

МАУП

ЕКСПЕРТ:

парадигми юридичних
наук і державного
управління

Expert: paradigm of law
and public administration

ЕКСПЕРТ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT: PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 2 (38), 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Головний редактор

Щокін Ростислав Георгійович, доктор юридичних наук, професор, Президент, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Члени редакційної колегії:

Берзін Павло Сергійович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Дей Марина Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, учений секретар, Науково-дослідний центр незалежних судових експертиз Міністерства юстиції України, Україна

Заросило Володимир Олексійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Ніколенко Людмила Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», Україна

Сопілко Ірина Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, радник ректора, Київський університет права Національної академії наук України, Україна

Тищенко Ольга Ігорівна, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Яра Олена Сергіївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права, декан юридичного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Katuoka Saulius, доктор юридичних наук, професор, директор Інституту міжнародного права та права Європейського Союзу, Mykolo Romerio Universitetas, Литва

Agnieszka Szpak, PhD, Dr. Hab., Professor, Professor of the Department of International Security, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Poland

Ghai Priyanka, PhD, Associate Professor at the Faculty of Law, Indian Institute of Management Rohtak, India

Urbano de Sousa Constança, Doctor of Law, Professor, Professor of European Union Law, Director of the Law Department, Universidade Autónoma de Lisboa, Portugal

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління

Засновник: Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Рік заснування: 2018.

Періодичність: 4 рази на рік.

Затверджено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Протокол № 10 від 30 липня 2026

Видання є таким, що реферується в міжнародних та вітчизняних наукометричних базах:

Index Copernicus, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar,

“Україніка наукова”, ESJI.

Реєстрація суб'єкта у сфері онлайн-медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 3053 від 07.11.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R40-05594.

Суб'єкт у сфері онлайн-медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

(вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iarm@iarm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 928 від 11 червня 2026 року (додаток 14)

журнал включено до Переліку наукових фахових видань України у категорії «Б».

Кластер: Право. Спеціальності: D8 Право, D9 Міжнародне право.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com

від польської компанії Plagiat.pl.

Відповідальність за зміст, достовірність фактів, цитат, цифр несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення (зі збереженням авторського стилю та головних висновків). Редакція не завжди поділяє думки авторів та не несе відповідальності за надану ними інформацію.

Матеріали подано в авторській редакції. Передрук — тільки з дозволу редакції.

Адреса редакційної колегії: ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”

вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

Офіційний сайт видання: www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. № 2 (38), 2026. Київ : ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2026. 106 с.

Chief Editor

Shchokin Rostyslav, Doctor of Law, Professor, President of the Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Members of the editorial board:

Berzin Pavlo, Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Criminal Law and Criminology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Dei Maryna, Ph.D., Associate Professor, Scientific Secretary, Research Center for Independent Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine, Ukraine

Zarosylo Volodymyr, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Nikolenko Liudmyla, Doctor of Law, Professor, Leading Researcher of the Department of economic and legal studies of economic security and safety issues, V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Sopilko Iryna, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Theory of State and Law, Constitutional and Administrative Law, State University "Kyiv Aviation Institute", Ukraine

Tyshchenko Olga, Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

Yara Olena, Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Administrative and Finance Law, Dean of the Faculty of Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Katuoka Saulius, Doctor of Law, Professor, Director of the Institute of International and European Union Law, Mykolas Romeris University in Vilnius, Lithuania

Agnieszka Szpak, Dr. Hab., Professor, Professor of the Department of International Security, Nicolaus Copernicus University, Poland

Ghai Priyanka, PhD, Associate Professor, Faculty of Law at the Indian Institute of Management Rohtak, India

Urbano de Sousa Constança, Doctor of Law, Professor, Professor of European Union Law, Director of the Law Department, Universidade Autónoma de Lisboa, Portugal

Expert: paradigm of law and public administration

Published from 2018

Founder: Interregional Academy of Personnel Management.

Founded: 2018.

Published by the decision of the Academic Council of the Interregional Academy of Personnel Management
(Protocol No. 10 of 30 July 2026)

Collection is included to the international and domestic scientometrics databases Index
Copernicus International, ResearchBib, Turkish Education Index, Polish Scholarly Bibliography, Google Scholar,
"Україніка наукова", ESJI.

Registration of online media: Decision of the National Council of Television
and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 3053 as of 07.11.2024. Media ID: R40-05594.

Media entity – Private Joint-Stock Company «Higher education institution

«Interregional Academy of Personnel Management»

(03039, Kyiv, Frometivska str., 2, iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 928 dated June 11, 2026 (Appendix 14),
the journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine, which have been assigned the category «B».

Cluster: Law. Specialties: D8 Law, D9 International Law.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed
by the Polish company Plagiat.pl.

The authors are responsible for the content, accuracy of the facts, quotes, numbers. The editors reserves the right for a little
change and reduction (with preservation of the author's style and main conclusions). Editors can not share the world views of
the authors and are not responsible for the information provided. Materials filed in the author's edition.

Reprinting – with the editorial's permission strictly.

Address of the editorial board: Interregional Academy of Personnel Management Str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039

Official site: www.journals.maup.com.ua/index.php/expert

ЗМІСТ

Барановська В. М. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ.....	6
Yuliia Volkova THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF GENDER POLICY: LEGAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS.....	15
Граб М. І., Туркот О. А., Віхров С. О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ (МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС) ПЕРЕВЕЗЕНЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	23
Григоренко О. О., Архіпов В. І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	31
Гусар О. А. СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ВІДБУДОВИ ЗРУЙНОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	38
Демидов І. І. ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ.....	47
Кондрат Л. Г. СУЧАСНІ ПИТАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	54
Мехед О. В. СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ МАЙНОВОГО ПРАВА.....	62
Oleksandr Sotula BETWEEN DEMOCRATIC CONTROL AND REGIME LOGIC: INTERNAL SECURITY SYSTEMS OF POLAND AND AZERBAIJAN.....	69
Степанова Г. М., Борко Н. О., Кучеренко М. О. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	75
Суханов О. Д. ПРАКТИКА ДОМЕННИХ СПОРІВ В США ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУДОВІ ТА ПОЗАСУДОВІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ.....	84
Устинова І. П., Бандар Н. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КРАЇНАХ БЛИЗЬКОГО СХОДУ.....	97

CONTENTS

Vira Baranovskaya

FEATURES OF THE RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL COMMERCIAL
ARBITRATION AWARDS IN UKRAINE.....6

Yuliia Volkova

THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION
OF GENDER POLICY: LEGAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS.....15

Mariia Hrab, Olha Turkot, Serhii Vikhrov

LEGAL REGULATION OF INSURANCE FOR CROSS-BORDER
(BETWEEN UKRAINE AND THE EU) TRANSPORTATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS.....23

Oleksandr Hryhorenko, Valerii Arkhipov

SPECIFICS OF THE APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES
OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES.....31

Olha Husar

THE CAPACITY OF GOVERNMENT INSTITUTIONS TO IMPLEMENT POLICIES
FOR THE RECONSTRUCTION OF DESTROYED TERRITORIES.....38

Ihor Demidov

PECULIARITIES OF DOCUMENTING HOMICIDES COMMITTED DURING THE OCCUPATION
OF THE TERRITORIES OF UKRAINE.....47

Liudmyla Kondrat

MODERN ISSUES OF NON-STATE PENSION INSURANCE IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN INTEGRATION.....54

Oleg Mekhed

MODERN CONCEPT OF PROPERTY RIGHT.....62

Oleksandr Sotula

BETWEEN DEMOCRATIC CONTROL AND REGIME LOGIC: INTERNAL SECURITY SYSTEMS
OF POLAND AND AZERBAIJAN.....69

Hanna Stepanova, Nadiia Borko, Mariia Kucherenko

PROCEDURAL SAFEGUARDS FOR THE RIGHTS OF A JUVENILE SUSPECT
DURING DETENTION: ISSUES OF LEGAL REGULATION AND LAW ENFORCEMENT.....75

Oleksandr Sukhanov

DOMAIN DISPUTE PRACTICE IN THE USA AND EUROPEAN UNION COUNTRIES: JUDICIAL
AND EXTRAJUDICIAL METHODS OF RESOLUTION.....84

Iryna Ustynova, Nizar Bandar

MAIN CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S MIGRATION POLICY
IN THE COUNTRIES OF THE MIDDLE EAST.....97

УДК 341.63:347.918(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-6-14](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-6-14)

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

Барановська В.М.

FEATURES OF THE RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION AWARDS IN UKRAINE

Vira Baranovska

Анотація. Стаття присвячена всебічному дослідженню правової природи, процедурних особливостей та практичних аспектів визнання і виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні. Обґрунтовано значення арбітражу як ключового механізму забезпечення стабільності міжнародного економічного обороту, що поєднує нейтральність, процесуальну гнучкість та спеціалізовану експертизу. Визначено, що українська модель правового регулювання у цій сфері має виразно проарбітражний характер і ґрунтується на принципах мінімального судового втручання, автономії волі сторін та обмеженого контролю з боку національних судів.

Проаналізовано багаторівневу нормативно-правову базу, яка включає міжнародні договори, передусім Нью-Йоркську конвенцію 1958 року, а також національне законодавство – Цивільний процесуальний кодекс України, закони України «Про міжнародний комерційний арбітраж», «Про виконавче провадження» та «Про міжнародне приватне право». Встановлено, що ефективність функціонування інституту забезпечується їх взаємодією, в межах якої міжнародні стандарти конкретизуються у процесуальних та інституційних механізмах національного права.

Значну увагу приділено процедурі визнання та виконання арбітражних рішень, зокрема визначенню юрисдикції судів, строків звернення, вимог до заяви та документів, особливостей судового розгляду, включаючи можливість зупинення провадження. Досліджено систему підстав для відмови у визнанні та виконанні, що має комплексний характер і базується на поєднанні положень Нью-Йоркської конвенції та національного законодавства. Розкрито їх поділ на «партійні» та «судові», а також встановлено, що їх застосування має виключний характер і підлягає вузькому тлумаченню у судовій практиці.

У результаті дослідження зроблено висновок про загальну відповідність української моделі міжнародним стандартам та її стабільну проарбітражну спрямованість. Водночас підкреслено, що ефективність виконання арбітражних рішень залежить не лише від нормативного регулювання, але й від практичних механізмів його реалізації, включаючи доступність активів боржника, особливості правового статусу сторін та належну процесуальну стратегію.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж; визнання та виконання арбітражних рішень; Нью-Йоркська конвенція; виконавче провадження; підстави для відмови у виконанні; публічний порядок; арбітрабельність спору; державні та приватні виконавці; процесуальні гарантії; проарбітражна модель.

Summary. This article is devoted to a comprehensive examination of the legal nature, procedural features and practical aspects of the recognition and enforcement of international commercial arbitration awards in Ukraine. It demonstrates the importance of arbitration as a key mechanism for ensuring the stability of international economic transactions, combining neutrality, procedural flexibility and specialised expertise. It is established that the Ukrainian model of legal regulation in this sphere is distinctly pro-arbitration in nature and is based on the principles of minimal judicial intervention, party autonomy and limited review by national courts.

The multi-level regulatory framework has been analysed, which includes international treaties, primarily the New York Convention, as well as national legislation – the Civil Procedure Code of Ukraine, and the laws of Ukraine “On International Commercial Arbitration”, “On Enforcement Proceedings” and “On Private International Law”. It has been established that the effective functioning of the institution is ensured by their interaction, within which international standards are specified in the procedural and institutional mechanisms of national law.

Considerable attention is paid to the procedure for the recognition and enforcement of arbitral awards, in particular the determination of the jurisdiction of courts, time limits for applications, requirements for the application and support-

ing documents, and the specific features of court proceedings, including the possibility of suspending proceedings. The system of grounds for refusing recognition and enforcement has been examined; it is comprehensive in nature and based on a combination of the provisions of the New York Convention and national legislation. Their division into "party-based" and "judicial" grounds has been outlined, and it has been established that their application is of an exceptional nature and is subject to narrow interpretation in judicial practice.

The study concludes that the Ukrainian model generally complies with international standards and maintains a consistent pro-arbitration orientation. At the same time, it is emphasised that the effectiveness of the enforcement of arbitral awards depends not only on regulatory frameworks but also on practical mechanisms for their implementation, including the accessibility of the debtor's assets, the specific legal status of the parties, and an appropriate procedural strategy.

Keywords: international commercial arbitration; recognition and enforcement of arbitral awards; the New York Convention; enforcement proceedings; grounds for refusal to enforce; public policy; arbitrability of a dispute; state and private enforcement agents; procedural safeguards; pro-arbitration model.

1. Вступ

В умовах активного розвитку міжнародної торгівлі та зростання ролі комерційних відносин міжнародний комерційний арбітраж набуває особливого значення як ефективний механізм вирішення спорів. Він виконує не лише функцію альтернативного способу захисту прав, а й виступає ключовим інструментом забезпечення передбачуваності міжнародного економічного обороту. Його значення обумовлюється здатністю забезпечити нейтральність, процесуальну гнучкість і спеціалізовану експертизу при розгляді спорів, що виникають у сфері міжнародної торгівлі. Саме арбітраж дедалі більше сприймається не як альтернатива державному судочинству, а як його функціонально рівноцінний або навіть пріоритетний механізм вирішення складних комерційних конфліктів.

Водночас ключовим питанням залишається не лише ухвалення арбітражного рішення, а передусім його реальне виконання, яке забезпечує практичну цінність арбітражного захисту. Саме на стадії визнання та виконання арбітражних рішень виникає найбільша кількість правових і практичних проблем, пов'язаних із взаємодією міжнародних стандартів та національного правопорядку.

Незважаючи на формування в Україні про-арбітражної моделі правового регулювання та імплементацію положень Нью-Йоркської конвенції 1958 року, на практиці залишаються дискусійними питання застосування підстав для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень, зокрема щодо тлумачення категорії публічного порядку та меж судового контролю. Окрім цього, суттєві труднощі виникають на стадії примусового виконання, особливо у випадках, коли боржником є держава або суб'єкти публічного сектору, що обумовлено особливостями бюджетного законодавства, обмеженнями щодо діяльності приватних виконавців та впливом інституту імунітету держави.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у комплексному дослідженні особливостей ви-

знання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні з урахуванням як нормативно-правових засад, так і практичних аспектів їх реалізації. Актуальність цієї проблематики зумовлена необхідністю підвищення ефективності арбітражного захисту та забезпечення відповідності національної практики міжнародним стандартам.

Метою дослідження є комплексний аналіз правового регулювання та практичних аспектів визнання і виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні, зокрема дослідження їх нормативної основи, процесуальних механізмів реалізації та підстав для відмови у виконанні.

Досягнення поставленої мети передбачає: дослідження нормативно-правових основ визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні; визначення системи процесуальних і виконавчих механізмів реалізації відповідних рішень; аналіз сучасних проблем судового контролю, зокрема застосування категорій публічного порядку та арбітрабельності; формулювання науково обґрунтованих висновків щодо відповідності української моделі міжнародним стандартам.

Проблематика визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні є предметом активного наукового дослідження, що охоплює як теоретичні, так і прикладні аспекти відповідного правового інституту. Значний внесок у її розробку здійснено у працях вітчизняних науковців, які досліджують процесуальні механізми реалізації арбітражних рішень і проблеми їх ефективного виконання.

Зокрема, у дослідженнях Р. Ханік-Посполітак здійснено системний аналіз процесуальної природи проваджень щодо визнання та виконання рішень, визначено їх місце у структурі цивільного процесу та обґрунтовано особливий, неінстанційний характер відповідних процедур [7]. У працях О. В. Коч проаналізовано підходи українських судів до застосування положень

Нью-Йоркської конвенції, зокрема щодо підстав для відмови у виконанні, а також узагальнено тенденції судової практики [8; 9]. Історико-правові та процесуальні аспекти розвитку інституту виконання арбітражних рішень розкрито у роботах М. А. Тетерук, у яких простежено вплив законодавчих новел на судову практику України [16]. Окрему проблематику становить питання мотивування арбітражних рішень, зокрема рішень на узгоджених умовах, що досліджується у праці Є. Боярського [1].

Питання публічного порядку як підстави для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень ґрунтовно розглядаються у дослідженнях І. Маліновської, Н. Яркіної та О. Філюк [10], а також О. П. Подцерковного і О. А. Беянович [13]. Європейські стандарти відповідної процедури та їх імплементацію в національне законодавство України проаналізовано А. В. Петровським [12]. Вплив права держави виконання на арбітражний процес досліджено В. Нагнибідою [11], а сучасні проблеми виконавчого процесу з іноземним елементом – С. Я. Фурсою [3]. Компетенцію міжнародного комерційного арбітражу та питання арбітрабельності висвітлено К. С. Спиридоною [15].

Разом із тим, попри значний рівень наукової розробки, низка аспектів залишається недостатньо дослідженою, зокрема практичні проблеми стадії примусового виконання, особливості виконання рішень щодо держави, а також питання взаємодії арбітражного механізму з публічно-правовими обмеженнями. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у зазначеній сфері.

2. Матеріали та методи

Матеріальну основу дослідження становлять положення міжнародних договорів України, передусім Конвенції Організації Об'єднаних Націй про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року (Нью-Йоркська конвенція) [4], Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж 1985 року (з поправками 2006 року) [2], а також національних нормативно-правових актів: Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [6], Цивільного процесуального кодексу України [17], Закону України «Про виконавче провадження» [5] та Закону України «Про міжнародне приватне право» [14]. Окрему групу джерел становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали судової практики Верховного Суду у справах про визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також

офіційні аналітичні документи органів державної влади.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод дав змогу розглянути інститут визнання та виконання арбітражних рішень у розвитку та взаємозв'язку з іншими інститутами цивільного процесу і міжнародного приватного права. Системно-структурний метод застосовано для аналізу багаторівневої нормативно-правової бази та співвідношення міжнародних і національних джерел. Формально-юридичний метод використано для тлумачення положень Нью-Йоркської конвенції, Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та глави 3 розділу IX Цивільного процесуального кодексу України. Порівняльно-правовий метод забезпечив зіставлення української моделі з міжнародними стандартами та європейською практикою мінімального судового втручання. Логіко-семантичний метод застосовано для уточнення змісту категорій «публічний порядок», «арбітрабельність», «партійні» та «судові» підстави відмови. Метод правового моделювання дав змогу оцінити практичні наслідки різних процесуальних стратегій сторін на стадіях визнання рішення та примусового виконання.

3. Результати та обговорення

Міжнародний комерційний арбітраж у сучасній системі приватного права виконує не лише функцію альтернативного способу вирішення спорів, а й виступає ключовим інструментом забезпечення стабільності міжнародного економічного обороту. У цьому контексті інститут визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу набуває самостійного значення. Саме на стадії виконання арбітражного рішення проявляється його реальна ефективність. Україна у цій сфері сформувала виразно проарбітражну модель правового регулювання. Її сутність полягає у поєднанні двох взаємопов'язаних елементів: по-перше, принципу мінімального судового втручання в арбітражний процес, а по-друге – чітко визначеного і обмеженого переліку підстав для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень [8; 12].

Як випливає з чинного законодавства та установленої судової практики, національний суд не наділений повноваженнями переглядати арбітражне рішення по суті, переоцінювати докази чи виправляти можливі помилки у застосуванні матеріального права. Його функція має контрольний, а не ревізійний характер і зводиться до перевірки дотримання базових процесуальних гарантій та фундаментальних засад правопорядку. Такий під-

хід узгоджується з проарбітражним тлумаченням Нью-Йоркської конвенції, відповідно до якого у разі сумніву суди мають робити вибір на користь визнання арбітражної угоди та виконання арбітражного рішення (*pro-enforcement bias*).

Нормативно-правова база, що регулює визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні, має багаторівневий характер і поєднує національні та міжнародні джерела. Її ядром є Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [6], побудований на Типовому законі ЮНСІТРАЛ [2]. Цей акт закріплює фундаментальні принципи арбітражного провадження, включаючи автономію арбітражної угоди, компетенцію арбітражу вирішувати питання власної юрисдикції (*principle of competence-competence*), а також обмежений характер судового контролю. Особливо важливим є те, що окремі положення цього Закону (щодо визнання та виконання арбітражних рішень) застосовуються незалежно від місця арбітражу, що забезпечує універсальність відповідного правового режиму.

Ключове значення у міжнародному вимірі має Нью-Йоркська конвенція 1958 року [4], яка встановлює загальні стандарти визнання та виконання арбітражних рішень і є основою глобальної арбітражної системи. Її положення імplementовані у національне законодавство України та застосовуються судами безпосередньо. Конвенція закріплює принцип недискримінації іноземних арбітражних рішень, а також містить вичерпний перелік підстав для відмови у їх визнанні та виконанні, що є спільним для більшості правових систем світу.

Водночас визначальну роль у практичній реалізації цих стандартів відіграють норми цивільного процесуального законодавства. Саме положення розділу IX Цивільного процесуального кодексу України (зокрема статті 474–482) встановлюють процесуальний порядок звернення до суду із заявою про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу [17]. Як слушно зазначає А. В. Петровський, національна процедура загалом відповідає європейському стандарту мінімального судового втручання: суд перевіряє формальні вимоги та фундаментальні процесуальні гарантії, залишаючи поза увагою зміст арбітражного рішення [12].

Наступним важливим елементом є Закон України «Про виконавче провадження», який забезпечує трансформацію судового рішення про визнання арбітражного рішення у стадію його фактичного виконання. Відповідно до статті 1

цього Закону виконавче провадження визначається як завершальна стадія судового провадження, тоді як стаття 3 прямо передбачає можливість примусового виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу на підставі виконавчих документів. Компетенція органів примусового виконання встановлена статтею 5, яка визначає розмежування повноважень між державними та приватними виконавцями, водночас обмежуючи участь останніх у справах, де боржником є держава або суб'єкти з державною часткою. Порядок застосування заходів примусового виконання, включаючи звернення стягнення на майно та кошти боржника, закріплений у статті 10 Закону [5; 3].

Окреме місце у цій системі займає Закон України «Про міжнародне приватне право» [14], який регулює питання юрисдикційних імунітетів та обмежень щодо виконання рішень проти іноземних держав. Зокрема, відповідно до статті 30 цього Закону держава та юридичні особи публічного права можуть виступати учасниками приватноправових відносин на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом, тоді як стаття 12 закріплює застереження про публічний порядок, що дозволяє відмовити у застосуванні іноземного права або виконанні рішення у разі його несумісності з основами правопорядку України. Крім того, стаття 14 передбачає пріоритет імперативних норм права України, а стаття 3 – пріоритет міжнародних договорів, що в сукупності формує систему обмежень, пов'язаних із суверенітетом держави та публічними інтересами.

Співвідношення національного та міжнародного регулювання у цій сфері характеризується високим ступенем гармонізації. Міжнародні договори, передусім Нью-Йоркська конвенція, визначають загальні стандарти та межі судового контролю, тоді як національне законодавство конкретизує їх у процесуальних та інституційних формах. Водночас українська правова система демонструє тенденцію до пріоритетного застосування міжнародних норм у разі їх колізії з внутрішнім правом, що відповідає загальновизнаним принципам міжнародного приватного права [11].

Процедура визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні має чітко формалізований характер і поєднує норми міжнародного та національного процесуального права. Юрисдикційно такі справи віднесені до компетенції апеляційних судів як судів першої інстанції. Щодо іноземних арбітражних рішень заява подається до суду, юрисдикція якого поширюється на місто Київ

(фактично – Київський апеляційний суд), відповідно до статті 475 Цивільного процесуального кодексу України. Суд уповноважений розглядати заяву, якщо боржник має місце проживання (перебування) або місцезнаходження на території України, а якщо місцезнаходження боржника невідоме – якщо його майно розташоване в Україні.

Заява про визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення подається протягом трьох років з дня його ухвалення. Законодавець допускає можливість поновлення цього строку за наявності поважних причин, що узгоджується із загальними принципами доступу до правосуддя. Вимоги до змісту заяви та переліку документів визначені статтею 477 Цивільного процесуального кодексу України і включають подання належним чином засвідченого арбітражного рішення, арбітражної угоди та їх перекладу, якщо вони викладені іноземною мовою. Ці вимоги кореспондують із положеннями статті IV Нью-Йоркської конвенції, яка встановлює мінімальний стандарт документального підтвердження для цілей визнання і виконання [4; 16].

Судовий розгляд заяви здійснюється у порядку, передбаченому статтею 479 Цивільного процесуального кодексу України, із обов'язковим повідомленням сторін та наданням боржнику можливості подати заперечення. При цьому суд не досліджує спір по суті, а обмежується перевіркою формальних критеріїв, визначених законом і міжнародними договорами. Окрему процесуальну функцію виконує інститут зупинення провадження. Відповідно до частини другої статті 479 Цивільного процесуального кодексу України суд може зупинити розгляд заяви у разі, якщо у суді за місцем арбітражу подано заяву про скасування арбітражного рішення. Такий підхід відповідає статті VI Нью-Йоркської конвенції, яка допускає відкладення вирішення питання про виконання до завершення провадження щодо скасування рішення у державі походження.

Ключовим елементом усього механізму є система підстав для відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень. Вона має комплексний характер і ґрунтується на поєднанні положень статті V Нью-Йоркської конвенції, статті 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та статті 478 Цивільного процесуального кодексу України, які фактично відтворюють один і той самий перелік із незначними процесуальними уточненнями. У доктрині та практиці ці підстави традиційно поділяються на дві групи: так звані «партійні» (які мають бути доведені стороною, що заперечує проти виконання) та

«судові» (які суд може застосувати з власної ініціативи) [8; 10].

До «партійних» підстав належать: недієздатність сторін арбітражної угоди або її недійсність; неналежне повідомлення сторони про арбітраж чи порушення її права на участь у процесі; вихід арбітражу за межі наданих повноважень; порушення складу арбітражу або процедури; а також відсутність обов'язкової сили рішення чи його скасування у державі походження (стаття V(1) Нью-Йоркської конвенції). Ці підстави мають виключно процесуальний характер і спрямовані на захист прав сторін арбітражного провадження.

Натомість «судові» підстави включають неарбітрабельність спору та порушення публічного порядку держави виконання (стаття V(2) Нью-Йоркської конвенції; стаття 478 Цивільного процесуального кодексу України). Саме ці категорії надають національному суду можливість здійснювати мінімальний контроль за змістом правовідносин, не вдаючись при цьому до перегляду рішення по суті. Питання арбітрабельності безпосередньо пов'язане з межами компетенції міжнародного комерційного арбітражу і потребує узгодження приватноправової автономії сторін із публічними обмеженнями національного правопорядку [15].

Особливої уваги потребує категорія публічного порядку, яка в українській практиці тлумачиться вузько та застосовується лише у випадках очевидного порушення фундаментальних принципів правової системи. Під публічним порядком необхідно розуміти правопорядок держави, визначені принципи і засади, які становлять основу існуючого в ній ладу і стосуються її незалежності, цілісності, самостійності, недоторканості та основних конституційних прав і свобод. Як підкреслюється в літературі, розширювальне тлумачення цієї категорії створює ризик надмірного судового втручання в арбітраж і суперечить проарбітражній спрямованості Нью-Йоркської конвенції [10; 13]. Застереження про публічний порядок застосовується лише тоді, коли виконання рішення порушує фундаментальні принципи правосуддя і моралі, що забезпечують політичні, соціальні та економічні інтереси держави, а не тоді, коли суд не погоджується із застосуванням матеріального права арбітрами.

Стадія фактичного виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу становить завершальний етап захисту прав і має визначальне значення для ефективності арбітражного механізму в цілому. Після набрання законної сили ухвалою суду про визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення воно під-

лягає примусовому виконанню у порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження» [5]. Організаційно виконання покладається на органи державної виконавчої служби та, у передбачених законом випадках, на приватних виконавців. Водночас законодавець встановлює чітке обмеження їхньої компетенції: приватні виконавці не мають права здійснювати виконання рішень, якщо боржником є держава, державні органи, органи місцевого самоврядування або юридичні особи з державною часткою, що обумовлює виключну участь державних виконавців у таких провадженнях.

Інструментарій примусового виконання визначений статтею 10 Закону України «Про виконавче провадження» і передбачає такі заходи, як звернення стягнення на кошти, майно, доходи боржника, а також інші примусові заходи впливу. Саме ефективність застосування цих механізмів визначає реальну можливість виконання арбітражного рішення, особливо у випадках, коли боржник ухиляється від добровільного виконання. Як зазначає С. Я. Фурса, виконання рішень з іноземним елементом має розглядатися як самостійний сегмент виконавчого процесу, що потребує врахування міжнародних стандартів і особливостей правового статусу сторін [3].

Особливості виконання рішень щодо держави або суб'єктів публічного сектору пов'язані з участю органів Державної казначейської служби України, через які здійснюється списання коштів з рахунків бюджетних установ. Такий порядок, хоча і забезпечує фінансову дисципліну, водночас ускладнює та подовжує процедуру виконання, оскільки залежить від бюджетних процедур, наявності відповідних асигнувань та встановленої черговості платежів.

У міжнародному аспекті значну складність становить питання імунітету іноземної держави. Відповідно до концепції обмеженого імунітету, яка фактично застосовується і в українській практиці, держава не підлягає примусовому виконанню щодо майна, яке використовується для здійснення суверенних функцій (*acta jure imperii*), тоді як майно, задіяне у комерційній діяльності (*acta jure gestionis*), може бути об'єктом стягнення. Цей підхід кореспондує зі статтею 30 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка допускає участь держави у приватноправових відносинах на загальних підставах [14]. Однак на практиці встановлення характеру такого майна часто є складним доказовим процесом, що впливає на ефективність виконання.

З урахуванням зазначених особливостей ефективність виконання арбітражного рішення

значною мірою залежить від правильно сформованої стратегії сторін. Для кредитора ключовим є своєчасне виявлення активів боржника, у тому числі до початку процедури визнання рішення, а також використання механізмів забезпечення виконання та міжюрисдикційної взаємодії. Важливе значення має також вибір суб'єкта виконання залежно від правового статусу боржника та структури його активів.

Для боржника ефективна правова позиція передбачає активну участь як на стадії визнання рішення, так і у виконавчому провадженні, включаючи подання заперечень, ініціювання процедур скасування рішення у державі арбітражу та оскарження дій виконавця. Водночас використання таких аргументів, як порушення публічного порядку чи неарбітрабельність спору, можливе лише у виключних випадках і підлягає обмеженому застосуванню.

З точки зору арбітражу вирішальним є забезпечення «виконуваності» рішення ще на стадії його ухвалення, що передбачає дотримання процесуальних гарантій, належне повідомлення сторін, чіткість формулювань, достатнє мотивування та дотримання меж арбітражної угоди [1]. Недоліки у цих аспектах можуть бути використані як підстави для ускладнення або блокування виконання.

4. Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інститут визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу в Україні функціонує як узгоджена система, що поєднує міжнародні стандарти та національне законодавство. Його ключовою рисою є проарбітражна спрямованість, яка проявляється у мінімальному судовому контролі та обмеженому переліку підстав для відмови у виконанні.

Нормативну основу цієї системи становлять Нью-Йоркська конвенція, Типовий закон ЮНСІТРАЛ, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», розділ IX Цивільного процесуального кодексу України, Закон України «Про виконавче провадження» та Закон України «Про міжнародне приватне право». Їх взаємодія забезпечує формалізовану і передбачувану процедуру визнання рішення, за якої суд не здійснює перегляд спору по суті, а перевіряє дотримання процесуальних гарантій і фундаментальних засад правопорядку.

Підстави для відмови у визнанні та виконанні мають виключний характер і підлягають вузькому тлумаченню. «Партійні» підстави захищають процесуальні права сторін, тоді як «судові» підстави – арбітрабельність спору та публічний по-

рядок – дозволяють суду здійснити мінімальний контроль без ревізії рішення. Категорія публічного порядку має застосовуватися лише у випадках очевидного порушення фундаментальних принципів правової системи України.

Водночас найбільш складною залишається стадія фактичного виконання, особливо у справах за участю держави та суб'єктів публічного сектору. Це пов'язано з обмеженнями щодо приватних виконавців, роллю Державної казначейської служби України, бюджетними процедурами та впливом інституту імунітету держави. Відтак ефективність виконання арбітражних рішень залежить не лише від нормативного регулювання, а й від практичних механізмів його реалізації, доступності активів боржника та процесуальної стратегії сторін.

Таким чином, українська модель загалом відповідає міжнародним стандартам і зберігає стабільну проарбітражну спрямованість. Перспективними напрямками подальшого вдосконалення є уніфікація підходів до тлумачення публічного порядку, підвищення ефективності примусового виконання рішень щодо публічних боржників,

розвиток цифрових інструментів судового та виконавчого провадження, а також посилення міжюрисдикційної взаємодії на стадії забезпечення виконання.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Дані, використані в дослідженні, отримані з відкритих офіційних джерел, чинних нормативно-правових актів України, текстів міжнародних договорів, наукових публікацій та матеріалів судової практики, досліджених автором під час підготовки рукопису.

Використання засобів штучного інтелекту. Під час підготовки цієї статті засоби штучного інтелекту не використовувалися. Добір і критичний аналіз наукових джерел, дослідження нормативно-правової бази, формулювання авторських наукових положень, висновків і пропозицій, а також мовно-стилістичне редагування тексту здійснено автором самостійно.

Список використаних джерел:

1. Боярський Є. Проблема мотивування арбітражних рішень на узгоджених умовах у праві України. *Приватне право і підприємництво*. 2025. Вип. 36. URL: <https://ppp-journal.kiev.ua/archive/2025/36.pdf> (дата звернення: 08.09.2026).
2. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (1985), with amendments as adopted in 2006. United Nations. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration (дата звернення: 08.09.2026).
3. Fursa S. Ya. Contemporary issues of enforcement process in Ukraine: domestic and international aspects. *Lexonomica*. 2021. Vol. 13, No. 2. P. 213–234. DOI: <https://doi.org/10.18690/lexonomica.13.2.213-234.2021>
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070#Text (дата звернення: 08.09.2026).
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 08.09.2026).
6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 08.09.2026).
7. Притика Ю. Д., Ханік-Посполітак Р. Ю., Кравцов С. О. та ін. Альтернативне вирішення спорів: підручник / за заг. ред. Ю. Д. Притики. Київ: ВД «Дакор», 2021. 436 с.
8. Коч О. В. Визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Україні: тенденції судової практики. *Правова держава*. 2018. № 31. С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143482>
9. Коч О. В. Визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: теоретико-прикладні засади: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Одеса, 2021. 247 с.
10. Malinovska I., Yarkina N., Filiuk O. "Public Order" as Grounds for Refusal in the Recognition and Enforcement of a Decision in International Commercial Arbitration: Ukrainian Realities and International Experience. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5, No. 1 (13). P. 154–164. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.1-n000096>
11. Nahnybida V. The Influence of the Law of the Country of the Place of Enforcement of the Arbitral Award on the Settlement of Disputes in the International Commercial Arbitration. *University Scientific Notes*. 2020. No. 1 (73). P. 96–108. DOI: <https://doi.org/10.37491/unz.73.8>

12. Петровський А. В. Європейські стандарти у сфері визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу та їх імплементація в національне законодавство. *Київський часопис права*. 2025. № 3. С. 98–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.13>
13. Подцерковний О. П., Беяневич О. А. Про застосування судами категорії «публічний порядок» щодо рішень міжнародного комерційного арбітражу. *Економіка та право*. 2023. № 3. С. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.003>
14. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 08.09.2026).
15. Spyrydonova K. Competence of international commercial arbitration. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. No. 7. P. 22–28. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.7.4>
16. Тетерук М. А. Визнання та виконання рішень міжнародних комерційних арбітражів: новели законодавства та судова практика. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 183–190. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149586>
17. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.09.2026).

References:

1. Boiarskyi Ye. Problema motyvuvannia arbitrazhnykh rishen na uzgodzhennykh umovakh u pravi Ukrainy. *Pryvatne pravo i pidpryiemnytstvo*. 2025. Vyp. 36. URL: <https://ppp-journal.kiev.ua/archive/2025/36.pdf> (accessed 08.09.2026).
2. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (1985), with amendments as adopted in 2006. United Nations. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration (accessed 08.09.2026).
3. Fursa S. Ya. Contemporary issues of enforcement process in Ukraine: domestic and international aspects. *LeXonomica*. 2021. Vol. 13, No. 2. P. 213–234. DOI: <https://doi.org/10.18690/lexonomica.13.2.213-234.2021>
4. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 10 June 1958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070#Text (accessed 08.09.2026).
5. Pro vykonavche provadzhennia: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (accessed 08.09.2026).
6. Pro mizhnarodnyi komertsiiinyi arbitrazh: Zakon Ukrainy vid 24.02.1994 № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (accessed 08.09.2026).
7. Prytyka Yu. D., Khanyk-Pospolitak R. Yu., Kravtsov S. O. et al. Alternatyvne vyrishennia sporiv: pidruchnyk / za zah. red. Yu. D. Prytyky. Kyiv: Dakor, 2021. 436 p.
8. Koch O. V. Vyznannia ta vykonannia inozemnykh arbitrazhnykh rishen v Ukraini: tendentsii sudovoi praktyky. *Pravova derzhava*. 2018. No. 31. P. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143482>
9. Koch O. V. Vyznannia ta vykonannia inozemnykh arbitrazhnykh rishen: teoretyko-prykladni zasady: PhD thesis. Odesa, 2021. 247 p.
10. Malinovska I., Yarkina N., Filiuk O. “Public Order” as Grounds for Refusal in the Recognition and Enforcement of a Decision in International Commercial Arbitration: Ukrainian Realities and International Experience. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5, No. 1 (13). P. 154–164. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.1-n000096>
11. Nahnybida V. The Influence of the Law of the Country of the Place of Enforcement of the Arbitral Award on the Settlement of Disputes in the International Commercial Arbitration. *University Scientific Notes*. 2020. No. 1 (73). P. 96–108. DOI: <https://doi.org/10.37491/unz.73.8>
12. Petrovskiy A. V. Yevropeiski standarty u sferi vyznannia ta vykonannia rishen mizhnarodnoho komertsiiinoho arbitrazhu ta yikh implementatsiia v natsionalne zakonodavstvo. *Kyivskyi chasopys prava*. 2025. No. 3. P. 98–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.13>
13. Podtserkovnyi O. P., Belianevych O. A. Pro zastosuvannia sudamy katehorii «publichnyi poriadok» shchodo rishen mizhnarodnoho komertsiiinoho arbitrazhu. *Ekonomika ta pravo*. 2023. No. 3. P. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.003>
14. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (accessed 08.09.2026).
15. Spyrydonova K. Competence of international commercial arbitration. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. No. 7. P. 22–28. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.7.4>

16. Teteruk M. A. Vyznannia ta vykonannia rishen mizhnarodnykh komertsiiynykh arbitrazhiv: novelty zakonodavstva ta sudova praktyka. *Pravova derzhava*. 2018. No. 32. P. 183–190. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149586>
17. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (accessed 08.09.2026).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Барановська Віра Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент МОН,
професор кафедри господарського
та трудового права
Міжрегіональної Академії
управління персоналом
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-2784-0416

Vira Baranovska

PhD in Law, Associate Professor of the Ministry of
Education and Science of Ukraine,
Professor of the Department of Economic and
Labour Law
Interregional Academy of Personnel Management
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2784-0416

Дата надходження статті: 16.04.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 10.06.2026

Дата прийняття статті: 16.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

UDC 340.142

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-15-22](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-15-22)

THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF GENDER POLICY: LEGAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS

Yuliia Volkova

Abstract

The article examines the principle of good faith as a fundamental component of the formation and implementation of modern gender policy within the framework of legal and institutional transformations of public governance. It is argued that integrity in the contemporary context should not be limited exclusively to the anti-corruption dimension but should be understood as a comprehensive principle of good governance that incorporates transparency, accountability, fairness, responsibility, and equal opportunities for all members of society.

The purpose of the research is to determine the role of the integrity principle of good faith the effectiveness of gender policy and to analyze legal and institutional mechanisms that facilitate the integration of gender approaches into public administration systems. The study explores the relationship between the principles of integrity, gender equality, and good governance, identifies major institutional challenges affecting the practical implementation of gender policy, and outlines possible directions for improving institutional mechanisms.

The research demonstrates that the formal recognition of gender equality principles in legal frameworks does not guarantee their effective implementation without appropriate institutional capacity and administrative procedures. Among the key challenges are the insufficient integration of gender perspectives into strategic planning, budgeting, and human resource management, limited monitoring and evaluation mechanisms, as well as the persistence of informal practices and social stereotypes that restrict equal participation and representation.

Key words: *the principle of good faith, good faith, gender policy, gender equality, public administration, good governance, institutional capacity, non-discrimination, transparency, accountability.*

1. Introduction. In contemporary democratic societies, the principles of integrity and gender equality are increasingly recognized as fundamental components of effective governance, institutional legitimacy, and sustainable social development. The transformation of public administration systems, accompanied by growing demands for transparency, accountability, and inclusiveness, has significantly expanded the understanding of integrity beyond traditional anti-corruption approaches. Today, integrity is viewed as a comprehensive institutional value that encompasses ethical decision-making, fairness, responsibility, respect for human rights, and equal access to opportunities for all members of society.

Gender policy occupies a significant place within this broader framework of institutional integrity. Ensuring gender equality is not limited to eliminating direct discrimination but requires the establishment of systemic mechanisms that guarantee equal participation, representation, and influence of different social groups in political, administrative, and socio-economic processes. Therefore, the implementation of gender policy should be considered not only as a matter of social justice but also as an indicator of the quality and integrity of public institutions.

The relationship between integrity and gender policy reflects the complex interaction between legal norms, institutional practices, and societal values. Although many states have adopted legislative frameworks aimed at ensuring gender equality and preventing discrimination, the practical realization of these principles remains challenging. Persistent institutional barriers, stereotypical perceptions of gender roles, unequal access to decision-making processes, and insufficient mechanisms for monitoring compliance demonstrate the need for a deeper analysis of the legal and organizational foundations of gender-sensitive governance.

The principle of good faith provides an important methodological and legal framework for addressing these challenges. Its application in the formation and implementation of gender policy contributes to the development of transparent procedures, responsible institutional behavior, and inclusive governance mechanisms. From this perspective, integrity functions not only as an ethical requirement but also as a legal and administrative standard that determines the ability of public institutions to implement gender equality effectively.

The relevance of this research is also strengthened by contemporary processes of democratic transformation, European integration, and mod-

ernization of public administration. International legal instruments and governance standards increasingly emphasize the necessity of combining anti-corruption measures, institutional accountability, and gender mainstreaming. For countries undergoing administrative reforms, including Ukraine, the integration of integrity principles into gender policy represents an important condition for strengthening public trust and ensuring the effectiveness of state and local governance.

2. Material and Method. The chosen research topic requires the application of various scientific methods and approaches to obtain high-quality results. Therefore, to achieve the objectives of the study, the following research methods were used: analysis, the systematic method, the analytical method, and others.

Contemporary research in law and public administration emphasizes the importance of integrity, transparency, accountability, and gender equality as key elements of good governance. While gender policy and integrity principles have been widely studied separately, their interaction as interconnected mechanisms for building inclusive and accountable institutions remains insufficiently explored [1]. This highlights the need for further analysis of legal and institutional approaches to integrating integrity principles into gender policy implementation.

The purpose of this article is to examine the legal and institutional dimensions of the principle of good faith in the formation and implementation of gender policy, to identify existing challenges in its practical application, and to outline possible directions for improving institutional mechanisms aimed at ensuring gender equality within the framework of good governance.

3. Results and Discussion. It should be noted that the legal consolidation of gender equality in Ukraine is primarily related to a number of articles of the Constitution of Ukraine. In particular, we are talking about equality and accessibility for all citizens in the exercise of the right to participate in the management of state affairs, in all-Ukrainian and local referendums, equal access to the civil service, as well as to service in local self-government bodies (Art. 38); creation and implementation of state guarantees of equal opportunities for citizens in choosing a profession and type of labour activity (Art. 43); ensuring the principles of equality of spouses in marriage and family (Art. 51); protection and guarantee of equality of children in rights regardless of origin and birth (Art. 52); equality of participants in the judicial process before the law and the court (Art. 129). The provisions of Art. 24 of the Constitution of Ukraine establish the inad-

missibility of discrimination against people on the basis of sex [2]. Thus, the principle of equality is one of the fundamental constitutional principles in the legal space of Ukraine, which meets the general standards enshrined in international legal acts on the protection of human rights and freedoms.

In addition, the establishment of the content of the principle of equality is interpreted in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine [3; 4; 5]. In accordance with the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 15-rp/2004 of November 2, 2004, it is stipulated that the principle of equality should be interpreted in its correlation with the principles of justice and legality, based on this, such an understanding as follows: "The rule of law requires the state to implement it in law-making and law enforcement activities, in particular in laws, which in their content should be imbued primarily with the ideas of social justice, freedom, equality, etc., <... >. Such an understanding of law does not give grounds for its identification with the law, which can sometimes be unfair, including restricting the freedom and equality of an individual" [6]. Simultaneously, it should be noted that there are certain discrepancies between the position of the Constitutional Court of Ukraine and the ECtHR on the application of the test for proportionality and proportionality of restrictions on an individual in relation to the implementation of the principles of equality.

A special legislative act on gender equality is the provisions of the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men" of September 8, 2005, No. 2866-IU [7]. In addition to this legislative act, gender equality issues are reflected in such Laws of Ukraine as the Law of Ukraine "On Combating Trafficking in Human Beings" of September 20, 2011, No. 3739-VI, the Law "On Preventing and Combating Domestic Violence" of December 7, 2017, No. 2229-VIII.

The content of gender equality is established at the level of by-laws. In accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period up to 2021" dated April 11, 2018 No. 273, it is determined that the problem of inadequacy and low effectiveness of ensuring the principles of gender equality, the principle of equality in ensuring the exercise of rights and opportunities for women and men must be solved through the adoption of measures, aimed at: "improving the regulatory framework, the mechanism for conducting gender legal expertise and the introduction of statistical indicators in the field of ensuring equal rights

and opportunities for women and men; taking into account the gender component in economic and social development programs, taking into account the current needs of industries and regions; expansion of the list of statistical indicators on the basis of sex with a breakdown by other main characteristics (age, place of residence, disability, socio-economic status, etc.); improving the professional level of civil servants and local government officials to ensure equal rights and opportunities for women and men; reducing the gender imbalance in the field of civil service and human resources management; inclusion in the programs of advanced training courses for civil servants and officials of local self-government on the issues of ensuring equal rights and opportunities for women and men; overcoming gender stereotypes; combating discrimination on the basis of sex and discrimination on more than one grounds, in particular, improving the mechanism for exercising the right to protection against discrimination on the basis of sex and discrimination on several grounds, one of which is on the basis of sex, consideration of cases of such discrimination and taking appropriate measures based on its results; fulfilment of contractual and other international obligations to ensure equal rights and opportunities for women and men; increasing the share of women among people's deputies of Ukraine, deputies of regional and local councils (cities of regional significance); reducing the pay gap; involvement in the implementation of the Program of international organisations and public associations, whose activities are aimed at ensuring equal rights and opportunities for women and men in society, in particular, strengthening public-private partnership in the field of ensuring equal rights and opportunities for women and men" [8].

In 2022, the State Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period up to 2030 was adopted and the Operational Plan for its implementation for 2022-2024 was approved [9] in accordance with the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 12, 2022, No. 752-r. In the said Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 12, 2022 No. 752-r, among the positive achievements of the implementation of gender policy, it was identified that in 2020-2021, Ukraine joined international public and interstate initiatives, which, in particular, are implemented within the framework of projects initiated by the Biarritz Partnership, the Coalition of Action to Promote Gender Equality, etc. In addition, within the framework of the implementation of the provisions of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the period up to 2021 [10]. Ukraine

justified its membership in the International Coalition for Equal Pay (EPIC), as well as joined the Group of Friends of Women, Peace and Security, and thus proved the orientation of foreign and domestic policies to the implementation of a number of international documents and acts, in particular, UN Security Council resolutions 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) and 2493 (2019) [11].

As a result, it is worth noting the existence of a positive trend in improving the regulatory framework for ensuring gender equality in Ukraine. Among the positive achievements in the field of legal regulation of the achievement of the principles of gender equality, it is worth citing a number of normative legal acts reflecting such quantitative and qualitative changes. In particular, we are talking about the provisions of the Electoral Code of Ukraine, which added provisions on the consolidation of 40% gender quotas during the formation of parties of the national and regional electoral lists, as well as amendments to the legislation of Ukraine to ensure equal rights and opportunities for women and men during military service in the Armed Forces and other military formations, as well as to ensure equal opportunities for mothers and fathers in caring for a child [12].

The practical realization of gender equality principles largely depends on the ability of public institutions to incorporate integrity-based approaches into their organizational structures, administrative procedures, and decision-making practices. Although contemporary legal systems increasingly recognize gender equality as a fundamental human right and a prerequisite for democratic governance, the effectiveness of gender policy remains strongly influenced by the institutional environment in which such policies are developed and implemented. Therefore, the issue is not limited to the availability of legislative guarantees but concerns the capacity of institutions to ensure consistent, transparent, and accountable application of these guarantees.

One of the most significant institutional challenges is the discrepancy between the normative recognition of gender equality and its practical implementation within governance processes. In many cases, gender equality provisions exist within strategic documents and legislative acts but do not become an integral part of institutional planning and operational activities. This situation indicates that formal compliance with legal requirements is insufficient without the development of internal mechanisms that ensure the everyday integration of equality principles into administrative decision-making.

A considerable obstacle is the fragmented approach to gender mainstreaming in public institutions. Gender considerations are often treated as an independent policy direction rather than as a cross-cutting principle that should influence all areas of governance, including budgeting, personnel management, strategic planning, and evaluation of public programs. Such fragmentation limits the transformative potential of gender policy and prevents institutions from addressing the structural causes of inequality. A more comprehensive approach requires viewing gender equality as an essential element of institutional effectiveness and integrity.

Another important challenge relates to the organizational capacity of institutions responsible for gender policy implementation. The effectiveness of such institutions depends on the availability of qualified specialists, clearly defined responsibilities, adequate resources, and effective coordination between different levels of governance. However, gender-related functions are frequently assigned secondary importance, which may result in insufficient expertise, weak coordination mechanisms, and limited influence on policy decisions. Strengthening institutional capacity requires not only expanding formal responsibilities but also ensuring that relevant actors have real authority and resources to perform their functions.

A critical analysis of the current state of legal regulation of the principles of administrative law and administrative procedure in Ukraine makes it possible to identify a number of conceptual and practical shortcomings that hinder the full implementation of established standards of public administration [13].

First, despite the systematization of administrative principles in the Law of Ukraine “On Administrative Procedure”, there is still a lack of clear coherence between this legislative act and other regulatory sources. Many sector-specific laws, particularly in the areas of construction, licensing, sanitary regulation, environmental protection, and migration, contain provisions that either contradict or do not fully correspond to modern administrative procedural standards. This creates legal conflicts that complicate the consistent application of such fundamental principles as impartiality, good faith, and the right to be heard.

Second, the problem of the declarative nature of certain principles remains relevant. Although Ukrainian legislation contains a broad catalogue of administrative principles, many of them are not supported by clear legal mechanisms of implementation. For example, the principle of good faith is

formally recognized; however, neither legislation nor subordinate regulations sufficiently define the criteria for assessing bad faith conduct of administrative bodies, the legal consequences of such violations, or the possible measures of responsibility.

Third, current legislation does not establish a clear hierarchy of administrative principles, which creates difficulties in situations where different principles may conflict. For instance, when the principle of procedural efficiency conflicts with the requirement of a comprehensive and objective examination of circumstances, there is no clearly defined legislative mechanism for balancing these interests. This may lead to inconsistent administrative practices and unequal judicial interpretations.

Fourth, terminological uncertainty remains one of the significant obstacles to effective administrative regulation. Different legal acts use varying concepts, sometimes without providing adequate definitions, including such terms as “public administration”, “transparency”, and “reasonable time”. The absence of unified legal terminology reduces predictability in law enforcement and complicates the formation of consistent administrative practice.

Fifth, Ukrainian legislation still insufficiently regulates mechanisms of control and liability for violations of administrative principles. In practice, the implementation of these principles often depends on the discretion of public officials, while effective preventive mechanisms and sanctions for their violation remain limited. As a result, individuals are frequently required to seek judicial protection when administrative bodies fail to respect procedural guarantees, such as the right to be heard. This approach reduces the effectiveness of administrative protection at the pre-litigation stage.

Sixth, judicial practice has not yet developed unified approaches to the interpretation and application of newly established administrative principles. Courts often focus primarily on formal violations of legal provisions rather than analysing the substantive impact of violations of good governance principles, proportionality, or good faith. This demonstrates the need for further methodological support and professional training for judges and public officials regarding the practical application of administrative principles as effective legal instruments [13].

Therefore, although the current Ukrainian model of regulating the principles of administrative law and procedure demonstrates significant progress, it still faces a number of challenges, including legislative fragmentation, institutional limitations, and insufficient procedural guarantees. Ensuring that these principles function as effective mechanisms

for protecting human rights and improving public administration requires further harmonization of legislation, strengthening institutional capacity, establishing responsibility for violations, and developing methodological guidance for administrative bodies and courts.

In the context of public administration reform and the implementation of European standards into Ukrainian administrative law, particular importance should be given to ensuring comprehensive legal recognition of fundamental principles of administrative procedure. The Law of Ukraine “On Administrative Procedure” represents an important step toward the unification and modernization of procedural activities of public administration bodies. However, a detailed analysis of its provisions demonstrates that certain principles remain outside the scope of direct legal regulation, although their implementation is essential for creating democratic, service-oriented, and human-centred public governance.

One of these principles is the principle of service orientation of administrative bodies, which reflects the transition from a hierarchical model of authority towards a partnership-based interaction between the administration and individuals. It emphasizes the priority of protecting the legitimate interests of applicants in administrative proceedings and corresponds with the understanding of public service as an instrument for meeting citizens’ needs. However, this principle has not yet received independent and comprehensive legal recognition in Ukrainian legislation [13].

The principle of good faith also draws attention to the quality and fairness of institutional procedures. Recruitment, career advancement, distribution of resources, and access to decision-making positions are areas where implicit biases and unequal practices may emerge. Even in the absence of direct discrimination, non-transparent procedures can reproduce existing inequalities and restrict equal opportunities. In this context, integrity mechanisms should include not only anti-corruption measures but also instruments aimed at ensuring procedural fairness, such as equality assessments, institutional gender audits, transparent selection procedures, and systematic monitoring of organizational practices.

A further institutional challenge is the influence of traditional social perceptions and organizational cultures that may hinder the advancement of gender equality. Legal reforms alone cannot eliminate deeply established behavioral patterns or informal barriers affecting participation and representation. Sustainable institutional transformation requires the development of a culture of respect, inclusion, and

professional equality. This can be achieved through continuous education, leadership development programs, awareness initiatives, and the promotion of inclusive management practices.

At the same time, modern technological developments create new opportunities for strengthening integrity and gender-responsive governance. Digital tools can improve access to information, increase transparency of administrative processes, support public participation, and facilitate the collection and analysis of gender-disaggregated data. However, digital transformation should be accompanied by safeguards against new forms of exclusion, particularly regarding unequal access to digital resources and technological competencies.

Future improvements should be directed toward establishing a comprehensive institutional framework in which gender equality and integrity principles operate as interconnected elements of good governance. Such a framework should include the development of effective accountability mechanisms, integration of gender-responsive budgeting, improvement of professional training for public officials, enhancement of monitoring systems, and wider involvement of civil society in evaluating policy outcomes.

A particularly important direction is the conceptual integration of integrity and gender policy within a unified governance model. Integrity provides the ethical and institutional foundation necessary for preventing discrimination, ensuring fairness, and strengthening public trust, while gender policy offers practical mechanisms for achieving equal participation and representation. Their combination allows public institutions to move beyond formal declarations toward meaningful institutional change [14].

In the context of democratic development, administrative modernization, and European integration processes, the improvement of institutional mechanisms for gender policy implementation becomes an essential condition for sustainable governance [15]. The effectiveness of future reforms will depend on whether public institutions are capable of transforming equality principles from legal requirements into everyday administrative standards. The integration of integrity principles into gender governance represents not only a mechanism for protecting equal rights but also a pathway toward creating more transparent, responsible, and socially oriented institutions.

4. Conclusions. The analysis of the principle of good faith in the formation and implementation of gender policy demonstrates that these concepts are not separate dimensions of public governance but interconnected elements of a modern institutional

framework based on equality, accountability, and respect for human rights. In contemporary democratic systems, integrity should be understood not only as a mechanism for preventing corruption or unethical behavior but as a broader governance principle that determines the quality, fairness, and legitimacy of institutional decision-making. Within this approach, gender equality becomes one of the essential indicators of institutional integrity, reflecting the ability of public authorities to ensure equal participation, representation, and access to opportunities for all social groups.

The research has shown that the effectiveness of gender policy depends significantly on the existence of appropriate legal foundations combined with institutional capacity for their practical implementation. The adoption of legislative acts and strategic documents aimed at guaranteeing gender equality represents an important step; however, legal recognition alone cannot eliminate structural inequalities or guarantee equal outcomes. Sustainable progress requires the transformation of institutional practices, administrative procedures, and organizational cultures in accordance with integrity-based principles. Therefore, the implementation of gender policy should be considered as a continuous institutional process rather than a limited set of formal measures.

A key conclusion of the study is that integrity provides a necessary methodological and practical framework for strengthening gender-responsive governance. Transparent procedures, ethical standards, accountability mechanisms, and fair decision-making processes create conditions in which gender equality principles can be effectively realized. Conversely, institutional weaknesses, lack of transparency, and insufficient accountability may contribute to the reproduction of discriminatory practices, unequal access to resources, and limited participation of certain groups in governance processes. Thus, ensuring integrity within public institutions is not only an anti-corruption objective but also a prerequisite for achieving substantive gender equality.

The research also highlights that one of the major challenges in contemporary governance is the gap between declared gender commitments and their practical implementation. Many institutions continue to approach gender equality primarily as a formal requirement rather than as an integral component of strategic management and institutional development. Overcoming this limitation requires the integration of gender perspectives into all stages of public policy formation, including strategic planning, budgeting, personnel management, monitoring, and evaluation of institutional performance. Such an approach corresponds to the principles of

good governance and contributes to strengthening public trust in institutions.

Particular attention should be paid to the institutional dimension of gender policy implementation. Effective gender mainstreaming requires not only responsible authorities and legal regulations but also sufficient professional expertise, organizational resources, and coordination mechanisms. Strengthening the capacity of public institutions, improving professional training of officials, introducing gender audits, and developing reliable monitoring systems are important directions for ensuring that gender equality becomes an operational principle of governance rather than merely a strategic declaration.

The study confirms that the relationship between integrity and gender policy should be viewed through the perspective of institutional transformation. Integrity creates the conditions for fair and transparent governance, while gender policy provides practical mechanisms for ensuring inclusiveness and equal representation. Their interaction contributes to the development of institutions that are more resilient, socially responsible, and capable of responding effectively to contemporary challenges. In this context, gender-sensitive governance should be considered not only as a requirement of equality policy but also as an important component of institutional quality and democratic development.

The prospects for improving gender policy implementation are closely connected with the further development of mechanisms of accountability, public participation, and evidence-based decision-making. The use of digital technologies, gender-disaggregated data analysis, participatory governance instruments, and transparent evaluation procedures can significantly enhance institutional effectiveness. At the same time, technological and administrative innovations should be accompanied by measures aimed at preventing new forms of exclusion and ensuring equal access to governance opportunities.

For Ukraine, in the context of democratic transformation, European integration, and public administration reform, the integration of integrity principles into gender policy represents a strategically important direction. The creation of inclusive and accountable institutions requires a shift from a formal understanding of equality toward a comprehensive governance model in which fairness, transparency, and respect for diversity become fundamental standards of institutional behavior. This approach will contribute not only to the protection of equal rights but also to strengthening the legitimacy and effectiveness of public administration.

Therefore, the principle of good faith should be recognized as a fundamental foundation for the de-

velopment and implementation of modern gender policy. Its institutionalization allows combining legal guarantees, ethical governance standards, and practical administrative mechanisms into a coherent system capable of ensuring genuine equality. The future development of gender-responsive governance depends on the ability of public institutions to transform integrity from a normative requirement into an everyday organizational value and a guiding principle of public decision-making.

Conflict of interest. The author declares that there is no conflict of interest regarding this study, including financial, personal, authorship-related, or any other type of conflict that could have influenced the research and the results presented in this article.

Financing. The research was conducted without financial support.

Data availability. The manuscript does not contain associated data.

Use of artificial intelligence. The author confirms that artificial intelligence technologies were not used in the preparation of the submitted work.

Authors' contribution. The paper is an independent scientific study that reflects the results of the conducted research. The theoretical provisions, conclusions, and recommendations formulated in the paper were developed by the author based on the analysis and direct use of scientific and informational sources, regulatory and legal documents, and relevant materials.

References:

1. Volkova, Yu. (2025). The Gender Dimensions of Reparations within the Framework of Ukraine's Gender Policy *Rocznik Administracji Publicznej*, 11/2, 209-224 <https://doi.org/10.4467/24497800RAP.25.032.22547>
2. Constitution of Ukraine : Law №. 254к/96-BP of June 28, 1996 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 10-rp/2000 of September 28, 2000 in the case on the constitutional petition of 45 people's deputies of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraph 2 of Article 2 of the Law of Ukraine "On Privatization of the State Housing Fund" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-00#Text>
4. Ustyushenko, S. E. (2019). Influence of the principle of equality of all before the law on the procedure for payment of court fees in civil proceedings. *Actual problems of domestic jurisprudence* №. 4, http://apnl.dnu.in.ua/4_2019/15.pdf
5. On Clarifications on the Application of Certain Provisions of the Law of Ukraine "On Local Elections" during the Registration of Candidates for Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, Candidates for Deputies of Regional, District, City, District in Cities, Village, Settlement Councils, Candidates for the Position of Village, Settlement, City Mayor and Starosta of a Village, Settlement, Nominated by Local Organizations of Political Parties at Regular, Extraordinary and First Local Elections: Resolution Center. Elector. commission. from 23 September. 2015 № 362. Legislation of Ukraine: inform. -search. system / Tops. The Council of Ukraine, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0362359-15>
6. Decision of the Constitutional Court of Ukraine № 15-rp/2004 of November 2, 2004 in the case on the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine (the case on the imposition of a milder punishment by the court) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
7. On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men: Law of Ukraine of September 8, 2005 № 2866-IU <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
8. On Approval of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period up to 2021: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 11, 2018 № 273 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-n#Text>
9. On Approval of the State Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period up to 2030 and Approval of the Operational Plan for its Implementation for 2022-2024: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 12, 2022 № 752-r <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p#Text>
10. On Approval of the State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men for the Period up to 2021: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 11, 2018 № 273. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-n#Text>
11. Landmark resolution on Women, Peace and Security <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>
12. Electoral Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 19, 2019 № 396-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>

13. Volkova, Yu. (2025). Pryntsypy administratyvnoho prava ta protsesu v suchasnii pravovii systemi Ukrainy: tendentsii, vyklyky ta perspektyvy [Principles of Administrative Law and Procedure in the Modern Legal System of Ukraine: Trends, Challenges and Prospects]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, № 7, 133–136. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/29>
14. Yuliia Zaporozhchenko, Yuliia Leheza, Yuliia Volkova, Olena Pushkina, Marat Koval (2023). Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects *Khazanah Hukum*, Vol. 5 № 3: 245–252 <https://doi.org/10.15575/kh.v5i3.33290>.
15. Volkova, Yu. (2023). Ensuring the human rights to a healthy environment: normative regulation and practice of the ECTHR *Rocznik Administracji Publicznej*, (9), s. 375-394 DOI 10.4467/24497800RAP.23.020.18316.
16. Volkova, Yu. (2023). Disciplinary liability of civil servants in certain countries of the European Union and the world *Pravo Ukrainy* № 12. 2023, 40–51 DOI: 10.33498/louu-2023-12-040

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Волкова Юлія Олександрівна

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
ВНЗ «Київський університет
ринкових відносин»
e-mail: juliiavolkovavd@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2799-3933

Yuliia Volkova

Doctor of Law, Professor, Professor at the
Department of Law,
Kyiv University of Market Relations
e-mail: juliiavolkovavd@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2799-3933

Дата надходження статті: 21.04.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 16.06.2026

Дата прийняття статті: 17.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 368.2:338.43

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-23-30](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-23-30)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ (МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС) ПЕРЕВЕЗЕНЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Граб М. І., Туркот О. А., Віхров С. О.

LEGAL REGULATION OF INSURANCE FOR CROSS-BORDER (BETWEEN UKRAINE AND THE EU) TRANSPORTATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Mariia Hrab, Olha Turkot, Serhii Vikhrov

Анотація

Досліджено правові аспекти здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарської продукції в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану та з прикладами такого регулювання у Болгарії та Польщі як державах-членах ЄС, відносно економічно та географічно близьких для України. Показано важливість та переваги страхування перевезень сільськогосподарської продукції для усіх сторін договорів страхування.

Метою статті є аналіз правових аспектів здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) в Україні, окремих країнах ЄС (зокрема Болгарії та Польщі) під час воєнних конфліктів у багатьох державах та регіонах світу, критичне врахування поглядів окремих дослідників, розробка та надання пропозицій, спрямованих на вдосконалення здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції).

Матеріалами дослідження є погляди, міркування та результати напрацювань інших дослідників. У статті використано класичні методи наукового пізнання: аналітико-синтетичний, герменевтично-семантичний, системно-структурний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий та ін.

Укладення і виконання умов договорів страхування внутрішніх і транскордонних перевезень сільськогосподарської продукції є важливим механізмом вирішення проблем бізнесу, які полягають у загрозах безпеці перевезень, зокрема через замінованість, можливу діяльність диверсійних груп з метою дестабілізації ситуації в Україні. Важливим є пошук оптимальних маршрутів для поставок продукції до місця передачі покупцеві, отримання дозволів на перевезення товарів, транспортування вантажів шляхами, які були під окупацією, на яких велися воєнні дії, з метою мінімізації збитків перевізників і вантажовласників.

Необхідно надалі поглиблювати і розширювати відносини зі страхування сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) та перевезень таких товарів для поставок, укладаючи відповідні договори страхування, для отримання гарантій з відшкодування збитків та отримання відповідної компенсації. Подальші дослідження мають спрямовуватися на вивчення істотних умов договорів страхування перевезень агропромислової продукції, їх розширення і забезпечення різноманітними способами, названими у договорах. Також мають бути розроблені пропозиції до нормативних актів, які зобов'язують агровиробників та власників агропродукції страхувати усі процеси її виробництва, постачання і реалізації.

Ключові слова: договір страхування транскордонних перевезень, сільськогосподарська продукція, вантажовласник, перевізник, страховик, Європейський Союз, господарська діяльність, суб'єкт господарювання, вантаж, господарська відповідальність.

Abstract

This article examines the legal aspects of insuring the cross-border transportation of agricultural products in Ukraine under the legal regime of martial law, drawing on examples of such regulations in Bulgaria and Poland - EU member states that are economically and geographically close to Ukraine. The importance and benefits of insuring the transportation of agricultural products for all parties to insurance contracts are demonstrated.

The purpose of this article is to analyze the legal aspects of insuring the cross-border transportation of agricultural goods (agricultural products) in Ukraine, as well as in certain EU countries (specifically Bulgaria and Poland) amid ongoing military conflicts in many countries and regions of the world; to critically evaluate the views of individual researchers; and to develop and present proposals aimed at improving the implementation of insurance for the cross-border transportation of agricultural goods (agricultural products).

The study draws on the views, reasoning, and findings of other researchers. The article employs classical methods of scientific inquiry: analytical-synthetic, hermeneutic-semantic, systemic-structural, structural-functional, comparative-legal, and others.

The conclusion and fulfillment of the terms of insurance contracts for domestic and cross-border transportation of agricultural products are an important mechanism for resolving business challenges arising from threats to transportation safety, particularly landmines and the possible activities of sabotage groups aimed at destabilizing the situation in Ukraine. It is important to identify optimal routes for delivering products to the point of transfer to the buyer, obtain permits for the transportation of goods, and transport cargo via routes that were under occupation or where military operations took place, in order to minimize losses for carriers and cargo owners.

It is necessary to further deepen and expand insurance relationships covering agricultural goods (agricultural products) and the transportation of such goods for delivery by entering into appropriate insurance contracts to secure guarantees for loss reimbursement and receive appropriate compensation. Further research should focus on examining the essential terms of insurance contracts for the transportation of agro-industrial products, expanding their scope, and ensuring coverage through various methods specified in the contracts. Proposals for regulations should also be developed that would require agricultural producers and owners of agricultural products to insure all processes involved in their production, supply, and sale.

Key words: cross-border transportation insurance contract, agricultural products, cargo owner, carrier, insurer, European Union, economic activity, economic entity, cargo, commercial liability.

1. Вступ. Ситуація у світі щодо транскордонного транспортування товарів станом на сьогодні є достатньо мінливою. Особливо це стосується перевезень між Україною і державами - членами ЄС. На таку мінливість впливає не лише війна в Україні, але й військові дії і конфлікти, що відбуваються в інших державах та регіонах світу. Логістичне сполучення в межах території України є складним і небезпечним внаслідок воєнних дій та атак за допомогою БПЛА і ракет, випущених з російської федерації та окупованих нею територій України. Такі протиправні напади завдають значних збитків, руйнуючи транспортні шляхи та унеможлижуючи здійснення сполучення між відповідними пунктами призначення. Також у світі на сьогодні існує загроза завдання шкоди логістичному сполученню різними видами транспорту, оскільки часто невідомо яка країна, місто та шлях транспортного сполучення може опинитись під атакою БПЛА та інших військових засобів враження. Ситуація у світі зараз дуже нестабільна. Особливо викладене стосується окремих держав Азії, більшості держав Африки і декількох держав Південної Америки. Хоча від різноманітних воєнних загроз сьогодні страждають усі без винятку регіони світу. Необхідно зазначити, що завдання збитків транспортним шляхам не лише в Україні, а й у світі загалом, може спричинити кризу у постачанні продукції та забезпеченні споживачів продуктами харчування, спричиняючи штучний дефіцит. Об'єктивно воєнні дії негативно впливають на економіку не лише в Україні, а й у світі, спричиняючи штучне зростання цін на товари, з якими пов'язаний дефіцит, і відповідно, відмову від споживання таких товарів у зв'язку із завищеними цінами. Також необхідно зазначити, що не усі

території планети є придатними для вирощування сільськогосподарської продукції, внаслідок об'єктивних кліматичних умов, антропогенного забруднення та актуального на сьогодні забруднення, спричиненого воєнними діями. До цього необхідно додати складність транспортування й у світі може спричинитися колапс з економічною кризою та навіть голодом.

Виходом із цієї ситуації для того, аби запобігти втрати вигоди, внаслідок забруднення, неможливості транспортування, неналежного транспортування, яке спричиняє втрату товарного виду та корисних властивостей продукції, є укладення відповідних договорів страхування товарів, страхування перевезення продукції тощо. Підписання вказаних договорів допоможе мінімізувати ризики щодо втрати прибутку суб'єктів господарювання, які діють на аграрному ринку. Відвернути економічну, фінансову, соціальну, екологічну кризу через порушення логістики з перевезень сільськогосподарської продукції можливо за посередництва застосування страхових механізмів – як у середині держави Україна, так і під час здійснення міжнародних (транскордонних) перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) є важливим та актуальним завданням через їх підвищену значущість для людей, держав і навіть континентів, а також через їх органічне походження, а тому і підвищену загрозу псування чи знищення. Питання страхування різноманітної діяльності, зокрема і страхування сільськогосподарської продукції, страхування перевезень різними видами транспорту, рівно як і питання правового забезпечен-

ня здійснення безпечної господарської діяльності в агропромисловому комплексі та сфері перевезень ставилися перед різними українськими і зарубіжними дослідниками. Названі аспекти господарської діяльності досліджували такі вітчизняні науковці, як: М. Бучко, Д. Галета, В. Голубєва, Е. Деркач, А. Земко, К. Мазур, І. Омельченко, Ю. Павицька, С. Таран, І. Хаджинов, П. Яворський, Д. Янчук та інші. Також, правове забезпечення різноманітних складових процесу страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) було предметом досліджень наступних іноземних науковців: P. Dobiáš, J. Herda-Kopańska, C. Klimkowski, D. Kołożyn-Krajewska, J. Kulawik, M. Lipińska, M. Mihailova, R. Schwarze, M. Soliwoda, O. Sushchenko, M. Tomaszewska та інших.

Основними темами дослідження вітчизняних науковців було правове забезпечення якості виготовлення продукції, зниження її собівартості, регулювання здійснення операцій з експорту сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) під час війни (зокрема слід навести роботу одного із співавторів – О. Туркот, присвячену правовому забезпеченню підтримки виробництва органічної сільськогосподарської продукції [1]). А основними аспектами досліджень іноземними науковцями були положення договорів страхування сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) та їх транспортування, а також питання визначення права держави, яке має застосовуватися до вказаних правовідносин, а також право якої країни має застосовуватися під час вирішення спорів Європейським судом, міжнародним комерційним арбітражем, національними судами окремих держав.

2. Матеріали і методи.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають між усіма учасниками процесів страхування транскордонних (між Україною та ЄС) перевезень сільськогосподарської продукції.

Метою статті, спираючись на викладене вище, можна визначити: аналіз правових аспектів здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) в Україні, окремих країнах ЄС (зокрема Болгарії та Польщі) під час воєнних конфліктів у багатьох державах та регіонах світу, критичне врахування поглядів окремих дослідників, розробка та надання пропозицій, спрямованих на вдосконалення здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції).

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є погляди, міркування та результати напрацювань інших дослідників. У статті використано класичні методи наукового пізнання: аналітико-синтетичний, герменевтично-семантичний, системно-структурний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий та ін.

3. Результати і обговорення. Станом на сьогодні, коли є нестабільною ситуація із забезпеченням безпеки в Україні та світі, актуальним залишається пошук відповіді на питання про забезпечення населення продуктами харчування, що розуміє під собою їх транспортування до кінцевого пункту призначення (місця збуту або передачі продукції). Не менш важливим завданням для самих виробників і власників в умовах повітряних атак російського злочинного режиму навіть на невеликі склади і бази, є збереження врожаю та його фізичних властивостей, його безпеки для здоров'я населення, а завданням держави – забезпечення відшкодування у разі втрати врожаю (його корисних властивостей) у зв'язку із воєнною ситуацією в Україні та світі, погодними та географічними умовами й іншими обставинами. Не слід відкидати й співвідношення попиту та пропозиції на продукцію українських аграріїв. Так, через низький попит на українські зернові станом на серпень 2026 року значна кількість українських агровиробників притримує зібраний урожай і не поспішає з його реалізацією. І цим вони значно ризикують під час здійснення злочинних повітряних атак на склади із продовольством. Загалом війна об'єктивно негативно впливає на виробництво і транспортування будь-якої продукції, сприяє зростанню вартості її страхування (пропорційно зростанню ризиків), а також, як вказує А. Земко, негативно впливає на споживачів, залишаючи їх неспроможними купувати товари через значний ріст цін, обмеження пропозиції, ризики у роботі виробників, перевізників і продавців [15]. Необхідно зазначити, що наведене, у свою чергу, впливає не лише на суб'єктів господарювання, попит на продукцію яких зменшується через неможливість придбати товари споживачами, а також і на підтримку економічної ситуації у державі, оскільки значно менше коштів надходить до Державного бюджету країни як від громадян, яких через виїзд за кордон стало менше, так і від суб'єктів господарювання, які отримують значно менші прибутки від реалізації своєї продукції, а сільськогосподарської через підвищені ризики, у першу чергу.

Е. Деркач та І. Хаджинов зазначають, що у час війни виникає ускладнення щодо здійснення перевезень сільськогосподарських товарів як на

території України, так і на теренах інших, на перший погляд стабільних з точки зору воєнних дій, держав. На підставі цього учасники договорів (суб'єкти господарювання) шукають шляхи сполучень, які будуть безпечними для експорту продукції у сфері сільського господарства [4]. Варто погодитися із таким поглядом науковців, оскільки є дійсно ваговою проблема віднайти маршрути для поставок продукції. Не в останню чергу захистити інтереси вантажовласників та перевізників може укладення договорів страхування внутрішньоукраїнських та транскордонних із державами - членами ЄС перевезень товарної сільськогосподарської продукції.

В.О. Голубєва пропонує запровадити укладення договорів щодо страхування сільськогосподарської продукції на постійній основі [7]. За посередництва страхування агропродукції сільськогосподарські виробники, які витратили різноманітні ресурси на вирощування сільськогосподарських культур, мали б гарантію у відшкодуванні збитків через втрату врожаю. Та більшу користь суб'єктам господарювання аграрної сфери, які виростили продукцію, надала б їй успішна реалізація після доставки до потрібного місця збуту. Обов'язкове укладення договору страхування між вантажовласником, перевізником з однієї сторони, та страховиком з іншої, дозволить двом першим гарантувати захист своїх економічних інтересів, а третьому надасть можливість заробити при відсутності ненастання страхового випадку. Слід вказати на те, що нормативного зобов'язання щодо обов'язкового страхування перевезень агропромислової продукції в Україні немає. Більше уваги зазвичай у науковій та навчальній літературі приділяється відносинам із перевезень за посередництва договору морського страхування [13, с. 92–93], а також відносинам із страхування автоцивільної відповідальності. Аналогічне є і в ЄС, де відповідні відносини регулюються Директивою Європейського Парламенту та Ради 2009/103/ЄС від 16 вересня 2009 року [5]. Слід також вказати, що на прикладі пропозиції запровадження обов'язкового страхування перевезень міським електричним транспортом вказується на можливі позитиви для усіх учасників таких відносин, зокрема таке запровадження повинно сприяти підвищенню доходів зновутворених державних і комунальних страхових компаній, забезпеченню захисту пасажирів, переходу до загальнообов'язкової оплати проїзду [2, с. 621].

J. Kulawik, J. Herda-Kopańska, C. Klimkowski, M. Soliwoda вказують, що у Польщі страхування поділяється на державне та комерційне. Суб'єктами першого (державними страховиками) се-

ред іншого страхується виробництво продукції у сфері сільського господарства та проводиться відшкодування за рахунок коштів бюджету країни, а суб'єктами недержавного (комерційного) страхування надаються послуги зі страхування незначної кількості різновидів діяльності у сфері сільського господарства, які прямо не названі польським законодавством [8, р. 43]. В Україні види страхування не залежать від форми власності страховиків. Крім цього в Україні також можуть діяти приватні і державні страховики, та сучасна ситуація склалася таким чином, що державні страховики відсутні. Загалом це не впливає на якість захисту інтересів вантажовласників та перевізників агропромислової продукції. Важливим є удосконалення законодавства у напрямку забезпечення оптимального захисту усіх учасників страхового процесу, а також адаптації законодавства України до положень права ЄС, – тієї організації, до якої Україна намагається вступити.

Науковці зазначають, що відсутність дозволів на перевезення продукції вантажними автомобілями у ЄС є основною проблемою, яка перешкоджає у транспортуванні товарів за кордон. Експорт послуг зі страхування до ЄС у 2019 році становив 33,6 млн. дол. США (що на 33,3 % або 8,4 млн. дол. США більше обсягів 2013 року) [14, с. 63]. Наведене стосується надання послуг зі страхування до держав-членів ЄС із інших держав, зокрема, США і Канади, держав Європи та Азії. Відсутність, а частіше обмеження кількості дозволів на перевезення окремих груп товарів, і в першу чергу товарів сільськогосподарського виробництва, є ваговою проблемою для бізнесу, оскільки спричиняє затягування процесу доставки і реалізації та негативно впливає на отримання доходів від здійснення такої реалізації продукції. Аграрні культури, такі як зернові, бобові, томати, ягоди, фрукти тощо вимагають не лише відповідної температури зберігання, а й дотримання термінів щодо їх збуту. У разі реалізації з недотриманням кінцевих термінів зберігання чи забезпечення неналежного зберігання суб'єктам господарювання завдаються збитки, які ланцюговою реакцією впливають на макроекономічні показники держав, у нашому випадку України. Уявляється доцільним у договорах страхування перевезень сільськогосподарської продукції серед страхових випадків передбачати можливі простой, затримки у дорозі, що можуть призвести до псування продукції, які перевозяться внутрішніми маршрутами та у транскордонними шляхами.

К. Мазур, Д. Янчук та Д. Галета зазначають, що після завершення російсько-української вій-

ни постане актуальне питання відбудови транспортних сполучень для здійснення поставки сільськогосподарської продукції в Україні [10]. Доцільно висловити аналогічні думки, оскільки після завершення воєнних дій Україна потребуватиме не лише фінансів на відновлення житлового фонду, а й коштів на відновлення і наступний розвиток інфраструктури. І такий розвиток стосуватиметься не лише України, а й світу зокрема. Уже сьогодні стала очевидною неможливість світової глобальної економіки за допомогою політичного і військового апарату найбільших держав світу забезпечити безпеку морських та інших перевезень оптимальними шляхами. Не треба забувати, що забезпечити захист зібраного урожаю та отримати прибутки від його реалізації буде можливо, не в останню чергу, за допомогою укладених договорів страхування на перевезення продукції. В Україні навіть за позитивного сценарію завершення війни ще протягом багатьох років зберігатиметься підвищена небезпека перевезень морським, річковим, залізничним та автомобільним видами транспорту через замінованість територій, пошкодження мостів, шляхів та іншої інфраструктури. Особливо небезпечними будуть шляхи у місцях ведення активних бойових дій, а також на територіях, що були під тимчасовою окупацією та не мали доступу українських і міжнародних гуманітарних та інших організацій. Станом на сьогодні складною залишається ситуація із діяльністю російських злочинних диверсійних груп на транспортних шляхах України, чим ускладнюється логістика і підвищується собівартість перевезень і ціна у договорі страхування. Треба згадати і те, що воєнні дії на території України спростили злочинцям купівлю зброї та вибухових речовин і значно знизили їх вартість. Так, ще до повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну О. Туркот на прикладі діяльності «рейдерів» у сфері сільського господарства вказувалося, що «Рейдери» не хestують жодними методами, зокрема методами фізичного впливу: застосовують травматичну та вогнепальну зброю, гранати, беруть людей у заручники, катують їх. У багатьох регіонах держави траплялися випадки вбивств та заподіяння тілесних ушкоджень «рейдерами» [3, с. 133]. Підвищення ризиків збройних нападів на сільськогосподарських виробників та на перевізників, які на основі договорів транспортують продукцію аграріїв, вказує на необхідність запровадження обов'язкового страхування усіх процесів поводження із сільськогосподарською продукцією, зокрема і з її перевезенням.

На прикладі Болгарії М. Mihailova констатує, що у цій державі трапляються негативні випадки з договорами страхування щодо надання неповної інформації та пропонування договорів, які не у повній мірі стосувалися предмету страхування та встановлювали аспекти страхування, важливі для застрахованих осіб [11, р. 14–15]. Необхідно вказати на те, що в Україні такі ситуації також не є виключенням. При цьому порушниками можуть виступати і страховики, і страхувальники. Тому сторона, яка підозрює у недоброчесності контрагента, має наполягати на детальному прописуванні у договорах страхування усіх його істотних умов (не лише класичні предмет, ціну і строк) та усіх можливих аспектів, які є або можуть бути важливими для застрахованої особи. Також страхувальники повинні заздалегідь бути усебічно ознайомленими із усіма положеннями договору страхування для того, щоб під час укладення розуміли усі переваги, недоліки та так звані «вузькі місця» договору страхування і змогли прийняти остаточне рішення стосовно підписання, наполягання на включенні чи зміні певних умов договору, непідписання договору страхування. Також, важливим аспектом є не лише страхування ризиків у процесі вирощування врожаю, а й страхування ризиків втрати вантажу під час його транспортування з метою подальшої реалізації продукції, оскільки у час воєнних дій в Україні та окремих інших державах світу страхування транскордонних перевезень вантажів із сільськогосподарською продукцією може захистити інтереси їх власників. Загалом у праві ЄС при укладенні та виконанні договорів керуються Регламентом «Рим I» та правом, яке діє у конкретних відповідних державах-членах ЄС, резидентами яких є учасники договорів [6]. Важливим є припис в окремих державах-членах ЄС страхування врожаю та надання виробникам компенсації збитків через літню посуху у випадку неможливості виростити врожай [12]. Взагалі збільшення населення планети призводить до зростання попиту на продукти харчування, а кліматичні зміни й усілякі катаклізми, пов'язані або з повеннями, землетрусами, або із відсутністю опадів, соціальні і воєнні конфлікти чинять негативний вплив на природу і сільське господарство. Робота фермерів ускладнюється, а зберігання та транспортизація продукції додатково потрапляють під воєнні ризики. Договори страхування у сфері агропромислового виробництва та подальшого доведення продукції до кінцевого споживача можуть частково або повністю захистити суб'єктів господарювання агропромислового комплексу. У свою чергу, польські дослідники

намагаються захистити інтереси страховиків у сфері транспорту. Для зменшення витрат на відшкодування збитків, завданих через настання страхових випадків, дослідниками пропонується проводити підвищення кваліфікації тих осіб, які здійснюють транспортування товару для того, щоб такі вибирали маршрут таким чином, щоб уникнути завдання збитків продукції, внаслідок тривалого простою транспорту, неналежного дорожнього покриття, внаслідок якого теж можуть бути завдані збитки продукції, та спричинення аварій із вантажними автомобілями тощо [9]. На нашу думку, слід погодитися із останньою пропозицією, яка у випадку практичної реалізації має сприяти підвищенню рівня ефективності діяльності страховика.

4. Висновки. На основі наведеного у статті проаналізовано правові аспекти здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) в Україні, між Україною та ЄС, наведено відповідні приклади правового досвіду Болгарії та Польщі під час воєнних конфліктів у багатьох державах та регіонах світу, зокрема в Україні, критичне врахування поглядів окремих дослідників, розробка та надання пропозицій, спрямованих на вдосконалення здійснення страхування транскордонних перевезень сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції). На сьогодні захистити інтереси вантажовласників та перевізників може укладення договорів страхування внутрішньоукраїнських та транскордонних перевезень товарної сільськогосподарської продукції. Доцільно пристати на думку українських дослідників і пропонувати законодавцеві нормативно запровадити укладення договорів страхування сільськогосподарської продукції на постійній обов'язковій основі. Особливо важливим це було б робити на етапах виробництва, збору, транспортування. Через механізми страхування внутрішніх і транскордонних перевезень між Україною та ЄС сільськогосподарські виробники можуть отримати гарантії або продажу продукції, або грошового відшкодування за неї у випадку втрати у дорозі. Натомість страховики однозначно виграють у випадку безаварійної і безпечної в умовах загрози воєнного часу доставки агропромислової продукції від сховища українського фермерського господарства чи агрохолдингу до складу промислового переробника чи споживача в іншій країні. Нормативне закріплення вимоги укладення договору страхування внутрішніх і транскордонних перевезень агропродукції перекладе зобов'язання із відшкодування збитків аграріїв із держави на страховика, та при цьому

сприятиме розвитку страхового бізнесу і підвищенню доходів страховиків за рахунок збільшення кількості великих клієнтів. Болгарський досвід та непоодинокі приклади з української практики страхування вказує на потребу у нормативному посиленні господарської відповідальності сторін договору страхування у випадку надання неповної інформації та пропонування договорів, які не у повній мірі стосуються предмету страхування та встановлюють аспекти страхування, важливі для застрахованих осіб.

Результати. Укладення і виконання умов договорів страхування внутрішніх і транскордонних перевезень сільськогосподарської продукції є важливим механізмом вирішення проблем бізнесу, які полягають у загрозах безпеці перевезень, зокрема через замінованість, можливу діяльність диверсійних груп з метою дестабілізації ситуації в Україні. Важливим є пошук оптимальних маршрутів для поставок продукції до місця передачі покупцеві, отримання дозволів на перевезення товарів, транспортування вантажів шляхами, які були під окупацією, на яких велися воєнні дії, з метою мінімізації збитків перевізників і вантажовласників.

Перспективи. Необхідно надалі поглиблювати і розширювати відносини зі страхування сільськогосподарських товарів (сільськогосподарської продукції) та перевезень таких товарів для поставок, укладаючи відповідні договори страхування, для отримання гарантій з відшкодування збитків та отримання відповідної компенсації. Подальші дослідження мають спрямовуватися на вивчення істотних умов договорів страхування перевезень агропромислової продукції, їх розширення і забезпечення різноманітними способами, названими у договорах. Також мають бути розроблені пропозиції до нормативних актів, які зобов'язують агровиробників та власників агропродукції страхувати усі процеси її виробництва, постачання і реалізації.

Конфлікт інтересів. Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту. Автори підтверджують, що не використовували технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів. Марія Граб: обрання методів; доопрацювання, критичний огляд та редагування фінального тексту.

Ольга Туркот: формування загальної ідеї та мети дослідження; обрання методів; проведення

самого процесу дослідження, збір даних; створення першого варіанту тексту статті.

Сергій Віхров: обрання методів; проведення самого процесу дослідження, збір даних; створення першого варіанту тексту статті.

References:

1. Bogdan Derevyanko, Liudmyla Nikolenko, Oleksandra Severinova, Olha Turkot and Olena Volkovych (2024). Financial Support for Organic Agricultural Production: Experience of Some EU Countries and Prospects for Ukraine. *International Journal of Agriculture and Biosciences*, 2024. 13(2). P. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.47278/journal.ijab/2024.095>
2. Derevyanko, B.V., Rodina, V.V. (2010). By the mechanism of life and health insurance of passengers in transportation of public electric transport. *Bulletin of Donetsk National University. Series C. Economics and Law*. (2) V. 2. P. 615–621. <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/302>
3. Derevyanko, B.V., Turkot, O.A. (2021). On countering illegal harvesting by raiders. *Ukrainian Police: Theory, Legislation, Practice*. No 1(1). P. 132–142. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-1-1-132-141>
4. Derkach, E.M., Khadzhynov, I.V. (2025). Implementation of foreign trade activities between Ukraine and the EU under global challenges: economic and legal aspect. *Economics and organization of management*, 1(57), P. 33–55. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2025.1.4>
5. Directive 2009/103/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles, and the enforcement of the obligation to insure against such liability (Codified version) (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/103/oj>
6. Dobiáš, P. (2024). Law Applicable to Large Risks Insurance Contracts. In: Wałachowska, M., Fras, M., Marano, P. (eds) *Insurance in Private International Law. AIDA Europe Research Series on Insurance Law and Regulation*, vol 11. Springer, Cham. (2024). DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-74511-9_2
7. Golubeva, V.O. (2019). General approaches and features of regulatory and legal regulation of international trade in agricultural goods between the European Union and Ukraine. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: collective monograph Cuiavian University in Wloclawek*, Poland. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», Volume 1. P. 65–86. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-83-1-4>
8. Kulawik, J., Herda-Kopańska, J., Klimkowski, C., Soliwoda, M. (2025). Three Problems of the Finances of Polish Agriculture / Trzy problemy finansów polskiego rolnictwa. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej / Problems of Agricultural Economics*, 382(1), P. 29–56. DOI: <https://doi.org/10.30858/zer/190890>
9. Lipińska, M., Tomaszewska, M., & Kołozyn-Krajewska, D. (2019). Identifying Factors Associated with Food Losses during Transportation: Potentials for Social Purposes. *Sustainability*, 11(7), 2046. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11072046>
10. Mazur, K., Yanchuk, D., Galeta, D. (2023). Features of the organization of agricultural exports from Ukraine under the conditions of martial state. *Economy and Society*, (51). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-12>
11. Mihailova, M. (2024). Classification of contracts used in agriculture based on literature review. *Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, Vol. 69 No. 2. DOI: <https://doi.org/10.61308/BEEM5142>
12. Schwarze, R., Sushchenko, O. (2022). Climate Insurance for Agriculture in Europe: On the Merits of Smart Contracts and Distributed Ledger Technologies. *J. Risk Financial Manag.* 15, 211. DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm15050211>
13. Shelukhin, M.L. (2008). Transport Law of Ukraine. Academic course: textbook. Edited by M.L. Shelukhin. Kyiv: In Yure, 896 p.
14. Taran, S., Yavorsky, P., Pavytska, Y., Omelchenko, I., Buchko, M. (2021). Analysis of trade in services between Ukraine and the EU within the framework of the DCFTA. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/11/Final-DCFTA-services-2021-11-11.pdf>
15. Zemko, A.M. (2022). Food security in wartime: legal aspect. *Food and environmental security in wartime and post-war times: legal challenges for Ukraine and the world: abstracts of reports of participants of the International Scientific-Practical Online / Offline Conference* (Kyiv, September 16, 2022). Kyiv: FOP Yamchynskyi O.V., 2022 https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u348/zbirka_1.pdf#page=114

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Граб Марія Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
ORCID: 0000-0001-6303-9234

Туркот Ольга Андріївна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
ORCID: 0000-0003-4505-3096

Віхров Сергій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права, філософії та політології
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
e-mail: serhii.vikhrov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5012-831

Mariia Hrab

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Law,
Lviv Institute of the Interregional Academy
of Personnel Management
ORCID: 0000-0001-6303-9234

Olha Turkot

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Law,
Lviv Institute of the Interregional Academy
of Personnel Management
ORCID: 0000-0003-4505-3096

Serhii Vikhrov

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Law,
Philosophy, and Political Science,
T.H. Shevchenko National University
“Chernihiv Colehium”
e-mail: serhii.vikhrov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5012-8315

Дата надходження статті: 05.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 19.06.2026

Дата прийняття статті: 20.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 351.74:004.5

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-31-37](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-31-37)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Григоренко О. О., Архіпов В. І.

SPECIFICS OF THE APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

Oleksandr Hryhorenko, Valerii Arkhipov

Анотація

У статті досліджено особливості застосування сучасних інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів в умовах цифрової трансформації суспільства. Розглянуто основні напрями використання інформаційних систем, баз даних, систем відеоспостереження та розпізнавання облич, біометричних технологій, інструментів BigData, геоінформаційних систем, цифрової криміналістики та технологій штучного інтелекту.

Проаналізовано значення цифрових технологій для інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності, підвищення оперативності реагування на правопорушення, пошуку та аналізу інформації, виявлення закономірностей і встановлення обставин кримінальних правопорушень.

Окрему увагу приділено використанню цифрових доказів, автоматизованих систем аналізу даних та сучасних засобів електронної взаємодії між правоохоронними органами. Визначено основні переваги цифровізації, серед яких підвищення ефективності роботи, скорочення часу на оброблення інформації, оптимізація використання ресурсів та вдосконалення міжвідомчої взаємодії.

Разом із тим досліджено проблемні аспекти застосування інформаційних технологій, зокрема ризики несанкціонованого доступу до інформації, порушення конфіденційності, незаконного використання персональних і біометричних даних, алгоритмічних помилок та недостатнього нормативно-правового регулювання окремих цифрових процесів.

Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до впровадження інформаційних технологій у правоохоронну діяльність, що передбачає поєднання технологічного розвитку з належним правовим регулюванням, забезпеченням кібербезпеки, захистом прав і свобод людини та підвищенням рівня цифрової компетентності працівників правоохоронних органів.

Зроблено висновок, що подальша цифровізація правоохоронної сфери є важливою передумовою підвищення ефективності протидії сучасній злочинності та вдосконалення механізмів забезпечення громадської безпеки.

Ключові слова: інформаційні технології, правоохоронні органи, цифровізація, інформаційно-аналітичне забезпечення, інформаційні системи, цифрові докази, цифрова криміналістика, кібербезпека, штучний інтелект, BigData, персональні дані, інформаційна безпека, електронний документообіг, цифрові технології, розслідування кримінальних правопорушень, захист інформації.

Abstract

The article examines the specifics of applying modern information technologies in the activities of law enforcement agencies amid the digital transformation of society. It explores the key areas of application of information systems, databases, video surveillance and facial recognition systems, biometric technologies, Big Data tools, geographic information systems, digital forensics, and artificial intelligence technologies.

The significance of digital technologies for the information and analytical support of law enforcement activities, enhancing the speed of response to offenses, searching for and analyzing information, identifying patterns, and establishing the circumstances of criminal offenses is analyzed.

Particular attention is paid to the use of digital evidence, automated data analysis systems, and modern tools for electronic interaction between law enforcement agencies. The key benefits of digitalization are identified, including increased operational efficiency, reduced information processing time, optimized resource utilization, and improved interagency cooperation.

At the same time, the problematic aspects of applying information technologies are examined, particularly the risks of unauthorized access to information, breaches of confidentiality, the illicit use of personal and biometric data, algorithmic errors, and the lack of adequate legal regulation of certain digital processes.

The necessity of a comprehensive approach to implementing information technologies in law enforcement activities is substantiated. This approach entails combining technological development with appropriate legal regulation, ensuring cybersecurity, protecting human rights and freedoms, and enhancing the digital competence of law enforcement personnel.

It is concluded that the further digitalization of the law enforcement sector is a crucial prerequisite for enhancing the effectiveness of combating modern crime and improving mechanisms for ensuring public safety.

Key words: *information technologies, law enforcement agencies, digitalization, information and analytical support, information systems, digital evidence, digital forensics, cybersecurity, artificial intelligence, Big Data, personal data, information security, electronic document management, digital technologies, investigation of criminal offenses, information protection.*

1. Вступ. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя. Цифровізація державного управління, розвиток телекомунікаційних мереж, значне збільшення обсягів інформації та поширення кіберзлочинності зумовлюють необхідність постійного вдосконалення діяльності правоохоронних органів. У таких умовах інформаційні технології стають одним із важливих інструментів забезпечення громадської безпеки, протидії злочинності, розслідування кримінальних правопорушень та організації ефективної роботи правоохоронних підрозділів.

Сучасна правоохоронна діяльність все більше спирається на використання інформаційних технологій, які кардинально змінюють методи роботи органів правопорядку. Впровадження цифрових рішень, таких як штучний інтелект, біометрична ідентифікація, системи відеоспостереження та аналізу великих даних, сприяє підвищенню ефективності правоохоронних органів, швидкості розслідувань та точності ухвалення рішень. Проте разом із цими перевагами виникають і нові проблеми, пов'язані з правовими та етичними аспектами використання цифрових технологій у правозастосувальній сфері [1].

Метою дослідження є дослідження особливостей застосування сучасних інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, визначення основних напрямів їх використання для підвищення ефективності правоохоронної діяльності, інформаційно-аналітичного забезпечення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень, а також аналіз проблем і перспектив цифровізації правоохоронної сфери з урахуванням вимог інформаційної безпеки, захисту персональних даних та дотримання прав і свобод людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів останніми роками набуває особливої актуальності у зв'язку з активною цифровізацією державного управління, розвитком кіберзлочинності,

поширенням електронних доказів та необхідністю підвищення ефективності правоохоронної діяльності. У науковій літературі досліджуються як загальні питання інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів, так і окремі напрями використання цифрової криміналістики, штучного інтелекту, інформаційних систем та засобів кібербезпеки [2–11].

Значний внесок у дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності зробив П. П. Латковський, який розглядає інформаційно-аналітичне забезпечення як важливу складову сучасної правоохоронної діяльності. Автор акцентує увагу на значенні баз даних, інформаційних технологій та міжнародного інформаційного обміну для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

О. Д. Жученко досліджує вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність правоохоронних органів та звертає увагу на їх значення для розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень. Науковець підкреслює, що цифрові технології сприяють автоматизації окремих слідчих процедур, підвищенню оперативності прийняття рішень та ефективності забезпечення громадської безпеки. Водночас серед основних ризиків визначаються проблеми безпеки даних, етичні питання та технологічна залежність.

Окремий напрям сучасних досліджень становить цифрова криміналістика. У наукових працях наголошується, що цифровізація суспільства призвела до збільшення кількості цифрових слідів та електронної інформації, яка може використовуватися під час кримінального провадження. Досліджуються питання виявлення, фіксації, вилучення, збереження та аналізу цифрових доказів, а також забезпечення їх допустимості та достовірності.

Важливе місце у сучасних публікаціях займає проблема використання штучного інтелекту. Останні дослідження демонструють можливість застосування штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних, виявлення аномалій, прогнозування кіберзагроз та автоматизації ок-

ремих процесів інформаційної безпеки. Водночас дослідники звертають увагу на необхідність правового регулювання таких технологій, контролю за алгоритмічними рішеннями та запобігання порушенням прав людини.

В умовах цифровізації особливого значення набуває проблема захисту персональних даних та інформаційних прав людини. Д. Калюжний зазначає, що використання інформаційно-комунікаційних технологій правоохоронними органами, поряд із підвищенням ефективності їхньої діяльності, створює додаткові ризики для права на приватність та захист персональних даних. Автор обґрунтовує необхідність дотримання принципів законності, пропорційності та прозорості під час збирання, зберігання, передачі й використання інформації.

Сучасні дослідження також враховують специфіку функціонування правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. Зокрема, науковці розглядають цифрову трансформацію правоохоронної системи у контексті гібридних загроз, кібератак та інформаційної агресії. Наголошується на необхідності одночасного розвитку цифрових спроможностей, кібербезпеки, правового регулювання та цифрової компетентності працівників правоохоронних органів.

Окремо досліджується правове забезпечення цифрової взаємодії правоохоронних органів. У новітніх наукових працях 2026 року аналізуються інформаційні електронні ресурси єдиної інформаційної системи МВС та рівні цифрової взаємодії правоохоронних органів, а також пропонуються підходи до систематизації відповідних цифрових відносин.

Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про формування комплексного наукового підходу до проблеми застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності. Науковці переважно погоджуються, що цифрові технології підвищують оперативність, якість інформаційно-аналітичної роботи та ефективність розслідування правопорушень. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного поєднання технологічних можливостей із гарантіями прав людини, стандарти використання штучного інтелекту, уніфікація цифрових систем різних правоохоронних органів, підготовка кадрів та забезпечення належного захисту інформації. Саме ці аспекти потребують подальшого наукового осмислення та можуть становити перспективний напрям дослідження особливостей застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів.

2. Матеріали та методи. Матеріальну основу дослідження становлять положення Конституції України, законів України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, інших актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у сфері застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, забезпечення інформаційної та кібербезпеки, захисту інформації, а також міжнародно-правові акти, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали судової практики та офіційні аналітичні документи органів державної влади.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема діалектичного, системно-структурного, формально-юридичного, порівняльно-правового, логіко-семантичного та методу правового моделювання. Їх застосування дало змогу комплексно дослідити особливості використання інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, визначити сучасний стан і проблемні аспекти їх нормативно-правового регулювання, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правових та організаційних механізмів застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності.

3. Результати та обговорення. Інформаційні технології у діяльності правоохоронних органів можна розглядати як сукупність технічних, програмних та організаційних засобів, призначених для збирання, зберігання, оброблення, пошуку, передачі та захисту інформації. Їх застосування спрямоване не лише на автоматизацію окремих процесів, а й на формування сучасної системи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності.

Одним із ключових напрямів використання інформаційних технологій є створення та функціонування інформаційно-аналітичних систем і баз даних.

Такі системи дають можливість накопичувати значні масиви відомостей, здійснювати їх швидкий пошук, систематизацію та аналіз. Для правоохоронних органів це має особливе значення, оскільки під час виконання службових завдань працівникам необхідно оперативно отримувати інформацію про осіб, події, транспортні засоби, документи, кримінальні правопорушення та інші обставини, що можуть мати доказове або оперативне значення.

Сучасні інформаційні технології – це сукупність методів, процесів та програмно-технічних засобів, які поєднані з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, відтворення і використання інформації у користувачів. Вони ма-

ють різні види, такі як технологія опрацювання даних, керування, підтримки прийняття рішень та експертних систем.

Основними тенденціями розвитку інформаційних технологій у правоохоронних органах є:

1) вдосконалення форм і методів управління системами інформаційного забезпечення; 2) централізація та інтеграція комп'ютерних банків даних; 3) впровадження новітніх комп'ютерних інформаційних технологій для ведення кримінологічних записів; 4) розвиток та широке використання ефективних та потужних комп'ютерних мереж; 5) використання спеціалізованих засобів захисту інформації; 6) встановлення ефективного обміну кримінологічною інформацією на міждержавному рівні [12].

До основних сучасних інформаційних технологій, які активно впроваджуються у діяльність правоохоронних органів, належать системи відеоспостереження та автоматизованого аналізу зображень, біометричні технології, інформаційно-аналітичні системи BigData, технології штучного інтелекту, цифрова криміналістика, геоінформаційні системи та засоби автоматизованого обміну даними.

Системи відеоспостереження та технології розпізнавання облич. Використання сучасних камер відеоспостереження дозволяє здійснювати постійний моніторинг об'єктів і територій, фіксувати події та оперативно реагувати на потенційно небезпечні ситуації. На відміну від традиційного відеоспостереження, сучасні системи можуть автоматично аналізувати відеопотоки, виявляти певні об'єкти або події, встановлювати часові та просторові взаємозв'язки між ними. Технології автоматизованого розпізнавання облич можуть застосовуватися для встановлення особи за наявними інформаційними базами, зокрема під час розшуку осіб або перевірки обставин правопорушення.

Водночас застосування таких технологій потребує особливої уваги до питань захисту приватності та персональних даних. Автоматизована ідентифікація особи не завжди забезпечує абсолютну точність, тому результати роботи алгоритмів мають перевірятися уповноваженими працівниками та використовуватися виключно в межах законодавчо визначених повноважень.

Біометричні технології та інформаційні бази даних. Важливим напрямом цифровізації правоохоронної діяльності є використання біометричної інформації для встановлення та підтвердження особи. До таких даних можуть належати відбитки пальців, параметри обличчя, голосові характеристики, характеристики райдувної обо-

лонки ока та інші індивідуальні ознаки. Застосування автоматизованих біометричних систем дає можливість значно скоротити час ідентифікації особи та підвищити ефективність пошукових заходів.

Поєднання біометричної інформації з іншими інформаційними ресурсами дозволяє здійснювати комплексний аналіз відомостей про особу, встановлювати відповідність між різними інформаційними записами та сприяти розшуку осіб. При цьому особливого значення набувають питання законності отримання, зберігання, оброблення та передачі біометричних даних, оскільки вони належать до інформації, яка потребує підвищеного рівня захисту.

Технології BigData та інформаційно-аналітичні системи. Діяльність правоохоронних органів пов'язана з обробленням значних обсягів різноманітної інформації. Це можуть бути відомості про кримінальні правопорушення, результати оперативно-розшукової діяльності, матеріали кримінальних проваджень, дані відеоспостереження, інформація з відкритих джерел, географічні відомості та інші цифрові дані. Технології BigData дозволяють об'єднувати та структурувати значні масиви інформації, здійснювати їх швидкий пошук і виявляти взаємозв'язки, які складно встановити шляхом традиційного аналізу.

Варто зауважити, що застосування таких інструментів сприяє виявленню повторюваних моделей поведінки, встановленню зв'язків між особами та подіями, аналізу криміногенної ситуації на певній території та формуванню інформаційної основи для прийняття управлінських рішень. Водночас ефективність BigData безпосередньо залежить від якості вихідних даних, їх актуальності, достовірності та належного захисту.

Штучний інтелект і машинне навчання. Одним із найбільш перспективних напрямів розвитку інформаційних технологій у правоохоронній сфері є використання штучного інтелекту. Алгоритми машинного навчання здатні обробляти великі обсяги інформації та виявляти статистичні закономірності, які можуть бути використані для аналізу криміногенної ситуації, виявлення підозрілих операцій, класифікації інформації та прогнозування певних ризиків.

Штучний інтелект також може використовуватися для автоматизованого аналізу документів, текстових повідомлень, зображень та відеоматеріалів, що дозволяє скоротити час виконання окремих операцій і зменшити навантаження на працівників. Разом із тим використання алгоритмічних систем у правоохоронній діяльності має

супроводжуватися належним контролем, оскільки результати автоматизованого аналізу можуть містити помилки або відображати упередження, присутні у вихідних даних.

Геоінформаційні технології. Значний потенціал для правоохоронної діяльності мають геоінформаційні системи (GIS), які забезпечують можливість аналізувати інформацію з урахуванням її географічного розташування. За допомогою таких систем можна відображати на електронних картах місця вчинення правопорушень, аналізувати їх територіальну концентрацію, визначати криміногенні зони та планувати розміщення сил і засобів правоохоронних органів.

Геоінформаційний аналіз дозволяє виявляти просторові закономірності та оцінювати зміни криміногенної ситуації протягом певного періоду. Це може використовуватися для планування патрулювання, розподілу ресурсів і визначення пріоритетних напрямів профілактичної роботи.

Цифрова криміналістика. В умовах активного використання цифрових пристроїв особливого значення набувають технології цифрової криміналістики. Вони застосовуються для виявлення, фіксації, вилучення, збереження та дослідження цифрової інформації, яка може мати значення для кримінального провадження. Об'єктами дослідження можуть бути комп'ютери, мобільні телефони, електронні носії інформації, системи відеоспостереження та інші цифрові пристрої.

Застосування спеціалізованого програмного забезпечення дає можливість відновлювати видалені дані, аналізувати метадані, встановлювати часові послідовності цифрових подій та виявляти інші відомості, які можуть сприяти встановленню обставин правопорушення. Водночас робота з цифровими доказами повинна здійснюватися з дотриманням установлених процедур, оскільки порушення порядку їх отримання або збереження може вплинути на можливість подальшого використання відповідної інформації.

Хмарні технології та електронний обмін інформацією. Перспективним напрямом є використання хмарних технологій для зберігання та оброблення інформації, а також створення захищених систем електронної взаємодії між різними підрозділами та державними органами. Це дозволяє забезпечувати швидкий доступ уповноважених працівників до необхідної інформації незалежно від їхнього місця перебування та сприяє оперативному обміну даними.

Отже, інформаційні технології відіграють важливу роль у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Використання сучасних програмних засобів дає змогу

аналізувати великі обсяги інформації, встановлювати взаємозв'язки між окремими подіями та особами, виявляти закономірності у злочинній діяльності. Інструменти цифрової аналітики можуть сприяти формуванню версій щодо обставин правопорушення та визначенню напрямів подальшого розслідування.

Особливого значення набувають технології роботи з цифровими доказами. У сучасних умовах значна частина інформації, яка може мати доказове значення, створюється та зберігається в електронній формі. Йдеться про електронні документи, дані мобільних пристроїв, записи камер відеоспостереження, інформацію з комп'ютерних систем, електронне листування та інші цифрові дані. Їх виявлення, вилучення, збереження та дослідження потребують використання спеціальних технічних і програмних засобів, а також дотримання встановлених законодавством процедур.

Окремої уваги потребує питання кібербезпеки. Збільшення кількості інформаційних систем і обсягів даних одночасно створює нові ризики. Правоохоронні органи самі можуть ставати об'єктами кібератак, несанкціонованого доступу, викрадення або знищення інформації. Тому ефективне застосування інформаційних технологій неможливе без належного рівня технічного та організаційного захисту інформаційних ресурсів.

Забезпечення інформаційної безпеки передбачає використання сучасних засобів автентифікації, шифрування, резервного копіювання, контролю доступу та моніторингу інформаційних систем. Водночас важливим елементом захисту є підготовка персоналу. Навіть найсучасніші технічні засоби не можуть повністю гарантувати безпеку інформації, якщо працівники не дотримуються встановлених правил роботи з інформаційними ресурсами.

Однією з основних проблем цифровізації правоохоронної діяльності є необхідність забезпечення балансу між ефективністю використання інформаційних технологій та дотриманням прав людини. Оброблення персональних даних, використання систем відеоспостереження, аналіз електронної інформації та застосування автоматизованих систем повинні здійснюватися відповідно до принципів законності, необхідності, пропорційності та належного захисту інформації.

Іншою проблемою є недостатній рівень цифрової компетентності окремих працівників. Швидкий розвиток технологій вимагає постійного професійного навчання та підвищення кваліфікації. Працівник правоохоронного органу повинен не лише вміти користуватися інфор-

маційними системами, а й розуміти принципи інформаційної безпеки, правила роботи з цифровими доказами, особливості захисту персональних даних та ризики, пов'язані з використанням сучасних цифрових інструментів.

Важливою умовою ефективної цифровізації є також сумісність інформаційних систем різних правоохоронних органів. Наявність розрізнених баз даних та систем, які не забезпечують належного обміну інформацією, може знижувати оперативність реагування та створювати додаткове навантаження на працівників. Тому перспективним завданням є розвиток інтегрованого інформаційного середовища, у якому обмін даними здійснюється швидко, безпечно та на законних підставах.

Таким чином, інформаційні технології є невід'ємною складовою сучасної правоохоронної діяльності. Їх використання сприяє підвищенню оперативності роботи, покращенню інформаційно-аналітичного забезпечення, ефективнішому розслідуванню правопорушень, розвитку електронного документообігу та вдосконаленню взаємодії з громадянами. Водночас цифровізація створює нові виклики, пов'язані із захистом інформації, кібербезпекою, конфіденційністю персональних даних та дотриманням прав людини.

4. Висновки. Перспективи подальшого розвитку інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів пов'язані з поглибленням цифрової трансформації, інтеграцією інформаційних ресурсів, удосконаленням технологій штучного інтелекту, цифрової криміналістики та аналітичних систем. Водночас їх ефективне використання потребує не лише технічного забезпечення, а й формування належної нормативно-правової бази, підвищення цифрової компетентності працівників та впровадження дієвих механізмів контролю за обробленням інформації. Особливого значення набуває забезпечення балансу між оперативністю та технологічною ефективністю правоохоронної діяльності, з одного боку, і гарантуванням законності, приватності та основоположних прав людини — з іншого. Саме комплексний підхід до цифровізації дозволить максимально реалізувати потенціал сучасних технологій та підвищити результативність протидії сучасним формам злочинності.

Отже, подальший розвиток інформаційних технологій у правоохоронній сфері має здійснюватися комплексно та ґрунтуватися на поєднанні технологічних інновацій, належного правового регулювання, професійної підготовки працівників і надійного захисту інформації. Саме такий підхід дозволить підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів та забезпечити ви-

користання цифрових можливостей відповідно до принципів законності й верховенства права.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Дані, використані в дослідженні, отримані з відкритих офіційних джерел та з матеріалів, досліджених автором під час підготовки рукопису.

Використання засобів штучного інтелекту. У процесі підготовки цієї статті мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5.5) використовувалася виключно як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного редагування, удосконалення структури викладу, технічного оформлення бібліографічних посилань і описів, а також підготовки англomовних складових статті, зокрема анотації та списку References. Окремі інструменти штучного інтелекту також застосовувалися для опрацювання деяких вступних положень, редакційного доопрацювання та стилістичного вдосконалення окремих частин рукопису.

Пошук, добір і критичне опрацювання наукових джерел, аналіз нормативно-правової бази, визначення авторських наукових положень, формулювання висновків і розроблення відповідних пропозицій здійснювалися авторами самостійно. Усі результати та матеріали, створені або відредаговані із застосуванням технологій штучного інтелекту, підлягали обов'язковій перевірці та верифікації шляхом їх зіставлення з положеннями чинного законодавства України, науковими працями, офіційними документами та матеріалами правозастосовної практики.

Застосування технологій штучного інтелекту в межах підготовки статті мало виключно допоміжний і редакційно-технічний характер. Воно не вплинуло на самостійність проведеного дослідження, його методологічні засади, зміст отриманих наукових результатів, а також не визначало та не змінювало авторських висновків і пропозицій.

Внесок авторів. Олександром Григоренком здійснено основний обсяг дослідження особливостей застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, проведено аналіз нормативно-правового регулювання, наукових джерел та практики використання інформаційно-технологічних засобів у правоохоронній діяльності, визначено основні напрями й особливості їх застосування, сформульовано теоретичні положення, висновки та пропозиції щодо вдосконалення правових і організаційних механізмів використання інформаційних техно-

логій у діяльності правоохоронних органів.

Валерієм Архіповим здійснено наукове консультування дослідження, визначено концептуальні засади та методологічні підходи до розгляду проблематики, проведено наукове редагування та уточнення окремих положень статті

з позицій адміністративного права, забезпечено відповідність сформульованих висновків загальним засадам юридичної науки.

Усіма авторами погоджено остаточну редакцію статті та підтверджено відповідальність за зміст проведеного дослідження.

References:

1. Morhunova, T. I. (n.d.). Ethical challenges and legal regulation of the use of information technologies in law enforcement activities. [PDF].
2. Latkovskiy, P. P. (2025). Information and analytical support for law enforcement activities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 90, 61–66. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.61>
3. Zhuchenko, O. D. (2024). The impact of modern information technologies on the activities of law enforcement agencies: Key trends and risks. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 86, 53–58. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.8>
4. Hora, I. V., Kolesnyk, V. A., & Popovych, I. I. (2024). Digital forensics in supporting crime counteraction activities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*.
5. Ryzhkov, E. V., Synitsina, Yu. P., Prokopov, S. O., et al. (2024). *Information and analytical support for law enforcement activities: Study guide*. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
6. Skrypyuk, A. V. (n.d.). *The use of digital information in criminal procedural proof: Monograph*. Pravo.
7. Stepaniuk, R. L. (2026). Digital forensic intelligence: Concept and prospects for development. *Law and Security*, 1(100), 34–45. <https://doi.org/10.32631/pb.2026.1.03>
8. Matsyborska, O. M. (2026). Challenges of implementing artificial intelligence-based information systems in the activities of law enforcement agencies. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.14>
9. Shopina, I. M. (2026). Use of artificial intelligence technologies by law enforcement entities: Aspects of legal regulation. *Central Ukrainian Bulletin of Law and Public Administration*, 1. <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-16>
10. Bondarenko, O. H. (2026). Digital evidence in Ukrainian criminal proceedings: Issues of admissibility and assessment. *Central Ukrainian Bulletin of Law and Public Administration*, 1. <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-2>
11. Hlynska, N. V. (Ed.). (2024). *Conceptual foundations of the digitalization of criminal proceedings in Ukraine: A monograph*. Pravo. <https://doi.org/10.31359/9786178612139>
12. *General characteristics of modern information technologies in law enforcement activities*. (n.d.). Zhytomyr Polytechnic. <https://learn.ztu.edu.ua>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Григоренко Олександр Олександрович

викладач кафедри кримінології та інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: sss_angel@ukr.net
ORCID: 0009-0001-0106-9785

Архіпов Валерій Іванович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: chpn1306@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9942-9936

Oleksandr Hryhorenko

Lecturer at the Department of Criminology and Information Technologies, National Academy of Internal Affairs
e-mail: sss_angel@ukr.net
ORCID: 0009-0001-0106-9785

Valerii Arkhipov

Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor at the Department of Criminology,
National Academy of Internal Affairs
e-mail: chpn1306@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9942-9936

Дата надходження статті: 12.04.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 23.06.2026

Дата прийняття статті: 21.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 342.25:352.07:332.14

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-38-46](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-38-46)

СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ВІДБУДОВИ ЗРУЙНОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Гусар О. А.

THE CAPACITY OF GOVERNMENT INSTITUTIONS TO IMPLEMENT POLICIES FOR THE RECONSTRUCTION OF DESTROYED TERRITORIES

Olha Husar

Анотація

У статті досліджено спроможність державних інституцій України щодо реалізації політики відбудови зруйнованих територій в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення.

Визначено складну багаторівневу систему інституцій, під якою слід розуміти впорядковану сукупність взаємопов'язаних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, спеціалізованих державних установ, національних та міжнародних організацій, які в межах визначеної компетенції забезпечують формування, координацію реалізації та контроль заходів, що спрямовані на відбудову територій України, що постраждали внаслідок збройної агресії. Доведено, що визнання системності інституцій у реалізації політики відбудови обумовлено спільною метою, нормативною визначеністю їх повноважень та узгодженістю функцій та постійною взаємодією її елементів.

Проаналізовано інституційні, правові, організаційні та управлінські механізми, що визначають ефективність державної політики у сфері реконструкції житлової, соціальної, транспортної та критичної інфраструктури. Обґрунтовано необхідність посилення інституційної спроможності держави через цифровізацію процедур, прозорі механізми розподілу ресурсів, розвиток кадрового потенціалу та впровадження принципів доброго врядування.

Ключові слова: державні інституції, політика відбудови, зруйновані території, інституційна спроможність, публічне управління.

Abstract

This article examines the capacity of Ukraine's state institutions to implement policies for the reconstruction of devastated territories amid full-scale war and postwar recovery.

It identifies a complex, multilevel institutional system, which should be understood as an organized set of interconnected state authorities, local self-government bodies, specialized state agencies, and national and international // organizations, which, within their defined areas of competence, ensure the development, coordination, implementation, and oversight of measures aimed at rebuilding Ukrainian territories affected by armed aggression. It has been demonstrated that the systemic nature of institutions in the implementation of reconstruction policy is determined by a common goal, the regulatory clarity of their powers, the coordination of their functions, and the constant interaction among their components.

The study analyzes the institutional, legal, organizational, and managerial mechanisms that determine the effectiveness of state policy in the field of reconstruction of residential, social, transportation, and critical infrastructure. The paper justifies the need to strengthen the state's institutional capacity through the digitization of procedures, transparent mechanisms for resource allocation, the development of human resources, and the implementation of good governance principles.

Key words: government institutions, reconstruction policy, devastated areas, institutional capacity, public administration.

1. Вступ. Масштабні руйнування територій України унаслідок збройної агресії Російської Федерації призвели до чисельних втрат житлового фонду, об'єктів критичної інфраструктури, закладів освіти та охорони здоров'я, значних пошкоджень або, навіть повного знищення зазнали

промислові підприємства та транспортні вузли.

За оцінками Світового банку (звіт RDNA5), прямі збитки України за чотири роки війни перевищили \$195 млрд (у попередній оцінці станом на лютий 2025 року вони становили \$176 млрд). Сукупні втрати від війни сягнули \$667 млрд.

Потреби у відновленні України на десятирічний горизонт становлять \$588 млрд – майже утричі більше за номінальний ВВП країни у 2025 році. Найбільші інвестиції будуть потрібні для транспорту (понад \$96 млрд), енергетики (\$91 млрд) і житлового фонду (\$90 млрд) [19]. Вартість управління вибухонебезпечними предметами та витрати на розчищення залишків руйнувань становлять майже 28 мільярдів доларів США (24 мільярди євро), незважаючи на певний прогрес у проведенні обстежень та розмінуванні, що допомогло обмежити збитки в цьому секторі [19].

Такі масштаби руйнувань інфраструктури, житлового фонду, транспортної системи, енергетики та об'єктів соціальної сфери є безпрецедентними для сучасної Європи. У зв'язку із цим, процес відновлення України розглядається не лише як реконструкція зруйнованих об'єктів, а як модернізація всієї системи публічного управління відповідно до стандартів Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [12].

Такий стан комунальної, транспортної та соціальної інфраструктури неодмінно потребує формування та реалізації ефективної політики відбудови та прискорення відновлення регіонів та громад, що вимагає не лише фінансових ресурсів, а й спроможності інституцій держави та людського капіталу забезпечити здійснення стратегічного планування, правового регулювання та процедур прозорого використання та контролю коштів. За таких обставин актуальним і важливим як у теоретичному та прикладному аспектах вбачається дослідження реалізації політики відбудови зруйнованих територій. А питання інституційної спроможності держави та реалізації державної політики відбудови територій, що постраждали внаслідок збройних конфліктів, останніми роками набуло особливої актуальності.

З аналізу останніх правових наукових досліджень актуальним на сьогодні видається науковий дискурс та стійкий інтерес до осмислення концепту «післявоєнне відновлення», «інституційна спроможність», що свідчить про важливість стратегічного планування розвитку держави у воєнний та післявоєнний період, визнання важливої ролі ефективних інститутів публічного управління формувати та реалізовувати політику відновлення, здійснювати координацію учасників відбудовчих процесів та забезпечувати прозоре управління ресурсами щодо досягнення стратегічних цілей відновлення та сталого розвитку територій України. Поряд з цим проблемним питанням є визначення того, наскільки існуюча система державного управління Украї-

ни здатна забезпечити своєчасну та ефективну реалізацію політики відбудови. Останнім часом простежується ряд проблем у діяльності державних органів, серед яких дублювання функцій або наявність фрагментарності управлінських повноважень, нестача цифрових реєстрів пошкодженого майна, корупційна складова на місцях та відсутність довгострокового стратегічного просторового розвитку територій, а також дієвого механізму інтеграцій деокупованих територій у єдиний державно-політичний простір.

Метою статті є дослідження та визначення спроможності державних інституцій у реалізації політики відбудови зруйнованих територій.

2. Матеріали та методи. Під час дослідження були проаналізовані закони України та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють питання відбудови та відновлення територій, стратегічні документи й державні програми у сфері повоєнного відновлення, звіти міжнародних організацій, аналітичні та статистичні данні публічних органів щодо масштабів руйнувань і процесів відновлення, а також наукові публікації українських та зарубіжних учених.

Методологічною основою дослідження виступає комплекс загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Метод аналізу і синтезу використано для дослідження системи державних інституцій, для визначення інституційного механізму реалізації політики відбудови як цілісної системи взаємопов'язаних елементів застосовано системний метод. Формально-юридичний метод допоміг при аналізі нормативно-правового забезпечення політики відбудови України, а для оцінки безпосередньо спроможності державних інституцій виконувати покладені на них функції застосовано інституційний метод. Методи порівняльно-правові, узагальнення та логічний застосовано під час зіставлення міжнародного досвіду післявоєнного відновлення та українського законодавства і політики, а також формулювання пропозицій та висновків щодо підвищення спроможності державних інституцій у реалізації політики відбудови територій.

У науковій літературі досліджуються окремі аспекти державного управління процесами післявоєнного відновлення, розвитку інституційної спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування, механізмів координації між органами влади різних рівнів, міжнародними партнерами та громадянським суспільством. Особливої уваги заслуговують колективні наукові дослідження вчених Національної академії наук України, які мають істотне значення для формування теоретико-методологічного під-

грунтя дослідження спроможності державних інституцій України щодо реалізації політики відбудови зруйнованих територій в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення.

Монографічне дослідження «Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло» [22], здійснене колективом авторів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, присвячене саме інституційній спроможності державних органів та органів місцевого самоврядування України. Також вагомим доробком є аналітична доповідь «Пастки інституційної спроможності у системі державної влади в Україні» в якому науковці вищезазначеного Інституту проаналізували інституційну спроможність Української держави як суму функцій влади, формальних і неформальних інститутів на предмет ефективності і виявлення «пасток спроможності», які ускладнюють нормальний розвиток країни, де під «пастками спроможності» автори розуміють неефективну конфігурацію органів влади, їх функцій і компетенцій, внаслідок чого послаблюється ефективність держави [23].

Наукова праця «Модернізація змісту функцій держави: ключовий вектор повоєнного відновлення України» вчених Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, висвітлює теоретичні засади модернізації змісту функцій держави, окреслив значення основних об'єктних функцій у повоєнному відновленні, визначив роль технологічних функцій у посиленні інституційної спроможності держави задля розвитку України [5].

В дисертаційному дослідженні «Підвищення інституціональної спроможності місцевих органів влади в Україні» Ю. Лукавенко (2025 р.) розробив та обґрунтував комплекс взаємопідтримуючих концептуальних положень щодо підвищення інституціональної спроможності місцевих органів влади в Україні в умовах воєнного стану, які базуються на досвіді успішної діяльності органів місцевої влади зарубіжних країн, сервісній філософії місцевої влади, на інтегральному підході до управління за критерієм мінімізації трансформаційних витрат [9].

Значний внесок у дослідження проблем державного управління його реформування, інституційного розвитку у воєнний час та повоєнне відновлення зробили інші українські науковці, праці яких наведені в цій статті. Поряд з цим питання відновлення територій, регіонального розвитку, децентралізації, стратегічного планування та повоєнної реконструкції висвітлюються у працях не тільки українських дослідників,

а також у звітах і рекомендаціях міжнародних організацій – Світового банку, OECD, ПРООН, Європейської Комісії та інших.

Водночас воєнні дії на території України продовжуються, руйнування територій та інфраструктури масштабуються, тому комплексні дослідження, присвячені саме спроможності державних інституцій України реалізовувати політику відбудови зруйнованих територій в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення, залишаються недостатньо розробленими та актуальними. Потребують подальшого наукового обґрунтування питання розмежування повноважень між суб'єктами публічного управління, координації їх діяльності, підвищення інституційної спроможності органів влади, цифровізації управлінських процесів, забезпечення прозорості використання ресурсів та впровадження принципів доброго врядування.

3. Результати і обговорення. Нині повоєнна відбудова зруйнованих територій спрямована на відновлення зруйнованої інфраструктури, житлового фонду, економіки та соціальної сфери та включає питання стратегічного планування, нормотворчості, фінансування, регіонального розвитку, реалізації різних проектів та контролю за використанням ресурсів та міжнародного співробітництва.

Динамічність процесу повоєнної відбудови, багаторівневість управління, масштабність та комплексність завдань, що стоять перед державними інституціями, зумовлюють ґрунтовного наукового аналізу щодо їх спроможності у реалізації державної політики, яку, на наш погляд, варто розглядати як багатоаспектну систему. Політика відбудови України реалізується за допомогою системи публічного управління, яка є багаторівневою та багатофункціональною. Тому, до повоєнної відбудови зруйнованих територій повинні комплексно долучатися всі інституції публічного управління органи державної влади, місцевого самоврядування, військові адміністрації, міжнародні та донорські організації, які у сукупності представляють цілісну систему інституційного забезпечення відновлення держави. Системоутворюючою ознакою у зазначених інституціях є наявність спільної мети, яка полягає у забезпеченні комплексного відновлення держави, функціональному розподілі повноважень між окремими суб'єктами та координаційній діяльності між ними, що направлена на взаємозалежність результатів їх роботи.

Інституційну систему можна розглядати через призму трьох гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової). Як зазначено у аналітичній

доповіді «Пастки інституційної спроможності у системі державної влади в Україні» формальні рамки для функціонування органів державної влади визначаються закладеною в конституції системою стримувань і противаг, яка є механізмом організації державної влади, що забезпечує розподіл повноважень між різними гілками влади і їхню взаємодію таким чином, щоб уникнути концентрації влади в руках одного органу або особи [23].

Водночас, в залежності від місця, ролі, управлінських функцій суб'єкта у механізмі формування та реалізації державної політики відновлення територій, характеру компетенцій щодо прийняття, виконання та забезпечення управлінських рішень, а також безпосереднього здійснення публічного управління та взаємодії, інституції можна поділити на такі рівні: стратегічний, операційний, локальний, партнерський.

До стратегічного рівня належать суб'єкти, які визначають пріоритети, загальні цілі та нормативно-правові засади відбудови зруйнованих територій, а саме: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, профільні міністерства. Операційний рівень представлений суб'єктами, що забезпечують організацію та реалізацію відповідних програм і проєктів (Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, інші центральні органи виконавчої влади, державні фонди та установи).

Локальний рівень утворюють органи та установи, які безпосередньо здійснюють заходи з відновлення на території конкретних адміністративно-територіальних одиниць, до них належать органи місцевого самоврядування, обласні та районні військові адміністрації, територіальні громади. Саме вони здійснюють первинну оцінку завданих збитків, формують місцеві програми відновлення, визначають пріоритетні потреби територіальних громад та забезпечують безпосередню реалізацію багатьох проєктів відбудови. Їх участь є необхідною з огляду на принцип субсидіарності та наближення управлінських рішень до потреб конкретних громад.

Варто відзначити і партнерський рівень, який представлений різними громадськими та міжнародними організаціями, бізнес структурами та донорами, фінансові організації, спеціалізовані установи системи ООН, міжнародні банки розвитку, а також уряди держав-партнерів. Вони забезпечують фінансову, технічну та експертну підтримку процесів відновлення, виступають джерелом інвестиційних ресурсів та сприяють впровадженню сучасних стандартів управління проєктами.

Тобто, до системи інституційного забезпечення відбудови України належать як державні інституції так і міжнародні організації, інститути громадянського суспільства, які не належать до системи органів державної влади, але взаємодіють з ними та здійснюють вагомий вплив на реалізацію заходів щодо відновлення територій України.

За характером повноважень органи державної влади можна поділити на: нормотворчі суб'єкти (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); суб'єкти формування політики (міністерства); суб'єкти реалізації політики (Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України та інші органи виконавчої влади); суб'єкти контролю та моніторингу (Рахункова палата, органи державного фінансового контролю тощо). В залежності від *територіальних масштабів компетенції* суб'єкти представляють загальнодержавний, регіональний та місцевий рівень. Якщо використовувати *функціональний критерій* поділу суб'єктів, що здійснюють політику відбудови територій то це суб'єкти: стратегічного планування; фінансування; реалізації проєктів; контролю та моніторингу; міжнародної підтримки.

Так, Національна рада з відновлення України від наслідків війни є консультативно-дорадчим органом при Президентові України [15]. За розробку планів безпосередньо відповідає Уряд, а за практичну відбудову – профільні міністерства та державні агентства. До системи державних органів, що відповідають за відновлення країни, належать: Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство економіки України, Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України.

Міністерство розвитку громад та територій України разом з Віцепрем'єр-міністром з відновлення України формує державну політику у сфері відбудови та регіонального розвитку. Міністерство економіки України відповідає за координацію міжнародної фінансової допомоги та залучення інвестицій, зокрема в рамках міжнародних програм. Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України є центральним органом виконавчої влади, який безпосередньо реалізує проєкти відбудови, будівництва та модернізації критичної інфраструктури, яке здійснює практичну реалізацію значної частини проєктів відновлення, будівництва та реконструкції об'єктів транспортної, соціальної та інженерної інфраструктури [14]. Діяльність агентства має переважно виконавчий характер та спрямована на реалізацію державної політики у конкретних регіонах і населених пунктах.

Отже, під системою інституцій публічного управління відбудовою України пропонуємо розуміти ієрархічно організовану сукупність органів державної влади (органи законодавчої, виконавчої та судової влади), центральні та місцеві органи виконавчої влади, військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані установи, державні агентства та фонди, що беруть участь у реалізації державної політики, які відповідно до своєї компетенції реалізують політику відновлення територій, постраждалих внаслідок збройної агресії.

В рамках окресленої мети статті виникає об'єктивна необхідність дослідити дефініцію «спроможність державних інституцій» та перекласти і адаптувати її під реалізацію політики відбудови зруйнованих територій в Україні.

Найчастіше у науково-правовій доктрині використовується термін «спроможність», «інституційна спроможність», який використовується як категорія, що характеризує здатність державних інституцій, органів публічної влади чи системи державного управління, реалізовувати визначені законом функції та публічну політику, вміння адаптуватися до зовнішнього середовища через наявні компетенції, повноваження, механізми координації, належні ресурси.

Так, «інституційну спроможність» вживають у широкому розумінні як синонім ефективного та організованого управління, здатності виконувати власні основні функції, зокрема гарантувати безпеку, порядок, справедливість, дотримання прав і свобод, а також соціальних благ своїх громадян [5, с. 266].

Наприклад, автори С. Обрусна, О. Дулгерова, І. Іванова розглядають спроможність судової системи як сукупність нормативних, кадрових, організаційних і фінансових можливостей забезпечувати здійснення правосуддя відповідно до принципу верховенства права [11].

Омельчук О.І. «інституційну спроможність» трактує як здатність певної структури ефективно реалізовувати свої основні функції та забезпечувати контроль за їх виконанням на всіх рівнях – від центрального до регіонального, а про інституційну спроможність громади в цілому, зазначає що вона має дві основні складові: «інституційну спроможність ОМС та інституційну спроможність самих жителів громади» [13, с. 94]. Дослідник виокремлює значний комплекс параметрів інституційної спроможності органів місцевого самоврядування: «стратегічне планування (якісний показник стратегії розвитку та плану реалізації стратегії); навчання та вдосконалення (показники кадрового забезпечення, підвищення

кваліфікації посадових та виборних осіб місцевого самоврядування); упровадження інноваційних підходів та SMART технологій (показники активного впровадження, зокрема електронного врядування); ефективне використання ресурсів та потенціалу (показники ефективності владних рішень); управління співпрацею та конкурентність (показники міжсекторального співробітництва та рейтингові показники в системі всіх ОТГ); узгодження із цілями громади (показники відповідності місцевої політики очікуванням жителів громади, показники реалізації стратегії)» [13, с. 95].

Баштанник О.В. «наголошує, що співпраця, яка базується на взаємовигідних умовах є наповненням сутності інституційної спроможності інститутів громадянського суспільства, оскільки основний запит від широкої громадськості спрямований на проблематику взаємодії з державою [1, с. 85].

Красилук В.Ф. інституційну спроможність, яку досліджує в аспекті просторової організації влади, пропонує врахувати адміністративно-територіальні наслідки та інституційні виклики під час деокупації окремих територій. Автор зауважує, що «за оптимістичного сценарію відновлення контролю, адміністративно-територіальний устрій може бути частково відновлений, водночас частина громад, які через війну втратили спроможність, потребуватимуть приєднання до більш життєздатних сусідніх громад [7, с. 43].

В цілому інституційну спроможність держави Т. Захаров визначає як можливість динамічно розвиватись, адаптуватись до викликів без значних зрушень в системі політичних інститутів. Ця особливість спроможності передбачає наявність інституціоналізованих механізмів артикуляції інтересів та вирішення конфліктів раціональним конвенційним шляхом [22, с. 297].

З вище наведеного слідує, що науковці по-різному досліджують питання спроможності державних інституцій. Проте в контексті нашого дослідження вважаємо, що спроможність необхідно розглядати у сукупності складових елементів, що впливають на цілісне поняття спроможності, серед яких можна виділити: організаційну (структура органів влади), ресурсна спроможність (кадрові, технологічні, фінансові ресурси), комунікаційна спроможність (взаємодія між органами, громадськістю та донорами), нормативно-правова спроможність (ефективна правова база), аналітична спроможність (здатність оцінювати та прогнозувати ризики).

Отже, спроможність державних інституцій – це комплексна правова характеристика органів

публічної влади, що відображає їх нормативно визначену, організаційно забезпечену, кадрово й ресурсно підкріплену здатність ефективно реалізовувати конституційні повноваження та державну політику відповідно до принципів верховенства права і належного врядування.

Задеклароване у Державній стратегії регіонального розвитку «формування спроможних структур та механізмів управління коштами ЄС на регіональному та місцевому рівні стосується визначення територіальної моделі управління коштами ЄС, зміцнення інституцій на регіональному рівні, яке включає розбудову спроможності до програмування, розвиток навичок у сфері організації конкурсних відборів проєктів, системи їх оцінки, моніторингу та впровадження результатів реалізації проєктів» дозволяє формуванню локальних механізмів програмування та конкурсного відбору, а також трансформувати зовнішню допомогу в адресні проєкти модернізації конкретних зруйнованих територій, мінімізуючи ризик інституційного неспроможності на місцях та прийняття «надцентралізованих» рішень [2]. В аспекті реалізації політики відбудови зруйнованих територій важливо дотримуватися принципів багаторівневого врядування (Multi-level Governance).

В Стратегічних документах, що реалізують політику відбудови зруйнованих територій, одним із пріоритетів є розвиток людського капіталу без якого неможливо досягти цілей згуртованості та сталого розвитку територій. Тобто, відновлення територій повинно супроводжуватися відновленням людського потенціалу. Інфраструктура є лише матеріальним середовищем для людини, яка виступає головним суб'єктом відбудови. Слушно зазначає Купіна Л.Ф., що «інституційний механізм держави постійно акцентує увагу на стійкості людського капіталу та відводить йому пріоритетну роль у відновленні та розвитку України. Ураховуючи, що соціальна стійкість напряму пов'язана з економічною складовою, то абсолютно виправданими є дії влади щодо розбудови ринку праці, який, з урахуванням нинішніх умов функціонування України, має бути людиноорієнтованим, інклюзивним та адаптивним до використання цифрових технологій» [8, с. 136–137].

Зв'язок між відновленням територій та людським потенціалом закріплений у ключових стратегічних та нормативних актах України. Так, Конституція України в статті 3 визначає «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Тому всі програми відбудови мають слугувати саме цій меті [4].

Матіас Шмале, Координатор системи ООН в Україні наголошує на тому, що найважливішим активом України є народ. Повернення біженців, реінтеграція ветеранів та участь жінок на ринку праці будуть визначати економічне відновлення так само, як і приплив капіталу та відновлення інфраструктури. Відновлення має бути орієнтованим на людей та базуватися на потребах громад [19].

В Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» стаття 15-2 Програма комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) Законодавство вимагає, щоб відновлення областей та громад базувалося на програмах комплексного відновлення. Програма визначає заходи щодо відновлення житлового фонду, створення робочих місць та соціальної інфраструктури. Це критично важливо для повернення вимушених переселенців і збереження населення. Стаття вимагає оцінки руйнувань та планування відновлення об'єктам житлової нерухомості та громадського призначення; виробничого комплексу (промисловості, сільського господарства тощо); соціальної сфери; культурної спадщини; об'єктам житлово-комунального господарства; інженерно-транспортної, енергетичної інфраструктури, інфраструктури електронних комунікаційних мереж, інженерної інфраструктури меліоративних систем; захисним спорудам цивільного захисту; іншим об'єктам, що мають вплив на життєдіяльність відповідної території територіальної громади (її частини). Розробка програми передбачає обов'язкове залучення мешканців до обговорення (ст. 15-2 п. 4 «оприлюднення звіту про громадське обговорення програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) вносить її на розгляд відповідної сільської, селищної, міської ради») [16].

Це розвиває соціальний капітал, підвищує рівень довіри у громаді та вчить громадян брати відповідальність за локальний розвиток. Відбудова за новими стандартами (безбар'єрність, наявність укриттів) створює безпечне середовище для розвитку вразливих верств населення. Тобто, відбудова інфраструктури нормативно прив'язана до потреб людини. Доступ до якісного житла, можливість навчання та лікування є основою якісного людського капіталу [8].

Державна стратегія регіонального розвитку (ДСРР) стратегічний документ, який визначають одним із головних пріоритетів розвиток людського капіталу як умову для підвищення конкурентоспроможності регіонів [2]. Спроможність інституцій прямо залежить від якості люд-

ського капіталу. За умови ігнорування державою відновлення людського потенціалу (повернення мігрантів, підвищення кваліфікації працівників та збереження здоров'я людей) виникають системні деструкції такі як кадрова криза, демографічна деградація, поява міст-привидів із незабезпеченою інфраструктурою. Тобто, реалізація політики відновлення територій є залежною від інституційної спроможності, яка базується на якості та обсязі людського потенціалу.

Особливо критичним виявляється цей виклик на деокупованих чи постраждалих територіях, де державні інституції та органи місцевого самоврядування зазнають системного кадрового дефіциту, що унеможливорює якісне розроблення проектно-кошторисної документації, ефективний моніторинг та аудит використання міжнародної донорської допомоги, подальше адміністрування відновлення територій та утримання відновлених об'єктів.

Важливим фактором у вимірі людських ресурсів є утримання кваліфікованого персоналу, який може визначити, чи може потенціал державних установ бути стійким. Немає нічого незвичайного в тому, що висококваліфіковані та вмілі публічні службовці переходять до приватних організацій або виїжджають за кордон у пошуках кращої роботи, що призводить до погіршення потенціалу державних організацій [6]. Нарешті, навчання є ще однією альтернативою, яка може значно покращити спроможність державних установ. Тому не дивно, що міжнародні організації з надання допомоги надають дуже високий пріоритет підготовці персоналу [6].

У контексті відновлення зруйнованих територій важливим вбачається застосування Закону України «Про державну службу» та проведення ефективної реформи державного управління. Для реалізації політики відбудови важливо впроваджувати програми підвищення кваліфікації публічних службовців (наприклад, через Вищу школу публічного управління) з акцентом на управління регіональним розвитком. Відновлення зруйнованих територій України неможливе лише за наявності фінансових ресурсів. Лише синергія професійних кадрів та прозорих, стійких інституцій дозволить ефективно модернізувати інфраструктуру, повернути людей у громади та забезпечити сталий економічний розвиток держави [1; 2].

Важливим елементом системи є цифрові інструменти управління відбудовою, зокрема державні інформаційно-аналітичні платформи моніторингу пошкодженого майна та реалізації проектів відновлення. Їх функціонування забезпечує

прозорість процесів прийняття рішень, контроль за використанням бюджетних і міжнародних коштів та доступ громадськості до інформації про результати відбудови. У науковому дослідженні «Вплив цифровізації адміністративних послуг на інституційну спроможність органів влади» [3] зазначено, що цифровізація впливає на діяльність органів державної влади, формуючи «нову модель взаємоузгодженої системи публічного управління», а «цифровізація адміністративних послуг є каталізатором спроможності та зрілості інституцій, яка змінює форми взаємодії між громадянином і має позитивний вплив через: уніфікацію адміністративних процедур, скорочення часу обробки звернень, прийняття рішень та здійснення контролю, мінімізацію корупції, зниження ризиків та розширення доступу». Проте авторка зауважує і на «суттєвих викликах щодо спроможності інституцій, серед яких загрози кібербезпеки, ризики витоку персональних даних, неналежний рівень технічного та кадрового забезпечення, порушення приватності».

В рамках нашого дослідження доцільно запропонувати створення цифрової системи управління відновлення через єдину цифрову платформу деокупованих територій, яка б забезпечувала облік пошкоджених об'єктів, взаємодію органів влади та донорів, та через яку можна було б здійснювати моніторинг реалізації проектів та контроль за використанням коштів. Таким чином, через цю платформу забезпечувалася б прозорість та підзвітність процесів відновлення територій.

4. Висновки. Процеси повоєнного відновлення та модернізації України вимагають принципово нових підходів до публічного управління, де ключовим фактором успіху стає якість інституційного середовища. Спроможність державних інституцій у реалізації політики відбудови зруйнованих територій – це здатність та можливість органів державної влади та місцевого самоврядування реалізовувати політику щодо відбудови територій через здійснення стратегічного планування, правового регулювання, мобілізації ресурсів, міжвідомчої координації, здійснення контролю та моніторингу відновлювальних процесів з метою забезпечення стійкого, безпечного та соціально орієнтованого розвитку постраждалих територій.

В межах цього дослідження пропонується поняття «спроможність державних інституцій» розглядати як багатоаспектну систему, що формується з детермінованої сукупності взаємопов'язаних елементів. До них належать: нормативно-правова спроможність щодо формування

прозорого правового поля; організаційна спроможність як здатність оптимізувати структури органів влади; ресурсна спроможність, яка визначає межі фінансового, кадрового та технологічного ресурсу; координаційна спроможність для синхронізації дій усіх суб'єктів державної політики у сфері відбудови; аналітична спроможність стратегічного прогнозування та упередження ризиків; та комунікаційна спроможність, яка гарантує довіру з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Значущість цих компонентів для України посилюється тим, що процеси відбудови розгортаються в межах складної моделі багаторівневого управління, яка поєднує локальний, регіональний, національний та міжнародний рівні. Отже, спроможність – це системна властивість інституцій, що виражає його потенціал і реальну здатність забезпечувати результативне, стійке та правомірне виконання завдань через поєднання нормативних, організаційних, кадрових, фінансових, інформаційних і процедурних ресурсів.

Варто наголосити, що спроможність державних інституцій щодо реалізації політики відбудови зруйнованих територій, функціонально взаємозалежна від якості людського капіталу, який задіяний у публічному управлінні та життєдіяльності громад. З цього слідує, що ефективна модель повоєнного розвитку має базуватися на людиноцентричному підході, який закріплений в нормативно-правових актах України. Фінансування у відновлення інфраструктури територій, має синхронно супроводжуватися інвестиціями у професійне навчання публічних службовців, створення робочих місць, охорону здоров'я та повернення українських громадян із-за кордону.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. В дослідженні використані дані, які отримані з відкритих офіційних джерел та з матеріалів.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті використовувалась мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5.5) як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного опрацювання тексту, структурування окремих фрагментів статті, технічного оформлення бібліографічних описів, а також підготовки англomовного перекладу анотації та References. Технології штучного інтелекту застосовувалися під час підготовки окремих структурних елементів статті та редакційного опрацювання окремих фрагментів основного тексту.

Автором самостійно здійснювалися підбір та аналіз наукових джерел, опрацювання міжнародних і національних нормативно-правових актів у сфері реалізації політики відбудови зруйнованих територій, формулювання наукових положень, висновків і пропозицій. Усі результати, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, були додатково перевірені шляхом аналізу наукових джерел, міжнародних регуляторних документів та положень законодавства України і Європейського Союзу у сфері реалізації політики відбудови зруйнованих територій.

Використання технологій штучного інтелекту не вплинуло на самостійність наукових висновків автора та не визначило результати проведеного дослідження.

References:

1. Bashtannyk, O. V. (2023). Instytutstionalna/instytutsiina spromozhnist instytutiv politychnoi systemy yak analitychna katehoriia ta funktsionalnyi aspekt publichnoho upravlinnia. *Publichne upravlinnia i administruvannia*, 2(80). <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2023.2.15>
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). State Strategy for Regional Development for 2021–2027 (Resolution No. 695, August 5, 2020).
3. Husar, O. A. (2026). Vplyv tsyfrovizatsii administratyvnykh posluh na instytutsiinu spromozhnist orhaniv vlady. *Nove ukrainske pravo*, 2, 174–181. <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/988/910>
4. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). Available at: Verkhovna Rada of Ukraine
5. Koristin, O. (2023). Shchodo zmistu terminu “instytutsiina spromozhnist” v systemi bezpeky. In M. Verbenskyi, I. Opryshko, O. Kulyk et al. (Eds.), *Bezpekova sytuatsiia v Ukraini v umovakh viiny: stan, zahrozy, napriamy zabezpechennia: Proceedings of the scientific-practical round table* (Kyiv, September 26, 2023) (pp. 266–268).
6. Kot, O., Hryniak, A., & Kupina, L. (Eds.). (2025). *Modernizatsiia zmistu funktsii derzhavy: kliuchovi vektor povoiennoho vidnovlennia Ukrainy*. Kyiv: Alerta.
7. Krasyluk, V. F. (2025). Instytutsiina spromozhnist deokupovanykh terytorialnykh hromad v umovakh postkonfliktnoi transformatsii. *Politychne zhyttia*, 2, 42–49. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.5>

8. Kupina, L. F. (2025). Zahalnotsinnisni oriiientyry onovlennia zmistu sotsialnoi funktsii derzhavy. In O. Kot, A. Hryniak, & L. Kupina (Eds.), *Modernizatsiia zmistu funktsii derzhavy: kliuchovyi vektor povoiennoho vidnovlennia Ukrainy* (pp. 136–137).
9. Lukavenko, Yu. P. (2025). *Pidvyshchennia instytutsionalnoi spromozhnosti mistsevykh orhaniv vlady v Ukraini* (Doctoral dissertation, Dnipro State University of Internal Affairs).
10. Lukeria, T. (2023, May 4). Shcho zaraz vidbuvaietsia z derzhavnoiu politykoiu vidnovlennia hromad i yaki pytannia treba vrakhuvaty.
11. Obrusna, S. Yu., Dulherova, O. M., & Ivanova, I. V. (2023). Poniattia ta sutnist instytutsiinoi spromozhnosti sudovoi systemy Ukrainy. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 7. <https://efp.in.ua/uk/journal-article/1097>
12. OECD. (2025). *OECD Economic Surveys: Ukraine 2025*.
13. Omelchuk, O. I. (2020). Instytutsiina spromozhnist obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia*, 31(70), 6, 93–97. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.6/15>
14. Orhany vykonavchoi vlady. (n.d.). Uriadovyi portal. Yedynyi vebportal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/catalog>
15. Pro Natsionalnu radu z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny. (2022).
16. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti. (2011). Law of Ukraine No. 3038-VI of February 17, 2011.
17. Scott, R. H. (1994). Measuring performance in higher education. In J. W. Meyerson & W. F. Massy (Eds.), *Measuring Institutional Performance in Higher Education* (pp. 15–28).
18. Taylor, H. (1992). Public sector personnel management in three African countries: Current problems and possibilities. *Public Administration and Development*, 12, 193–207.
19. World Bank Group. (2026, February 23). Published updated assessment of Ukraine's recovery and reconstruction needs (Press Release No. 2026/ECA/039).
20. Yakykh vtrat zavdala viina ukrainskii ekonomitsi ta hirnycho-metalurhiinomu kompleksu. (n.d.). GMK Center
21. Zakharov, T. (2024). Pereosmyslennia kontseptu "instytutsiina spromozhnist": Yevrointehratsiyni aspekt. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politohichni studii*, 55.
22. Zelenko, H. (Ed.). (2025). *Instytutsiina (ne)spromozhnist derzhavy v Ukraini: Yak rozirvaty zamknene kolo*. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.
23. Zelenko, H. (Ed.). (2025). *Pastky instytutsiinoi spromozhnosti u systemi derzhavnoi vlady v Ukraini: Analitychna dopovid*. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гусар Ольга Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
публічно-правових досліджень Інституту
правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
e-mail: Gusar_oa@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0005-7360

Olha Husar

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Senior Research Fellow at the Department of
Public Law Research,
Institute of Law-Making and Legal Expertise,
National Academy of Sciences of Ukraine
e-mail: Gusar_oa@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0005-7360

Дата надходження статті: 15.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 26.06.2026

Дата прийняття статті: 22.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 343.985:343.33(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-47-53](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-47-53)

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Демидов І. І.

PECULIARITIES OF DOCUMENTING HOMICIDES COMMITTED DURING THE OCCUPATION OF THE TERRITORIES OF UKRAINE

Ihor Demidov

Анотація

Статтю присвячено дослідженню особливостей документування вбивств, учинених під час окупації територій України, в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Обґрунтовано, що документування таких кримінальних правопорушень є одним із найскладніших напрямів діяльності органів досудового розслідування, оскільки здійснюється за умов обмеженого доступу до місця події, руйнування або втрати доказової інформації, переміщення потерпілих і свідків, а також необхідності забезпечення відповідності зібраних доказів вимогам національного законодавства та міжнародного гуманітарного права. Встановлено, що вбивства, учинені під час окупації, нерідко мають ознаки як кримінальних правопорушень проти життя, так і міжнародних кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням законів та звичаїв війни.

У статті проаналізовано основні етапи документування вбивств, учинених на тимчасово окупованих територіях, визначено їх криміналістичні особливості та чинники, що ускладнюють проведення досудового розслідування. Особливу увагу приділено фіксації місця події, виявленню та збереженню речових доказів, проведенню судово-медичних досліджень, встановленню особи потерпілого, допиту свідків і потерпілих, використанню цифрових доказів, матеріалів дистанційного зондування Землі, фото- і відеофіксації, а також інформації з відкритих джерел. Наголошено на важливості належного документування фактів умисного позбавлення життя цивільного населення для забезпечення ефективного національного розслідування та подальшого використання доказової бази у міжнародних судових інституціях.

Окрему увагу приділено міжвідомчій взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури, судово-експертних установ, міжнародних організацій та правозахисних інституцій під час документування вбивств, учинених на окупованих територіях України. Зроблено висновок, що ефективність документування таких кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від своєчасності фіксації доказів, використання сучасних криміналістичних методів, міжнародних стандартів документування та належної координації між усіма суб'єктами, залученими до розслідування. Комплексне дослідження цієї проблематики має важливе теоретичне та практичне значення для вдосконалення криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: документування кримінальних правопорушень, умисне вбивство, окуповані території, воєнний конфлікт, воєнний стан, криміналістика, досудове розслідування, воєнні кримінальні правопорушення, докази, міжнародне гуманітарне право.

Abstract

The article examines the peculiarities of documenting homicides committed during the occupation of the territories of Ukraine in the context of the full-scale armed aggression of the Russian Federation. It is substantiated that documenting such criminal offenses is one of the most challenging areas of activity for pre-trial investigation bodies, as it is carried out under conditions of restricted access to crime scenes, destruction or loss of evidence, displacement of victims and witnesses, and the necessity of ensuring that collected evidence complies with the requirements of national legislation and international humanitarian law. It has been established that homicides committed during the occupation often bear the characteristics of both criminal offenses against life and international crimes related to violations of the laws and customs of war.

The article analyzes the main stages of documenting homicides committed in temporarily occupied territories, identifies their forensic peculiarities, and determines the factors complicating pre-trial investigations. Particular attention is paid to crime scene examination, identification and preservation of physical evidence, forensic medical examinations, victim

identification, interviewing witnesses and victims, the use of digital evidence, remote sensing data, photographic and video recording, as well as information obtained from open sources. It is emphasized that proper documentation of intentional killings of civilians is essential for ensuring effective national investigations and for the subsequent use of evidence before international judicial institutions.

Special attention is devoted to interagency cooperation among pre-trial investigation bodies, prosecution authorities, forensic institutions, international organizations, and human rights institutions in documenting homicides committed in the occupied territories of Ukraine. It is concluded that the effectiveness of documenting such criminal offenses directly depends on the timely collection and preservation of evidence, the application of modern forensic methods, compliance with international documentation standards, and proper coordination among all entities involved in the investigation. A comprehensive study of this issue is of significant theoretical and practical importance for improving the forensic support of investigations into criminal offenses committed in the context of armed conflict.

Key words: *documentation of criminal offenses, intentional homicide, occupied territories, armed conflict, martial law, forensic science, pre-trial investigation, war-related criminal offenses, evidence, international humanitarian law.*

1. Вступ. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України призвела до виникнення безпрецедентних викликів для системи кримінальної юстиції, одним із яких стало документування кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованих територіях. Особливу складність становлять випадки умисних вбивств, оскільки ефективність їх розслідування значною мірою залежить від своєчасного виявлення, належної фіксації та збереження доказової інформації. Водночас тривала окупація окремих територій України, активні бойові дії, руйнування цивільної інфраструктури, відсутність доступу органів досудового розслідування до місць подій, знищення матеріальних слідів кримінального правопорушення та навмисне приховування фактів протиправного позбавлення життя істотно ускладнюють процес документування таких кримінальних правопорушень.

Документування вбивств, учинених під час окупації територій України, має низку специфічних особливостей, які відрізняють його від документування кримінальних правопорушень проти життя, учинених у мирний час. Значна частина доказової інформації збирається лише після деокупації територій, коли окремі матеріальні сліди можуть бути втрачені, пошкоджені або змінені під впливом часу, природних факторів чи навмисних дій окупаційних сил. Крім того, ускладнюється встановлення потерпілих, свідків та осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, оскільки вони можуть перебувати на тимчасово окупованих територіях, бути примусово переміщеними, незаконно депортованими або загинути. За таких умов особливого значення набуває використання сучасних криміналістичних засобів документування, цифрових технологій, матеріалів фото- і відеофіксації, супутникових знімків, відкритих джерел інформації (OSINT), результатів судових експертиз, а також міжнародних стандартів документування кримінальних пра-

вопорушень, учинених у зв'язку зі збройним конфліктом.

Актуальність дослідження зумовлюється також необхідністю формування належної доказової бази не лише для забезпечення ефективного досудового розслідування в Україні, а й для подальшого використання отриманих матеріалів під час здійснення міжнародного кримінального правосуддя. Документування фактів умисного позбавлення життя цивільного населення на тимчасово окупованих територіях повинно здійснюватися відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України, норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та міжнародних стандартів документування серйозних порушень прав людини. Саме належне документування є необхідною передумовою повного, всебічного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності та забезпечення принципу невідворотності покарання.

Попри значну кількість сучасних наукових праць, присвячених розслідуванню кримінальних правопорушень, учинених в умовах збройного конфлікту, питання особливостей документування вбивств, учинених під час окупації територій України, залишаються недостатньо дослідженими. Сучасні умови війни потребують переосмислення традиційних криміналістичних підходів до виявлення, фіксації, збирання, перевірки та оцінки доказів, а також розроблення нових науково обґрунтованих рекомендацій щодо документування таких кримінальних правопорушень. Це визначає актуальність обраної теми, її теоретичне значення для розвитку криміналістики та практичну цінність для діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, судово-експертних установ і міжнародних механізмів правосуддя.

2. Стан дослідження проблеми. Питання документування кримінальних правопорушень,

учинених в умовах збройного конфлікту, особливостей розслідування умисних вбивств, а також застосування сучасних криміналістичних засобів збирання та фіксації доказової інформації є предметом дослідження багатьох українських учених. Значний внесок у розвиток теоретичних засад криміналістики, методики розслідування кримінальних правопорушень, доказування та кримінального процесу здійснили В. Бахін, В. Гончаренко, М. Костицький, В. Тертишник та Л. Удалова. У працях зазначених науковців розкрито особливості збирання, дослідження й оцінки доказів, організації досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, а також використання спеціальних знань під час документування кримінальних правопорушень.

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України значно активізувалися наукові дослідження, присвячені документуванню кримінальних правопорушень, учинених у зв'язку зі збройним конфліктом, фіксації порушень міжнародного гуманітарного права, використанню цифрових технологій у кримінальному провадженні та забезпеченню належної доказової бази для національного й міжнародного правосуддя. Водночас аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що більшість праць присвячена загальним питанням розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням законів та звичаїв війни, або процесуальним аспектам доказування. Натомість особливості документування саме вбивств, учинених під час окупації територій України, як самостійного об'єкта криміналістичного дослідження залишаються недостатньо висвітленими.

Недостатній рівень наукового опрацювання зазначеної проблематики, поява нових способів приховування кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях, а також необхідність адаптації криміналістичних методик до умов воєнного стану зумовлюють потребу у проведенні комплексних наукових досліджень. Це визначає актуальність обраної теми та необхідність вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення криміналістичного забезпечення документування вбивств, учинених під час окупації територій України, із урахуванням вимог національного законодавства та міжнародних стандартів документування серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

3. Виклад основного матеріалу. Документування вбивств, учинених під час окупації територій України, є одним із найбільш складних напрямів криміналістичного забезпечення досу-

дового розслідування в умовах воєнного стану. Особливість таких кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони вчиняються в умовах фактичної відсутності доступу українських органів досудового розслідування до місця події, активного впливу окупаційних сил на доказову інформацію, залякування або переміщення свідків, знищення матеріальних слідів, а також ускладненого встановлення часу, способу та обставин протиправного позбавлення життя. У таких умовах документування не може розглядатися лише як технічна фіксація окремих фактів, оскільки воно охоплює комплекс процесуальних, криміналістичних, судово-експертних, цифрових та організаційних заходів, спрямованих на формування належної доказової бази для національного й міжнародного правосуддя.

В. Шевчук, досліджуючи сучасні проблеми криміналістики в умовах війни, наголошує, що воєнний стан і глобальні загрози зумовлюють необхідність оновлення криміналістичної науки, формування нових напрямів її розвитку та пристосування криміналістичних засобів до практичних потреб воєнного часу [1, с. 11]. Науковець підкреслює, що сучасні криміналістичні дослідження мають базуватися на системно-структурному, технологічному, діяльнісному та функційному підходах, оскільки саме вони дають змогу адаптувати криміналістичні знання до нових викликів [1, с. 14]. Зазначена позиція є особливо важливою для теми документування вбивств на окупованих територіях, оскільки традиційні методики огляду місця події, встановлення свідків, вилучення речових доказів і призначення експертиз не завжди можуть бути реалізовані у звичайному порядку.

Першою особливістю документування таких кримінальних правопорушень є відкладений характер отримання доказової інформації. У багатьох випадках повноцінний огляд місця події, ексгумація тіл, встановлення потерпілих осіб, вилучення речей і документів стають можливими лише після деокупації території. Проте на цей момент частина доказів може бути втрачена, пошкоджена, змінена під впливом часу, погодних умов, бойових дій або навмисних дій осіб, причетних до протиправного позбавлення життя. Тому особливого значення набуває попередня фіксація інформації ще до моменту фізичного доступу до місця події: повідомлення очевидців, фото- та відеоматеріали, супутникові знімки, публікації у відкритих джерелах, дані мобільного зв'язку, повідомлення родичів зниклих осіб, інформація від органів місцевого самоврядування, волонтерських і правозахисних організацій.

І.Сиводед, аналізуючи застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених на окупованих територіях України, зазначає, що тривалий проміжок часу з моменту вчинення протиправного діяння, виявлення скелетованих останків, масових поховань, змішування кісткових решток, знищення одягу, документів та інших предметів, за допомогою яких можливо ідентифікувати потерпілу особу, істотно ускладнюють проведення експертних досліджень [2, с. 108]. Автор наголошує на доцільності призначення комплексних і комісійних судових експертиз для повного та оперативного встановлення обставин кримінального правопорушення [2, с. 109]. Такий підхід є цілком обґрунтованим, оскільки документування вбивств під час окупації потребує одночасного залучення судово-медичних, молекулярно-генетичних, трасологічних, балістичних, вибухотехнічних, портретних, почеркознавчих, цифрових та інших експертних можливостей.

Другою важливою особливістю є підвищене значення огляду місця події після деокупації території. Саме огляд дозволяє виявити та зафіксувати матеріальні сліди протиправного позбавлення життя, місця масових поховань, залишки боєприпасів, сліди застосування зброї, пошкодження на об'єктах, особисті речі потерпілих, документи, засоби зв'язку, транспортні засоби та інші об'єкти, що мають доказове значення. Водночас такий огляд має проводитися з урахуванням підвищених ризиків для учасників слідчої дії, оскільки деокуповані території можуть залишатися замінованими, перебувати під обстрілами або містити нерозірвані боєприпаси.

І.Савельєва, Г.Тетерятник та О.Клименко, досліджуючи організаційно-правові питання проведення огляду місця події на деокупованих територіях, зазначають, що на кримінальне провадження в умовах воєнного стану впливають наближеність до бойових дій, проблеми доступу до місць подій та необхідність адаптації порядку проведення огляду до загрозливих умов [3, с. 301]. Науковці звертають увагу на те, що деокуповані території часто належать до зон активних бойових дій або є наближеними до них, що впливає на рівень небезпеки для слідчо-оперативних груп [3, с. 301]. Отже, документування вбивств, учинених під час окупації, має передбачати не лише криміналістичну готовність до фіксації доказів, а й належне забезпечення безпеки учасників процесуальної дії, залучення вибухотехніків, кінологів, судово-медичних експертів, криміналістів, спеціалістів з цифрової фіксації та представників відповідних служб.

Третьою особливістю є необхідність поєднання традиційних і цифрових способів документування. В умовах, коли фізичний доступ до місця події обмежений або неможливий, важливого значення набувають цифрові джерела доказової інформації. До них належать фото- та відеозаписи з мобільних телефонів, матеріали камер спостереження, супутникові знімки, дані геолокації, повідомлення у соціальних мережах, електронне листування, записи месенджерів, публікації окупаційних адміністрацій, матеріали журналістських розслідувань, бази зниклих безвісти осіб, цифрові реєстри та інші електронні сліди. Проте використання таких даних потребує належної перевірки автентичності, джерела походження, часу створення, цілісності файлів і неперервності їх збереження.

У монографії «Концептуальні основи цифровізації кримінального провадження України» за загальною редакцією Н.Глинської зазначається, що цифровізація кримінального провадження має не лише технічне, а й теоретико-правове та прикладне значення, оскільки передбачає системне використання цифрових технологій у кримінальному судочинстві [4, с. 5]. У контексті документування вбивств, учинених під час окупації, цифровізація дозволяє розширити можливості збору й аналізу доказової інформації, забезпечити її збереження, створити електронні масиви даних, здійснювати зіставлення інформації з різних джерел та встановлювати зв'язки між подіями, місцями, особами й технічними засобами.

Окремого значення набуває використання OSINT як інструменту отримання та перевірки інформації з відкритих джерел. О.Звенигородський зазначає, що в умовах воєнного стану значна частина доказової бази акумулюється у відкритому цифровому просторі, а OSINT дозволяє отримувати важливі дані без безпосереднього доступу до місця події або особи, яка може бути причетною до вчинення кримінального правопорушення [5, с. 213]. Водночас автор звертає увагу на ризики, пов'язані з відсутністю єдиного стандарту верифікації супутникових знімків, відеозаписів і публікацій у соціальних мережах, що може ускладнювати оцінку таких доказів за критеріями достовірності [5, с. 214]. Тому використання OSINT під час документування вбивств на окупованих територіях повинно супроводжуватися фіксацією джерела походження інформації, дати й часу її виявлення, способу збереження, технічних характеристик файлу, а також результатів перевірки за допомогою інших доказів.

Четвертою особливістю є складність встановлення особи потерпілого. Під час окупації територій України вбивства могли супроводжуватися приховуванням тіл, масовими похованнями, відсутністю документів, неможливістю проведення своєчасного судово-медичного дослідження, знищенням речей, за якими можна встановити особу, або переміщенням тіл. У таких умовах вирішальне значення мають молекулярно-генетичні експертизи, судово-медичні дослідження, аналіз стоматологічного статусу, особистих речей, медичних документів, інформації родичів, фото- та відеоматеріалів, а також зіставлення даних із реєстрами зниклих безвісти осіб. Документування має забезпечувати не лише встановлення факту смерті, а й ідентифікацію потерпілої особи, встановлення часу, причини та механізму смерті, характеру тілесних ушкоджень, можливого способу позбавлення життя та зв'язку події з умовами окупації.

П'ятою особливістю є необхідність адаптації процесуальної форми до умов воєнного стану. К. Застрожнікова, досліджуючи особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, зазначає, що такий режим спрямований на забезпечення безперервного функціонування органів досудового розслідування та суду в умовах системної нестабільності [6, с. 186]. Авторка підкреслює, що особливий режим передбачає адаптацію традиційних кримінальних процесуальних процедур до умов, спричинених воєнним станом, та має забезпечувати баланс між ефективністю кримінальної юстиції і дотриманням прав людини [6, с. 190]. Для документування вбивств, учинених під час окупації, це означає, що процесуальні рішення мають ухвалюватися з урахуванням об'єктивної неможливості реалізації окремих дій у звичайному порядку, однак без втрати вимог законності, допустимості доказів і захисту прав учасників кримінального провадження.

Шостою особливістю є формування типових слідчих ситуацій, характерних саме для окупованих або деокупованих територій. До таких ситуацій належать: наявність інформації про вбивство без доступу до місця події; виявлення тіла після деокупації; виявлення масового поховання; отримання повідомлень від очевидців, які перебувають за межами України або на окупованій території; наявність цифрових матеріалів без можливості негайного підтвердження їх автентичності; встановлення причетних осіб, які перебувають поза межами підконтрольної Україні території; необхідність проведення процесуальних дій із використанням дистанційних засобів. У сучасній

науковій літературі звертається увага, що розслідування кримінальних правопорушень на окупованих територіях потребує адаптації слідчих дій для дистанційного збору доказів і розроблення алгоритмів досудового розслідування в умовах обмеженого доступу [7, с. 202–203].

У таких умовах документування має здійснюватися поетапно та відповідати принципам повноти, достовірності й належної фіксації доказової інформації. На початковому етапі здійснюється збір первинних відомостей про факт позбавлення життя, зокрема повідомлень свідків, потерпілих, родичів, представників органів державної влади, медичних працівників, волонтерів та інших осіб, які можуть володіти інформацією про подію [8].

Наступний етап передбачає перевірку отриманих відомостей, встановлення очевидців, збір фото-, відео- та інших цифрових матеріалів, визначення місця події, часу, координат, а також документування інших обставин, що мають доказове значення для подальшого розслідування міжнародних кримінальних правопорушень.

На третьому етапі після отримання доступу до території проводиться огляд місця події, ексгумація, вилучення речових доказів, призначення експертиз, допити свідків, ідентифікація потерпілих осіб. На четвертому етапі здійснюється систематизація доказів, їх зіставлення з іншими епізодами, встановлення можливої повторюваності способів вчинення протиправних діянь, перевірка зв'язку події з діями конкретних підрозділів, посадових осіб або окупаційних адміністрацій [9].

Криміналістичне значення документування полягає також у тому, що кожен факт умисного позбавлення життя на окупованій території має розглядатися не ізольовано, а в контексті загальної обстановки окупації. Важливо встановити, чи було вбивство наслідком індивідуального конфлікту, цілеспрямованого переслідування цивільної особи, каральних дій, утримання в місцях несвободи, катування, перевірки лояльності, примусової співпраці або інших обставин, пов'язаних із контролем окупаційних сил над територією [10]. Саме тому під час документування необхідно фіксувати не лише безпосередні сліди позбавлення життя, а й ширший контекст: режим окупації, наявність блокувань, місць утримання, комендатур, адміністративних структур, переміщення військових формувань, факти затримання цивільних осіб, зникнення людей, обшуків, допитів, погроз і застосування насильства.

Таким чином, документування вбивств, учинених під час окупації територій України, потребує комплексного підходу, що поєднує класичні криміналістичні засоби, спеціальні знання, цифрові

технології, OSINT-інструменти, судово-експертні можливості та міжнародні стандарти фіксації доказів. Ефективність такого документування залежить від своєчасності фіксації первинної інформації, належної організації огляду місця події після деокупації, забезпечення безпеки учасників слідчих дій, правильного збереження цифрових матеріалів, якісного проведення експертиз, процесуальної чистоти доказування та належної міжвідомчої взаємодії. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що документування таких кримінальних правопорушень має бути виділене як окремий напрям криміналістичного забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану.

4. Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що документування вбивств, учинених під час окупації територій України, є одним із найскладніших напрямів криміналістичного забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Специфіка таких кримінальних правопорушень обумовлена відсутністю своєчасного доступу до місця події, ризиком втрати або знищення доказової інформації, необхідністю проведення значної кількості експертних досліджень, а також потребою у використанні сучасних цифрових технологій і міжнародних стандартів документування.

Встановлено, що ефективність документування вбивств, учинених під час окупації територій України, безпосередньо залежить від комплексного використання криміналістичних, процесуальних, судово-експертних та інформаційно-технологічних засобів. Особливого значення набувають своєчасна фіксація первинної інформації про кримінальне правопорушення, проведення огляду місця події після деокупації територій, застосування молекулярно-генетичних, судово-ме-

дичних, балістичних та інших видів експертиз, використання цифрових доказів, матеріалів дистанційного зондування Землі, відкритих джерел інформації (OSINT) та інших сучасних криміналістичних технологій.

Доведено, що документування таких кримінальних правопорушень має здійснюватися із дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства України, норм міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів документування серйозних порушень прав людини. Лише належне збирання, фіксація, перевірка й оцінка доказової інформації забезпечують можливість ефективного досудового розслідування, встановлення об'єктивних обставин кримінального правопорушення, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності та використання отриманих матеріалів у діяльності міжнародних судових інституцій.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання під час удосконалення методики документування кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованих територіях України, розроблення відомчих методичних рекомендацій для органів досудового розслідування, прокуратури та експертних установ, а також підготовки фахівців у сфері криміналістики, кримінального процесу та судової експертизи. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є розроблення комплексної криміналістичної методики документування вбивств, учинених в умовах тимчасової окупації територій України, із широким використанням цифрових технологій, штучного інтелекту, геоінформаційних систем та міжнародного досвіду розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройними конфліктами.

References:

1. Shevchuk, V.M. (2022). Suchasni problemy kryminalistyky v umovakh viiny ta hlobalnykh zahroz [Modern problems of criminalistics in conditions of war and global threats]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, 3(28), 11–27. <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/529/608/>
2. Syvodied, I.S. (2024). Zastosuvannia spetsialnykh znan i pryznachennia ekspertnykh doslidzhen pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, yaki buly vchyneni na okupovanykh terytoriiakh Ukrainy [Application of special knowledge and forensic examinations during the investigation of criminal offenses committed in the occupied territories of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*, 35(74), 2, 108–116. https://juris.vernadskeyournals.in.ua/journals/2024/2_2024/19.pdf
3. Savelieva, I.V., Teteriatnyk, H.K., & Klymenko, O.S. (2024). Orhanizatsiino-pravovi pytannia provedennia ohliadu mistsia podii na deokupovanykh terytoriiakh [Organizational and legal issues of crime scene examination in de-occupied territories]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 3, 301–306. https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2024/45.pdf
4. Hlynska, N.V. (Ed.). (2024). Kontseptualni osnovy tsyfrovizatsii kryminalnoho provadzhennia Ukrainy [Conceptual foundations of digitalization of criminal proceedings in Ukraine]. Kharkiv: Pravo. <https://jurkniga.ua/contents/kontseptualni-osnovi-tsifrovizatsii-kryminalno-go-provazhennya-ukraini.pdf>

5. Zvenyhorodskiy, O.M. (2026). OSINT yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni shchodo kryminalnykh pravoporushen pidslidnykh orhanam bezpeky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [OSINT as a source of evidence in criminal proceedings concerning criminal offenses under the jurisdiction of the Security Service of Ukraine during martial law]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 4, 213–217. https://lsey.org.ua/4_2026/47.pdf
6. Zastrozhnikova, K.S. (2025). Osoblyvyi rezhym kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: teoretyko-praktychnyi vymir [Special regime of criminal proceedings under martial law: theoretical and practical dimension]. *Pravo i suspilstvo*, 3(2), 186–194. https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/28.pdf
7. Typovi slidchi sytuatsii pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy [Typical investigative situations in the investigation of criminal offenses in the temporarily occupied territories of Ukraine]. (2025). *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 32(2), 202–223. <https://visnyk.kh.ua/en/article/read/tipovi-slidchi-situatsiyi-pri-rozsliduvanni-kriminalnykh-pravoporushen-na-tymchasovo-okupovanykh-teritoriyakh-ukrayini>
8. Global Rights Compliance, & T.M.C. Asser Instituut. (2022). Kerivnytstvo z bazovykh standartiv rozsliduvannia dlia dokumentuvannia mizhnarodnykh zlochyniv v Ukraini [Guidelines on Basic Investigation Standards for Documenting International Crimes in Ukraine]. Kyiv. <https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2025/06/>
9. Aftanasiv, V.M., & Lisitsyna, Yu.O. (2026). Ekshumatsiia masovykh pokhovan na deokupovanykh terytoriiakh yak spetsyfichniy mekhanizm kryminalistychnoho vtruchannia u voiennyi ta posthenotsydnyi prostir [Exhumation of Mass Graves in De-Occupied Territories as a Specific Mechanism of Forensic Intervention in the War and Post-Genocide Space]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 1.
10. Sozanskyi, T.I., & Bronevyska, O.M. (Eds.). (2024). Mizhnarodne kryminalne pravo [International Criminal Law]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8173/1/%2B%2B%2BMiznarKryminPravo-MAKET-2.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Демидов Ігор Іванович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної та
антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії
управління персоналом
e-mail: demidov_igor@ukr.net
ORCID: 0009-0001-1646-2037

Ihor Demidov

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
at the Department of Law Enforcement
and Anti-Corruption Activities,
Interregional academy of personnel management
e-mail: demidov_igor@ukr.net
ORCID: 0009-0001-1646-2037

Дата надходження статті: 19.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 30.06.2026

Дата прийняття статті: 23.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 342.92

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-54-61](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-54-61)

СУЧАСНІ ПИТАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кондрат Л. Г.

MODERN ISSUES OF NON-STATE PENSION INSURANCE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Liudmyla Kondrat

Анотація

У статті досліджено сучасний стан, ключові проблеми та перспективні напрями розвитку пенсійної системи України в умовах євроінтеграційних процесів, демографічних змін та воєнно-економічних викликів. Особливу увагу приділено аналізу трирівневої моделі пенсійного забезпечення, визначеної на законодавчому рівні, з акцентом на фактичний стан її імплементації. Встановлено, що в Україні переважно функціонує солідарний рівень, тоді як накопичувальний компонент залишається на етапі нормативного впровадження, а система недержавного пенсійного забезпечення розвивається обмежено.

У роботі проаналізовано основні системні ризики функціонування пенсійної системи, серед яких демографічне старіння населення, міграційні процеси, спричинені збройною агресією, високий рівень тінізації економіки, дефіцитність Пенсійного фонду України та недостатній рівень пенсійного забезпечення громадян. Доведено, що зазначені чинники формують довгострокову структурну вразливість солідарної моделі та зумовлюють необхідність її комплексної модернізації.

Окремо досліджено досвід європейських держав у сфері пенсійного забезпечення, зокрема Нідерландів, Швеції та Німеччини, де функціонують багаторівневі пенсійні системи, що поєднують державні, професійні та приватні механізми накопичення. Підкреслено значення інституційної довіри, фінансової дисципліни та демографічної адаптивності як базових принципів ефективного пенсійного адміністрування.

На основі проведеного аналізу визначено стратегічні напрями реформування пенсійної системи України, що включають впровадження обов'язкового накопичувального рівня, розвиток недержавного пенсійного забезпечення, цифровізацію адміністративних процесів, підвищення рівня фінансової грамотності населення та гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами соціального захисту.

Зроблено висновок, що перехід до багаторівневої моделі пенсійного забезпечення є необхідною умовою підвищення фінансової стійкості системи, забезпечення належного рівня соціального захисту громадян та адаптації пенсійної політики України до сучасних європейських підходів. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого удосконалення державної політики у сфері пенсійного забезпечення та розробки нормативно-правових актів.

Ключові слова: недержавне пенсійне страхування, євроінтеграція, трирівнева модель пенсійного забезпечення.

Abstract

The article examines the current state, key challenges, and prospective directions for the development of the pension system in Ukraine under conditions of European integration, demographic changes, and military-economic challenges. Special attention is given to the analysis of the three-tier pension model defined at the legislative level, with an emphasis on the actual state of its implementation. It is established that Ukraine's pension system is predominantly based on the solidarity pillar, while the funded pillar remains at the stage of regulatory introduction, and the system of non-state pension provision is developing in a limited manner.

The study analyzes the main systemic risks affecting the pension system, including demographic ageing, migration processes caused by armed aggression, a high level of economic informality, the deficit of the Pension Fund of Ukraine, and insufficient pension benefit levels. It is demonstrated that these factors create long-term structural vulnerabilities within the solidarity-based model and necessitate its comprehensive modernization.

The article also reviews the experience of European countries in pension provision, particularly the Netherlands, Sweden, and Germany, where multi-tier pension systems combining state, occupational, and private savings mechanisms are effectively implemented. The importance of institutional trust, financial discipline, and demographic adaptability is emphasized as key principles of efficient pension administration.

Based on the conducted analysis, strategic directions for reforming Ukraine's pension system are identified, including the introduction of a mandatory funded pillar, development of non-state pension provision, digitalization of administrative processes, improvement of financial literacy among the population, and harmonization of national legislation with European social protection standards.

It is concluded that the transition to a multi-tier pension model is a necessary condition for enhancing the financial sustainability of the system, ensuring adequate social protection for citizens, and aligning Ukraine's pension policy with modern European approaches. The findings of the study may be used for further improvement of public policy in the field of pension provision and for the development of regulatory and legal acts.

Key words: non-state pension insurance, European integration, three-tier pension system.

1. Вступ. Сучасні соціально-економічні трансформації, демографічні зміни та процеси глобалізації зумовлюють необхідність перегляду традиційних підходів до забезпечення фінансової стабільності населення після завершення трудової діяльності. Особливої актуальності набувають питання розвитку недержавного пенсійного страхування як важливого елементу багаторівневої пенсійної системи, здатного доповнити державні механізми соціального захисту та сприяти підвищенню рівня добробуту громадян.

В умовах євроінтеграційного курсу України реформування пенсійної системи здійснюється з урахуванням європейських стандартів соціального забезпечення, принципів фінансової стійкості та ефективного управління пенсійними активами. Досвід держав-членів Європейського Союзу свідчить про важливу роль недержавних пенсійних інституцій у формуванні довгострокових заощаджень населення, розвитку фінансового ринку та забезпеченні додаткових джерел пенсійного доходу.

Водночас функціонування системи недержавного пенсійного страхування в Україні супроводжується низкою проблем, серед яких недостатній рівень фінансової грамотності населення, обмежена довіра до фінансових установ, недосконалість нормативно-правового регулювання та недостатня інвестиційна привабливість пенсійних накопичень. У зв'язку з цим особливої уваги потребує дослідження сучасних тенденцій розвитку недержавного пенсійного страхування, оцінка перспектив його адаптації до європейських вимог та визначення напрямів удосконалення правового й організаційно-економічного механізму його функціонування.

2. Матеріали та методи. Обрана тема наукового дослідження потребує застосування різноманітних наукових методів і підходів для отримання якісних результатів. Тому для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз; системний метод; аналітичний тощо. Метою даної статті є аналіз сучасних питань розвитку недержавного пенсійного страхування в умовах євроінтеграції, виявлення ос-

новних проблем його функціонування та обґрунтування перспективних напрямів гармонізації національного законодавства із європейськими підходами у сфері пенсійного забезпечення.

3. Результати та обговорення. Пенсійне забезпечення посідає ключове місце у системі соціального захисту населення та є одним із основних інструментів реалізації соціальної функції держави. Його призначення полягає у гарантуванні належного матеріального забезпечення громадян після завершення трудової діяльності або у разі втрати працездатності. У сучасному розумінні пенсійне забезпечення являє собою сукупність правових, економічних та організаційних механізмів, спрямованих на формування й виплату пенсійних виплат особам, які набули відповідного права згідно із законодавством.

Важливим завданням пенсійної системи є забезпечення соціальної справедливості та підтримання належного рівня соціальної безпеки громадян шляхом перерозподілу частини суспільного доходу. За сучасних умов розвитку ринкових відносин і поглиблення демографічних змін пенсійне забезпечення виконує не лише соціальну, а й економічну функцію, оскільки сприяє підтриманню платоспроможного попиту населення та забезпеченню фінансової стабільності суспільства.

Світова практика свідчить про існування багаторівневих моделей пенсійного забезпечення, які, як правило, включають три взаємопов'язані складові. Перший рівень представлений солідарною системою, що функціонує на засадах міжпоколінної підтримки та передбачає фінансування пенсійних виплат за рахунок поточних внесків працюючого населення. Другий рівень становить накопичувальна система, яка ґрунтується на персональному обліку пенсійних внесків та їх інвестуванні з метою формування майбутнього пенсійного доходу. Третій рівень охоплює добровільне пенсійне забезпечення, що надає можливість громадянам самостійно створювати додаткові пенсійні накопичення через недержавні пенсійні інституції.

Ефективне функціонування пенсійної системи є необхідною передумовою соціальної ста-

більності та важливим чинником запобігання ризикам бідності серед осіб похилого віку. Крім того, рівень розвитку пенсійного забезпечення безпосередньо впливає на довіру населення до державної політики у сфері соціального захисту. Саме тому модернізація пенсійної системи та вдосконалення механізмів її функціонування належать до пріоритетних завдань державного управління в умовах старіння населення та зростання демографічного навантаження.

Для України проблема реформування пенсійного забезпечення залишається особливо актуальною. Вітчизняна пенсійна система історично орієнтована переважно на солідарний принцип фінансування, що в сучасних умовах стикається з численними труднощами. Серед основних проблем слід виокремити скорочення чисельності платників страхових внесків, зростання кількості пенсіонерів, дефіцитність бюджету Пенсійного фонду України та посилення негативного впливу демографічних процесів.

У зв'язку з цим особливої важливості набуває пошук ефективних шляхів розвитку накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення, що відповідають сучасним європейським підходам до формування пенсійної політики.

На сучасному етапі розвитку пенсійного законодавства України нормативно закріплено трирівневу модель пенсійного забезпечення, яка передбачає поєднання солідарних, накопичувальних та добровільних механізмів формування пенсійних виплат.

Перший рівень становить солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка функціонує на засадах обов'язковості участі та фінансується переважно за рахунок надходжень єдиного соціального внеску. Саме цей рівень на сьогодні залишається базовим елементом пенсійної системи України та забезпечує основний обсяг пенсійних виплат.

Другий рівень передбачає запровадження обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування, нормативні засади якої визначені чинним законодавством, однак її повноцінне практичне впровадження на загальнодержавному рівні до теперішнього часу відтерміноване. Таким чином, фактичне функціонування цього рівня залишається обмеженим.

Третій рівень охоплює систему недержавного пенсійного забезпечення, яка реалізується через діяльність недержавних пенсійних фондів, банківських установ, інститутів спільного інвестування, а також страхових компаній зі страхування життя. Даний рівень має добровільний характер та виступає додатковим ін-

струментом формування пенсійних заощаджень громадян [8].

У практичному вимірі в Україні повноцінно функціонує переважно перший рівень, тоді як другий перебуває на етапі нормативного становлення, а третій розвивається фрагментарно. Така структура зумовлює значне навантаження на солідарну систему та обмежує можливості підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян.

Незважаючи на тривалий процес реформування, пенсійна система України й надалі характеризується наявністю низки системних проблем, що ускладнюють її ефективне функціонування. Зазначені проблеми мають комплексний характер і зумовлені як економічними, так і демографічними факторами, що потребує комплексного підходу до їх подолання з урахуванням європейських стандартів соціального забезпечення.

Серед основних екзистенційних загроз стабільності пенсійної системи України в науковій літературі традиційно виокремлюють демографічні чинники, які мають визначальний вплив на її фінансову стійкість. До них належать, зокрема, процеси старіння населення, зміна демографічної структури у бік зростання частки осіб пенсійного віку та одночасного скорочення частки працездатного населення. Додатково у сучасних умовах суттєвим фактором виступають міграційні процеси, зокрема відтік працездатного населення за кордон, що особливо загострився в умовах воєнного стану.

Зазначені тенденції призводять до дисбалансу між платниками страхових внесків і одержувачами пенсійних виплат, що, у свою чергу, створює підвищене навантаження на Пенсійний фонд України та негативно впливає на фінансову стабільність системи загалом. У результаті старіння населення та скорочення трудового потенціалу держави формують довгострокові ризики для забезпечення належного рівня пенсійних гарантій [11].

Ситуація у сфері пенсійного забезпечення України суттєво ускладнюється під впливом міграційних процесів, спричинених збройною агресією російської федерації проти України. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR), у період 2023–2025 років з моменту початку повномасштабного вторгнення у 2022 році близько 5,7 млн громадян України перебувають на території європейських держав у статусі тимчасового захисту або біженців, значну частину з яких становлять особи працездатного віку [4; 2]. Така міграційна динаміка призводить до скорочення внутріш-

ньої бази платників страхових внесків і, відповідно, посилює дисбаланс у солідарній пенсійній системі.

Економічні чинники також справляють суттєвий вплив на стабільність пенсійної системи. Починаючи з 2014 року, валовий внутрішній продукт України зазнав двох значних спадів, зокрема, у 2014–2015 роках та у 2022 році, що обумовлено як військово-політичними, так і макроекономічними шоками. Водночас рівень тінізації економіки протягом тривалого періоду коливається в межах 30–45% валового внутрішнього продукту, демонструючи тенденцію до зростання у кризові періоди. [7; 3] Станом на 2024 рік частка тіньового сектору залишається значною (приблизно третина економіки), що істотно звужує податкову базу та обсяги надходжень до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, включаючи Пенсійний фонд України.

Фінансові ризики пенсійної системи проявляються у її значній залежності від державного бюджету. Хронічний дефіцит Пенсійного фонду України щорічно покривається за рахунок трансфертів із Державного бюджету, які становлять орієнтовно 30–40% сукупних витрат фонду. Така структура фінансування свідчить про обмежену самодостатність системи та високий рівень бюджетного навантаження, що негативно впливає на її довгострокову фінансову стійкість.

Додатковою проблемою залишається низький рівень пенсійного забезпечення населення. За даними Пенсійного фонду України, станом на початок 2024 року середній розмір пенсії становив близько 5300 грн, тоді як мінімальна пенсія 2684 грн, що лише незначно перевищує встановлений прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Водночас чисельність пенсіонерів перевищувала 10,5 млн осіб, що додатково посилює навантаження на солідарну систему [10]. Окремою проблемою є суттєва диференціація пенсійних виплат залежно від категорії професійної діяльності (державні службовці, військовослужбовці, судді тощо), що актуалізує питання дотримання принципу соціальної справедливості.

Наявні демографічні тенденції поглиблюють системні ризики. Відбувається зменшення частки працездатного населення при одночасному зростанні кількості осіб пенсійного віку. Унаслідок цього співвідношення між платниками страхових внесків і пенсіонерами наблизилося до критичного рівня, за якого на одного пенсіонера припадає менше одного працюючого, що фактично деформує принцип міжпоколінної солідарності.

До ключових проблем реалізації пенсійної реформи в Україні доцільно віднести відкладене впровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи; високий рівень тінізації ринку праці; недостатній рівень довіри населення до інститутів недержавного пенсійного забезпечення; низький рівень фінансової грамотності громадян; а також нестабільність та фрагментарність нормативно-правового регулювання у сфері пенсійного накопичення [9].

У контексті євроінтеграційних процесів особливого значення набуває аналіз досвіду держав-членів Європейського Союзу, пенсійні системи яких сформувалися в результаті тривалої еволюції з урахуванням демографічних, економічних та соціальних викликів. У більшості випадків такі системи мають багаторівневу структуру, що поєднує розподільчі та накопичувальні механізми, забезпечуючи диверсифікацію джерел пенсійного доходу.

У науковій доктрині та практиці зазвичай виокремлюють три базові моделі пенсійного забезпечення. Бісмарківська модель (Німеччина, Австрія, Франція) ґрунтується на принципі обов'язкового соціального страхування та прямо залежить від тривалості трудового стажу й розміру внесків. Бевериджійська модель (Велика Британія, Ірландія) орієнтована на забезпечення мінімальних соціальних гарантій усім громадянам незалежно від трудового внеску. Змішані моделі (Швеція, Нідерланди, Данія) поєднують елементи обох підходів, формуючи багаторівневі системи пенсійного забезпечення [1].

Так, пенсійна система Німеччини включає обов'язкове державне страхування (перший рівень), корпоративні пенсійні програми (другий рівень) та добровільні накопичувальні інструменти (третій рівень), що забезпечує високий рівень охоплення населення пенсійним захистом (понад 95%). У Швеції функціонує модель умовно-накопичувальних рахунків (Notional Defined Contributions – NDC), яка поєднує розподільчий принцип фінансування з індивідуалізацією пенсійних прав [1].

Модель NDC формально базується на принципі PAYG (pay-as-you-go), за яким внески працюючого населення спрямовуються на виплату поточних пенсій. Водночас її специфіка полягає у запровадженні умовних індивідуальних рахунків, на які зараховуються страхові внески з «нотифікованою» (умовною) дохідністю, визначеною державою за встановленою формулою. Фактичні кошти при цьому використовуються для поточного фінансування пенсійних зобов'язань. Розмір майбутньої пенсійної виплати ви-

значається на основі сукупного обсягу внесків, тривалості страхового стажу, демографічних параметрів та прогнозованої тривалості життя, що наближає зазначену модель до логіки системи визначених внесків із автоматизованим коригуванням зобов'язань [5].

Пенсійна система Нідерландів, яка вважається однією з найбільш ефективних та фінансово стійких у Європейському Союзі, побудована на багаторівневій моделі забезпечення та включає три взаємопов'язані складові. До її структури належать: державна базова пенсія (*Algemene Ouderdomswet* – AOW), професійні пенсійні фонди, що є обов'язковими для більшості секторів зайнятості, а також добровільні приватні пенсійні програми. Така комбінація рівнів забезпечує диверсифікацію джерел пенсійного доходу та високу стійкість системи до економічних і демографічних коливань [5].

Однією з ключових характеристик пенсійної системи Нідерландів є високий коефіцієнт заміщення доходу, який у середньому становить близько 80%, що є одним із найвищих показників серед країн Європейського Союзу? що свідчить про здатність системи забезпечувати збереження життєвого рівня громадян після виходу на пенсію.

Загалом для пенсійних систем європейських держав характерною є мультипільарна (багаторівнева) структура, яка передбачає поєднання державного, професійного та індивідуального рівнів пенсійного забезпечення. У міжнародній практиці, зокрема в аналітичних звітах Світового банку та Організації економічного співробітництва та розвитку, така модель визначається як *multi-pillar pension system*, а її впровадження дозволяє забезпечити баланс між принципами солідарності та індивідуальної відповідальності громадян.

Іншою важливою ознакою європейських пенсійних систем є високий рівень фінансової дисципліни, що проявляється у прозорому адмініструванні страхових внесків, чітких правилах інвестування пенсійних активів та стабільному нормативно-правовому регулюванні. Значну роль також відіграє демографічна адаптивність, яка полягає у прив'язці пенсійного віку до очікуваної тривалості життя (прикладом є Швеція та Данія). Окремо слід відзначити високий рівень інституційної довіри до пенсійних фондів і державних органів, що забезпечує ефективне функціонування системи.

Попри наявність законодавчо закріпленої тривалевої моделі пенсійного забезпечення в Україні, фактична реалізація її положень залишається

неповною. На практиці функціонує переважно солідарний рівень, тоді як впровадження обов'язкової накопичувальної системи систематично відтермінується у зв'язку з макроекономічною нестабільністю, недостатнім рівнем довіри до фінансових інституцій, політичною невизначеністю та впливом воєнного стану.

Системними перешкодами розвитку пенсійної системи України є відсутність довгострокової та послідовної державної стратегії, недостатня ефективність інституційного адміністрування, низький рівень фінансової грамотності населення, що стримує розвиток недержавного пенсійного забезпечення, а також обмежена привабливість добровільних накопичувальних інструментів. У сукупності ці фактори формують інституційні та правові бар'єри для проведення комплексної пенсійної реформи.

В умовах європейської інтеграції Україна має орієнтуватися на принципи сталого розвитку, соціальної справедливості, фінансової збалансованості та демографічної адаптації. Запозичення кращих практик держав-членів ЄС може стати основою для формування сучасної, прозорої та багаторівневої пенсійної системи, здатної ефективно реагувати на соціально-економічні виклики.

Ключовим напрямом реформування є реальне впровадження другого рівня пенсійної системи, зокрема, обов'язкової накопичувальної моделі, що дозволить диверсифікувати джерела пенсійних виплат, знизити навантаження на солідарний рівень та посилити індивідуальну відповідальність громадян за формування власних пенсійних заощаджень. Реалізація цього завдання потребує створення надійної інституційної інфраструктури управління пенсійними активами, запровадження державних гарантій їх захисту, а також посилення наглядових функцій щодо діяльності фінансових установ, залучених до системи пенсійного забезпечення.

Важливим елементом модернізації є цифровізація адміністративних процесів у сфері пенсійного забезпечення, зокрема впровадження електронних сервісів обліку та нарахування пенсій, створення персоналізованих електронних кабінетів застрахованих осіб, а також забезпечення відкритого доступу до інформації щодо стану пенсійних прав і прогнозного розміру пенсійних виплат.

З урахуванням демографічних викликів доцільним є також поступове наближення національної моделі до європейської практики гнучкого регулювання пенсійного віку залежно від тривалості життя. У цьому контексті перспек-

тивним є стимулювання більш пізнього виходу на пенсію шляхом запровадження підвищувальних коефіцієнтів, а також розвиток програм зайнятості для осіб старших вікових груп.

З метою посилення ролі третього рівня пенсійної системи необхідним є впровадження податкових стимулів для учасників недержавного пенсійного забезпечення, розвиток професійних корпоративних пенсійних програм за зразком Нідерландів і Німеччини, а також підвищення рівня фінансової грамотності населення щодо довгострокових заощаджень.

У сфері вдосконалення нормативно-правового регулювання доцільним є комплексне оновлення пенсійного законодавства з урахуванням європейських стандартів, зокрема шляхом гармонізації національних норм із відповідними директивами Європейського Союзу у сфері соціального забезпечення, розробки довгострокової Національної стратегії пенсійної реформи до 2035 року, а також посилення ролі регуляторних органів, зокрема Національного банку України, у сфері нагляду за фінансовими установами, які функціонують у межах третього рівня пенсійної системи.

Узагальнюючи результати дослідження, доцільно констатувати, що сучасна пенсійна система України, яка базується переважно на солідарному принципі, є недостатньо стійкою до демографічних та економічних викликів і потребує структурної трансформації. Досвід європейських держав підтверджує ефективність багаторівневих моделей пенсійного забезпечення, що поєднують солідарні, накопичувальні та добровільні механізми.

Основними проблемами вітчизняної системи залишаються демографічний дисбаланс, тінізація ринку праці, хронічна дефіцитність Пенсійного фонду, недостатній рівень пенсійного забезпечення та відтермінування запуску накопичувального рівня. Водночас євроінтеграційний курс України створює передумови для поступового наближення національної моделі до європейських стандартів шляхом імплементації ефективних інституційних, фінансових та управлінських практик.

Сучасні умови розвитку України, зумовлені триваючими воєнними діями та макроекономічною нестабільністю, актуалізують необхідність комплексного дослідження стійкості пенсійної системи до впливу зовнішніх та внутрішніх кризових факторів. У цьому контексті особливого значення набуває формування дієвих правових та організаційних механізмів, здатних забезпечити безперервність пенсійних виплат, а також належний рівень гарантування та захисту пенсійних прав громадян у надзвичайних умовах.

Першочерговими напрямками удосконалення пенсійної системи визначаються:

- запровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення із встановленням ефективних механізмів державного нагляду, регулювання та прозорої звітності щодо управління пенсійними активами [12];

- посилення рівня відкритості та цифрової трансформації діяльності Пенсійного фонду України, зокрема шляхом впровадження сучасних електронних сервісів, що забезпечують доступ громадян до інформації щодо пенсійних прав та нарахувань [13];

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері пенсійного забезпечення з урахуванням європейських стандартів, зокрема в частині регулювання діяльності інститутів недержавного пенсійного забезпечення та фінансових установ, залучених до управління пенсійними активами;

- розвиток культури добровільного пенсійного страхування шляхом запровадження комплексних інформаційно-просвітницьких кампаній, податкових стимулів та програм співфінансування з боку роботодавців;

- адаптація пенсійної системи до сучасних демографічних тенденцій, що передбачає поступове реформування підходів до визначення пенсійного віку, стимулювання більш пізнього виходу на пенсію та застосування справедливих актуарних коефіцієнтів;

- формування довгострокової національної стратегії пенсійної політики, яка базуватиметься на принципах фінансової стабільності, соціальної справедливості та гармонізації із європейськими моделями соціального забезпечення [14; 15].

Окремим перспективним напрямом наукових досліджень є імплементація європейського підходу до інвестування пенсійних активів із урахуванням екологічних, соціальних та управлінських (ESG) критеріїв. Для України зазначена проблематика є відносно новою та недостатньо розробленою, однак її впровадження здатне сприяти підвищенню ефективності управління пенсійними коштами, зміцненню інституційної довіри та забезпеченню довгострокової стійкості системи.

З огляду на структурні зміни на ринку праці, пов'язані зі зростанням частки самозайнятих осіб та працівників гіг-економіки, актуальним є питання адаптації пенсійного законодавства до особливостей їхньої зайнятості. Це потребує розробки гнучких механізмів пенсійного забезпечення, які враховуватимуть нерегулярність доходів та специфіку трудових відносин таких категорій працівників.

Важливим напрямом подальших досліджень також є аналіз поведінкових аспектів пенсійного планування, зокрема рівня мотивації громадян до участі в накопичувальних пенсійних програмах, їхнього ставлення до довгострокових заощаджень та фінансової відповідальності за власне пенсійне забезпечення. Недостатня вивченість цих аспектів у вітчизняній науковій літературі обмежує можливості формування ефективних комунікаційних та стимулюючих механізмів у сфері пенсійної політики, що, у свою чергу, актуалізує потребу в подальших комплексних дослідженнях у цьому напрямі.

4. Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що сучасна пенсійна система України перебуває на етапі структурної трансформації, зумовленої як внутрішніми соціально-економічними дисбалансами, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з євроінтеграційними процесами та воєнним станом. Домінування солідарної моделі за умов недостатньої розвиненості накопичувального та недержавного рівнів об'єктивно обмежує фінансову стійкість системи та її здатність забезпечувати належний рівень пенсійних виплат у довгостроковій перспективі.

Проведений аналіз свідчить, що ключовими системними проблемами залишаються демографічний дисбаланс, високий рівень тінізації ринку праці, хронічна залежність Пенсійного фонду України від державних трансфертів, а також недостатній рівень розвитку інститутів недержавного пенсійного забезпечення. У сукупності ці фактори формують структурну вразливість пенсійної системи та знижують ефективність реалізації її соціальної функції.

Дослідження європейського досвіду дозволяє констатувати, що найбільш ефективними є багаторівневі пенсійні моделі, які поєднують солідарні, накопичувальні та добровільні механізми забезпечення. Їх успішне функціонування ґрунтується на високому рівні інституційної довіри, прозорості управління пенсійними активами, фінансовій дисципліні та здатності системи адаптуватися до демографічних змін.

У цьому контексті вектор реформування пенсійної системи України має бути спрямований на повноцінне впровадження накопичувального

рівня, посилення ролі недержавного пенсійного забезпечення, цифровізацію адміністративних процесів, а також гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами соціального захисту. Важливим елементом також є формування довгострокової державної стратегії пенсійної політики, орієнтованої на принципи фінансової стійкості та соціальної справедливості.

Окремо слід відзначити необхідність підвищення рівня фінансової грамотності населення та розвитку культури довгострокових заощаджень, що є критично важливим для ефективного функціонування добровільного пенсійного страхування. Крім того, посилення захисту прав учасників пенсійної системи та забезпечення прозорості її функціонування є ключовими умовами відновлення довіри громадян до інститутів пенсійного забезпечення.

Таким чином, модернізація пенсійної системи України має здійснюватися на засадах комплексності, поетапності та узгодженості із європейськими підходами, що дозволить забезпечити її довгострокову стабільність, підвищити рівень соціального захисту населення та адаптувати систему до сучасних демографічних і економічних викликів.

Конфлікт інтересів. Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів. Робота є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані автором унаслідок аналізу та безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів.

Список літератури:

1. Barr, N., & Diamond, P. (2009). Reforming pensions: Principles, analytical errors and policy directions. *International Social Security Review*, 62(2), 5–29. https://eprints.lse.ac.uk/25099/1/Reforming_pensions_%28LSERO_version%29.pdf
2. United Nations High Commissioner for Refugees. (n.d.). Ukraine refugee situation. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

3. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (n.d.). Ofitsiyni sait [Official website]. <https://me.gov.ua>
4. PopulationPyramid.net. (n.d.). Ukraine population pyramid 2024. <https://www.populationpyramid.net/ukraine/2024/>
5. OECD. (2023). Pensions at a glance 2023: OECD and G20 indicators. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2023/12/pensions-at-a-glance-2023_4757bf20.html
6. Vyhovska, V. (2021). Suchasni problemy rozvytku nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Current problems of the development of non-state pension provision in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 4(24), 170–178.
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n.d.). Ofitsiyni sait [Official website]. <https://ukrstat.gov.ua>
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 № 1058-IV (zi zminamy) [On mandatory state pension insurance: Law of Ukraine No. 1058-IV of July 9, 2003 (as amended)]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15>
9. Ostrovskiy, I., Mozhaikina, N., & Prasol, V. (2024). Reformuvannia pensiinykh system i problemy spravedlyvosti: Mizhnarodnyi dosvid [Pension system reform and problems of justice: International experience]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 62. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4051/3981>
10. Pensionnyi fond Ukrainy. (n.d.). Ofitsiini statystychni dani [Official statistical data]. <https://www.pfu.gov.ua/statystyka>
11. Rudyk, V. (2024). Vyklyky dlia pensiinykh system krain YeS i Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Challenges for pension systems of EU countries and Ukraine at the current stage of societal development]. *Podilskyi visnyk: Silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*, 42, 95–99. <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2024-1.14>
12. Pavlovskiy, A. (2025). Pensiine zabezpechennia v Ukraini: Problemy reformuvannia [Pension provision in Ukraine: Problems of reform]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 75. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-69>
13. Kopyliuk, O. I. (2025). Nederzhavni pensiini fondy u systemi nakopychuvalnoho pensiinoho zabezpechennia [Non-state pension funds in the system of funded pension provision]. *Efektivna ekonomika*, 7. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.7.4>
14. Pikus, R., & Treitjak, O. (2024). Perspektyvy rozvytku nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Prospects for the development of non-state pension provision in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-17>
15. Cheberiako, O. (2020). Modeli pensiinoho zabezpechennia: Zarubizhna ta vitchyzniana praktyka [Models of pension provision: Foreign and domestic practice]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika*, 5(212), 43–51. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/212-5/6>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кондрат Людмила Геннадіївна

аспірантка кафедри конституційного
і адміністративного права
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет
«Київський авіаційний інститут»»
e-mail: liudmyla.takadzhi@gmail.com
ORCID: 0009-0000-9255-1237

Liudmyla Kondrat

Postgraduate Student at the Department of
Constitutional and Administrative Law,
State Non-Commercial Enterprise
“State University «Kyiv Aviation Institute»”
e-mail: liudmyla.takadzhi@gmail.com
ORCID: 0009-0000-9255-1237

Дата надходження статті: 22.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 07.07.2026

Дата прийняття статті: 24.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 347.2

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-62-68](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-62-68)

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ МАЙНОВОГО ПРАВА

Мехед О. В.

MODERN CONCEPT OF PROPERTY RIGHT

Oleg Mekhed

Анотація

Статтю присвячено формуванню сучасної концепції майнового права в умовах трансформації системи об'єктів цивільних прав та появи нових форм економічно цінних благ. Обґрунтовано, що традиційний підхід, за якого майнова сфера цивільних відносин розглядається переважно крізь призму речі та права власності, не повною мірою відповідає сучасному стану цивільного обороту. Проаналізовано співвідношення категорій майнового, речового та зобов'язального права, визначено особливості майнових прав як самостійних об'єктів цивільних прав.

Досліджено правову природу права очікування та спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості. На підставі аналізу практики Верховного Суду встановлено можливість існування юридично захищеного майнового інтересу до виникнення права власності на відповідний матеріальний об'єкт. Розглянуто розвиток законодавчих підходів до закріплення спеціальних майнових прав та визначено їх значення для розширення традиційних уявлень про систему майнових прав.

Окрему увагу приділено цифровим речам, цифровим благам і віртуальним активам як новітнім об'єктам цивільного обороту. Встановлено, що майнова природа відповідного блага не повинна залежати виключно від його матеріальної форми або формального поширення на нього правового режиму речі. Аргументовано, що економічна цінність, оборотоздатність, здатність забезпечувати отримання майнової вигоди та можливість юридичного закріплення відповідного блага за певною особою можуть виступати визначальними ознаками його майнового характеру.

Запропоновано розглядати майнове право як самостійну цивільно-правову категорію, що охоплює юридично забезпечені економічно значущі можливості особи щодо матеріальних і нематеріальних благ та не зводиться виключно до права власності або інших речових прав. Обґрунтовано доцільність функціонального підходу до визначення правової природи майнових прав, за якого їх конкретний правовий режим встановлюється з урахуванням змісту права, характеру об'єкта, його оборотоздатності та способів реалізації майнового інтересу.

Ключові слова: майнове право, речові права, право власності, об'єкти цивільних прав, право очікування, спеціальне майнове право, цифрові речі, цифрові блага, віртуальні активи.

Abstract

The article is devoted to the formation of a modern concept of property law in the context of the transformation of the system of objects of civil rights and the emergence of new forms of economically valuable goods. It is substantiated that the traditional approach, in which the property sphere of civil relations is considered mainly through the prism of things and property rights, does not fully correspond to the current state of civil turnover. The correlation of categories of property, property and obligation law is analyzed, the features of property rights are defined as independent objects of civil rights.

The legal nature of the right of expectation and special property right to the future real estate object has been investigated. Based on the analysis of the practice of the Supreme Court, the possibility of the existence of a legally protected property interest before the emergence of ownership of the relevant material object has been established. The development of legislative approaches to the consolidation of special property rights is considered and their significance for expanding traditional ideas about the system of property rights is determined.

Special attention is paid to digital things, digital goods and virtual assets as the latest objects of civil turnover. It is established that the property nature of the relevant good should not depend solely on its material form or the formal extension of the legal regime of the thing to it. It is argued that economic value, turnover, ability to provide property benefits and the possibility of legal consolidation of the corresponding good to a certain person can act as determining features of its property nature.

It is proposed to consider property law as an independent civil law category that covers legally secured economically significant opportunities of a person in relation to material and intangible goods and is not reduced exclusively to property rights or other property rights. The expediency of the functional approach to determining the legal nature of property rights, under which their specific legal regime is established taking into account the content of the right, the nature of the object, its turnover capacity and the ways of realizing the property interest, has been substantiated.

Key words: property law, property rights, thing-connected rights, objects of civil rights, right of expectation, special property law, digital things, digital goods, virtual assets.

1. Вступ. Сучасний розвиток цивільних правовідносин характеризується істотним ускладненням їх об'єктного складу та поступовим відходом від традиційного розуміння майна виключно як сукупності матеріальних речей, щодо яких особа реалізує право власності. Цифровізація економічного обороту, поширення бездокументарних і цифрових форм існування економічних благ, розвиток корпоративних, інвестиційних та зобов'язальних відносин зумовлюють дедалі активніше залучення до цивільного обороту майнових прав, економічна цінність яких не обов'язково пов'язана з володінням конкретною річчю. За таких умов класична конструкція права власності вже не охоплює всього різноманіття юридично забезпечених можливостей особи щодо благ майнового характеру.

Особливої актуальності у зв'язку із цим набуває питання про правову природу майнового права та його місце в системі об'єктів цивільних прав. Чинне цивільне законодавство оперує категоріями «майно», «майнові права», «речові права», «право власності», однак співвідношення між ними не завжди дає змогу сформулювати цілісне уявлення про межі та зміст майнового права. Додаткової складності проблемі надає те, що майнове право може одночасно розглядатися як елемент змісту певного правовідношення, як юридично забезпечена можливість задоволення майнового інтересу та як самостійний об'єкт цивільного обороту, здатний до переходу від однієї особи до іншої.

Унаслідок цього виникає потреба у переосмисленні традиційного підходу, за якого центральне місце у системі майнових відносин відводиться праву власності, а інші майнові права розглядаються переважно через їх зв'язок із ним або як похідні правові конструкції. Розширення кола оборотоздатних нематеріальних благ та майнових прав свідчить про формування значно складнішої системи правового присвоєння, використання та передання економічних цінностей. Майнові права, відмінні від права власності, у такій системі набувають самостійного значення і потребують визначення спільних ознак, критеріїв відмежування та закономірностей їх участі у цивільному обороті.

Зазначене актуалізує необхідність формування сучасної концепції майнового права, яка дозволила б відійти від його сприйняття лише крізь призму речі та права власності й охопити різні юридичні форми закріплення за особою економічно значущих благ. Такий підхід передбачає з'ясування сутності майнового права, його співвідношення з категоріями майна, речового,

зобов'язального та виключного права, визначення критеріїв майнового характеру суб'єктивного права, а також встановлення місця майнових прав, відмінних від права власності, у сучасній системі цивільних прав.

Метою дослідження є формування сучасного концептуального підходу до розуміння майнового права в системі цивільних прав шляхом з'ясування його правової природи, характерних ознак і змісту, визначення співвідношення з правом власності, речовими та зобов'язальними правами, а також обґрунтування самостійного місця майнових прав, відмінних від права власності, у системі об'єктів цивільних прав та сучасному майновому обороті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика визначення сутності та правової природи майнових прав, їх співвідношення з речовими і зобов'язальними правами, а також розвитку нових майново-правових конструкцій у зв'язку з появою майбутніх об'єктів нерухомості, цифрових речей, цифрових благ та віртуальних активів представлена у сучасних цивілістичних дослідженнях. Окремі аспекти зазначеної проблематики досліджено у працях таких науковців, як К. Анзіна, С. Бервено, І. Зайцева-Калаур, О. Зозуляк, І. Калаур, Р. Майданик, А. Мельник, Є. Мічурін, А. Сліпченко, С. Сліпченко, В. Тричев, Т. Ямненко та В. Ямковий. Водночас різноманітність підходів до визначення співвідношення майнових і речових прав, критеріїв майнового характеру суб'єктивного права та правової природи новітніх об'єктів цивільного обороту свідчить про необхідність системного переосмислення категорії майнового права та формування її сучасної цивілістичної концепції.

2. Матеріали та методи. Матеріалами дослідження стали положення цивільного законодавства України, що визначають систему об'єктів цивільних прав, правовий режим майна та майнових прав, законодавство у сфері регулювання майбутніх об'єктів нерухомості й віртуальних активів, практика Верховного Суду щодо визначення правової природи майнових прав і права очікування, а також сучасні наукові праці з проблематики речових, зобов'язальних, спеціальних майнових прав, цифрових речей і цифрових благ.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод застосовано для розкриття трансформації уявлень про майнове право та його розвиток у зв'язку зі зміною характеру об'єктів цивільного обороту. Системно-структурний метод забезпечив визначення

місця майнових прав у системі цивільних прав та встановлення їх взаємозв'язку з речовими і зобов'язальними правами. Формально-юридичний метод використано під час аналізу положень цивільного законодавства, нормативного закріплення спеціального майнового права, правового режиму віртуальних активів та відповідних правових позицій Верховного Суду.

Логіко-семантичний метод застосовано для уточнення змісту категорій «майнове право», «речове право», «право власності», «право очікування», «спеціальне майнове право» та встановлення співвідношення між ними. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення різних правових режимів майнових прав та визначення особливостей поширення традиційних цивілістичних конструкцій на нові види майнових і цифрових благ. Метод правового моделювання дав змогу сформулювати концептуальний підхід до майнового права як самостійної цивільно-правової категорії та визначити критерії майнового характеру прав щодо матеріальних і нематеріальних благ.

3. Результати та обговорення. Досліджуючи співвідношення майнових і речових прав, В. Тричев зазначає, що «майнові права охоплюють як речові права, так і права на майно за зобов'язальними правовідносинами. За своєю сутністю майнові права – це права на ту чи іншу сукупність правомочностей відносно майна». Водночас автор доходить висновку, що зазначені цивільно-правові категорії «мають різний обсяг, однак співіснують паралельно без залежності “частина-ціле”, також не можна казати, що одна категорія вужча за іншу» [4, с. 129].

Такий підхід демонструє складність визначення майнового права через його належність до певного класичного цивільно-правового інституту. Майнове право доцільно розглядати як самостійну правову категорію, зміст якої не вичерпується речово-правовими конструкціями та може охоплювати юридично забезпечені можливості майнового характеру, що виникають у різних за своєю природою цивільних правовідносинах.

Розглядаючи майнове право крізь призму правової конструкції права очікування, А. Мельник зазначає, що «майнове право – це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому». Водночас право очікування визнається одним із видів майна, оскільки «законні очікування – це актив, а економічна цінність остан-

нього дозволяє в юриспруденції віднести його до майна» [5, с. 227].

Наведений підхід засвідчує можливість існування майнової цінності ще до виникнення права власності на конкретний матеріальний об'єкт. Це розширює традиційне розуміння майнового права та дозволяє пов'язувати його самостійну правову цінність не лише з наявним майном, а й із юридично забезпеченою можливістю одержання майнового блага в майбутньому.

Аналізуючи можливість поширення традиційних речово-правових конструкцій на нові об'єкти цивільних прав, С. Сліпченко та А. Сліпченко зауважують, що «встановлення для цифрових речей режиму права власності (режиму речей) не стало правовою реальністю, а створило правову невизначеність». На думку науковців, нормативне регулювання таких відносин має відповідати вимогам юридичної визначеності, оскільки недостатня чіткість правового режиму нового об'єкта перешкоджає його належному включенню до системи цивільних прав [6, с. 221].

Наведена позиція підтверджує, що поява нових економічно цінних та оборотоздатних об'єктів не обов'язково передбачає автоматичне поширення на них правового режиму речі та права власності. Відповідно, сучасна концепція майнового права потребує таких критеріїв визначення його змісту і правового режиму, які дозволятимуть охоплювати майнові інтереси щодо нематеріальних об'єктів без їх штучного прирівнювання до традиційних речей.

Досліджуючи оновлення системи об'єктів цивільних прав під впливом цифровізації, О. Зогуляк та Л. Максимів обґрунтовують «правовий підхід до регулювання шляхом закріплення поняття цифрового блага як об'єкта цивільних прав, що є нематеріальним благом, яке може мати майновий та немайновий характер, існувати у цифровому середовищі та вільно обертатися у цивільному обороті, якщо інше не буде визначено законом» [7, с. 46].

Такий підхід демонструє поступове відокремлення майнової природи об'єкта від його матеріальної форми та підтверджує можливість існування майнових прав щодо нематеріальних благ. Визначальними для сучасного розуміння майнового права у такому разі стають не фізичні властивості його об'єкта, а економічна цінність, оборотоздатність та юридична можливість закріплення відповідного блага за учасником цивільних відносин.

Характеризуючи правову природу цифрових об'єктів, Є. Мічурін зазначає, що «природа цифрової речі та інших цифрових благ є по-

двійною»: вони мають технічну основу у вигляді програмного коду, проте для споживача виступають майновими або особистими немайними благами, значення яких визначається передусім їх функціональним призначенням [8, с. 327].

Водночас функціональне призначення цифрового блага саме по собі навряд чи є достатнім критерієм для визначення його правового режиму як речі. Зокрема, можливість користуватися комп'ютерною грою чи ідентифікувати особу за допомогою електронного підпису характеризує функціональність відповідного цифрового продукту або засобу, але не обов'язково свідчить про існування самостійної «цифрової речі» як об'єкта майнового права.

Досліджуючи правовий режим цифрових об'єктів, В. Ямковий та К. Анзіна пропонують «розрізняти реєстрові цифрові речі, платформні цифрові речі та похідні цифрові речі, що посвідчують інше майнове право». На думку авторів, така класифікація дає змогу «уникнути як необґрунтованого поширення на всі цифрові блага класичного речово-правового режиму, так і повного розчинення цієї категорії у зобов'язальному праві» [9, с. 60].

Наведена позиція є показовою для формування сучасної концепції майнового права, оскільки демонструє недостатність традиційного поділу правових конструкцій виключно на речові та зобов'язальні для пояснення правової природи нових економічно цінних об'єктів. Особливого значення при цьому набувають майнові права, які можуть існувати та брати участь у цивільному обороті без необхідності їх обов'язкового ототожнення з правом власності на річ.

Аналізуючи доктринальні підходи до визначення сутності цифрової речі, І. Калаур та І. Зайцева-Калаур зазначають, що одні науковці розглядають її як окремий об'єкт цивільних прав, тоді як інші виходять із розширеного розуміння речі. При цьому автори наголошують, що «використання законодавцем у словосполученні “цифрова річ” категорії “річ” є умовним» та здійснене передусім задля законодавчої можливості поширення на неї режиму речі [10, с.15].

Такий підхід дозволяє розмежувати правову природу об'єкта та встановлений для нього законодавцем правовий режим: поширення окремих елементів режиму речі на нематеріальне благо саме по собі не перетворює його на річ у традиційному цивілістичному розумінні. Відповідно, конструкція майнового права може виступати більш універсальним засобом юридичного закріплення економічно цінних нематеріальних

благ без необхідності їх штучного включення до системи речових об'єктів.

Розглядаючи трансформацію майнових відносин в умовах цифровізації, Р. Майданик зазначає, що «формування цифрового майнового (речового, зобов'язального тощо) права ґрунтується на функціональному підході впровадження в майнове право цифрових речей як майна, прирівняного до речей, майнових або інших прав, які відображають сутність цифрової речі й положення закону». Розвиваючи функціональний підхід до визначення правової природи цифрових об'єктів, автор зазначає, що «цифрові речі є майном, якщо вони мають майнову цінність, можуть відчужуватися або іншим способом переходити від однієї особи до іншої, і на які може бути звернено стягнення кредиторами, незалежно від прирівнювання їх до речей або визнання майновими (зобов'язальними тощо) правами». При цьому цифрову річ автор розглядає як майнове право, якщо вона не прирівняна до речей та надає набувачеві право на майнову вигоду або набувається в обмін на надану чи обіцяну майнову вигоду. [11, с. 54].

Запропонований функціональний підхід підтверджує, що категорія майнового права є ширшою за окремий речово-правовий режим і здатна охоплювати різні юридичні форми закріплення економічно цінних благ. Віднесення конкретного майнового права до речового, зобов'язального чи іншого виду має залежати від його змісту та правового режиму відповідного об'єкта, а не лише від матеріальної або цифрової форми його існування.

Звертаючи увагу на необхідність удосконалення нормативного регулювання майнових прав, С. Бервено пропонує «уточнити в ЦКУ правовий статус майнових прав як самостійного об'єкта цивільного обороту, розмежувавши їх із речовими правами», а також розробити механізми інтеграції правочинів із майновими правами з Державним реєстром речових прав із використанням сучасних цифрових технологій [12, с. 15].

Запропонований підхід підтверджує необхідність чіткого розмежування майнового права як самостійного об'єкта цивільного обороту та речових прав як окремої категорії суб'єктивних цивільних прав. Таке розмежування має значення не лише для доктринального визначення природи майнових прав, а й для формування належних механізмів їх виникнення, переходу, обліку та захисту.

Звертаючи увагу на поширення нових видів економічно цінних цифрових об'єктів, Т. Ямненко зазначає, що «забезпечення ефективного пра-

вового регулювання віртуальних активів є ключовою умовою для їх безпечного впровадження у фінансову систему» [13, с. 273].

Розвиток віртуальних активів додатково засвідчує розширення кола благ, здатних мати майнову цінність та брати участь у цивільному обороті поза межами традиційної конструкції матеріальної речі. Це зумовлює необхідність формування такого розуміння майнового права, яке враховуватиме появу нових оборотоздатних об'єктів та забезпечуватиме визначеність правового режиму прав на них.

Законодавча конструкція віртуального активу підтверджує тенденцію до визнання майнової цінності за нематеріальними об'єктами незалежно від можливості їх кваліфікації як речей. Особливо показовою є можливість посвідчення таким активом інших майнових прав, що демонструє багаторівневість сучасних майнових відносин [14].

Закон України № 2518-IX «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» прямо ввів конструкцію спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості. Спеціальне майнове право на об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості (далі – спеціальне майнове право) – різновид майнового права на об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості. Закон, на відміну від попереднього вже чинний; його завданням є регулювання цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва і майбутніх об'єктів нерухомості та гарантування прав на них [15].

Показовою для визначення співвідношення майнових і речових прав є позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 24 червня 2020 року у справі № 910/27779/14. Суд зазначив, що майнові права інвесторів на отримання у майбутньому об'єктів нерухомості, які є «правом очікування», «не слід ототожнювати з речовими правами на нерухоме майно, похідними від права власності». Водночас Верховний Суд визначив майнове право – «право очікування» – як складову частину майна як об'єкта цивільних прав, що засвідчує правомочність його власника отримати в майбутньому право власності на нерухоме майно чи інше речове право після настання необхідних юридичних передумов [16].

Наведена позиція має принципове значення для розмежування майнового права та права власності: майнова цінність і юридично захищений інтерес можуть виникнути раніше, ніж відповідне речове право та навіть сам завершений об'єкт нерухомості. Отже, майнове право

може мати самостійне юридичне значення та виступати об'єктом цивільних прав до моменту трансформації закладеної в ньому правової можливості у право власності чи інше речове право.

Важливе значення для визначення правової природи майнових прав має позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 20 травня 2020 року у справі № 295/3022/16-ц. Суд дійшов висновку, що «майнові права на нерухомість, що є об'єктом будівництва (інвестування), не є речовими правами на чуже майно, оскільки об'єктом цих прав не є “чуже майно”, а також не є правом власності, оскільки об'єкт будівництва (інвестування) не існує, а тому не може існувати й право власності на нього». Водночас таке майнове право, яке може бути визначене як «право очікування», є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав [17].

Наведена правова позиція підтверджує можливість існування майнового права поза межами права власності та класичних речових прав на чуже майно. Особа вже володіє юридично значущим майновим активом, хоча право власності на майбутній об'єкт ще не виникло, що свідчить про самостійне значення майнового права як засобу закріплення економічного інтересу особи.

4. Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що сучасна концепція майнового права не може будуватися виключно на традиційному речово-правовому підході та ототожненні майнової сфери особи з правом власності. Ускладнення цивільного обороту, поява нових нематеріальних та цифрових благ, розвиток інвестиційних відносин і законодавче закріплення спеціальних майнових прав свідчать про існування значно ширшого кола юридично забезпечених можливостей майнового характеру. Майнові права можуть виникати у речових, зобов'язальних, інвестиційних та інших цивільних правовідносинах, а їх правова природа не повинна визначатися виключно через належність до одного з традиційних цивільно-правових інститутів.

Майнове право доцільно розглядати як самостійну цивільно-правову категорію, визначальною ознакою якої є юридичне закріплення за особою економічно значущої можливості щодо певного матеріального або нематеріального блага. До основних ознак майнового характеру такого права належать його економічна цінність, здатність забезпечувати одержання майнової вигоди, можливість участі у цивільному обороті та, у передбачених законом випадках, можливість задоволення майнових вимог за рахунок відповідного активу. Матеріальна форма об'єкта при

цього не є необхідною передумовою виникнення майнового права.

Речові та майнові права не слід ототожнювати, так само як недоцільно зводити всі майнові права до речових. Речове право характеризує певний правовий режим безпосереднього юридичного панування над річчю, тоді як категорія майнового права здатна охоплювати ширше коло економічно значущих правових можливостей. Водночас конкретне майнове право залежно від його змісту може мати речову, зобов'язальну або іншу правову природу. Тому співвідношення цих категорій має визначатися не шляхом механічного встановлення залежності «частина – ціле», а через розмежування майнової природи права та конкретного правового режиму його здійснення.

Особливо виразно самотійність майнового права проявляється у конструкції права очікування та спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості. Судова практика Верховного Суду підтвердила можливість існування майнового активу до виникнення права власності на відповідну нерухомість та відмежувала такі права від права власності й класичних речових прав на чуже майно. Подальше законодавче закріплення спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості засвідчує перехід від доктринального та судового визнання подібних конструкцій до формування їх самотійного нормативного режиму.

Розвиток цифрових відносин додатково підтверджує недостатність ототожнення майнового права з правом на матеріальну річ. Цифрові та віртуальні активи можуть мати економічну цінність, бути оборотоздатними, забезпечувати отримання майнової вигоди та посвідчувати інші майнові права. Поширення на окремі цифрові об'єкти режиму речей має функціональний характер і саме по собі не змінює їх нематеріальної природи. Тому правовий режим відповідного цифрового блага повинен визначатися насамперед його юридичними та економічними властивостями, а не шляхом штучного віднесення всіх економічно цінних цифрових об'єктів до категорії речей.

Таким чином, сучасна концепція майнового права має ґрунтуватися на функціональному підході, за якого вирішальним є не матеріальна форма об'єкта і не формальне віднесення права до речового чи зобов'язального інституту, а характер юридично забезпеченого майнового інтересу. Майнове право в такому розумінні виступає універсальною цивільно-правовою конструкцією закріплення економічно значущих можливостей особи щодо матеріальних і нематеріальних благ,

яка охоплює права різної галузевої та інституційної природи і водночас не зводиться до права власності.

Перспективним напрямом подальшого розвитку цивільного законодавства є систематизація майнових прав за критеріями їх правової природи, об'єкта, змісту, оборотоздатності та способу реалізації, а також більш чітке нормативне розмежування майнових, речових і зобов'язальних прав. Такий підхід дозволить забезпечити належне місце прав очікування, спеціальних майнових прав, прав щодо цифрових і віртуальних активів та інших новітніх майнових конструкцій у системі цивільних прав без необхідності їх штучного підпорядкування традиційній моделі права власності.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Дані, використані в дослідженні, отримані з відкритих офіційних джерел та з наукових публікацій, доступних онлайн які супроводжуються відповідними посиланнями в списку використаних джерел.

Використання засобів штучного інтелекту. Під час підготовки статті мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5.6 Sol) використовувалася як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного редагування та структурування тексту, уточнення окремих формулювань, технічного опрацювання бібліографічних описів і підготовки англomовних елементів публікації.

Пошук, добір, опрацювання, підбір цитат та критичний аналіз наукових джерел і нормативно-правових актів, визначення методології дослідження, формування наукової концепції, авторських положень, висновків і пропозицій здійснювалися автором самотійно. Матеріали, під час опрацювання яких застосовувалися технології штучного інтелекту, перевірялися автором на відповідність використаним науковим джерелам, судовій практиці та положенням чинного законодавства України.

Використання штучного інтелекту мало допоміжний редакційно-технічний характер і не замінювало самотійної дослідницької роботи автора, не визначало методологію дослідження та не впливало на самотійність формування наукових результатів, висновків і пропозицій, викладених у статті.

Внесок авторів. Дослідження виконане автором самотійно, в рамках наукової роботи над дисертаційним дослідженням відповідної спеціалізації. Всі його частини належать автору.

References:

1. Trychev, V.E. (2021). Porivnialna kharakterystyka mainovykh prav ta rechovykh prav. Shereshevski chytannia: Problemy tsyvilistyky v umovakh pandemii ta IT: mater. Vseukr. nauk. konf. (m. Odesa, 10 hrudnia 2021 r.) / MON Ukrainy, NU «OIuA»; za zah. red. d.iu.n., prof. Ye.O. Kharytonova. Odesa: Feniks, S. 128–130. <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/cb5d66fb-5f7f-41f4-b95f-f97943a08a7f/download>
2. Melnyk, A.R. (2024). Poniattia spetsialnogo mainovoho prava na maibutnii ob'ekt nerukhomoho maina. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna*. Vyp. 78. S. 224–233. <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12280/12624>
3. Slipchenko, S.O., Slipchenko, A.S. (2024). Pravovyi rezhym tsyfrovyykh rechei v konteksti vitchyznianoï kontseptsii prava vlasnosti. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 4. S. 216–223. https://lsej.org.ua/4_2024/52.pdf?utm_source
4. Zozuliak, O.I., Maksymiv, L.M. (2024). Tsyfrovi rechi yak ob'ekty tsyvilnykh prav: onovleni pidkhody rehuliuвання. *Pravo i suspilstvo*. № 6. S. 40–47. https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/6_2024/9.pdf
5. Michurin, Ye.O. (2025). Tsyfrova rich ta inshi tsyfrovi blaha yak ob'ekty tsyvilnykh prav. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Pravo*. Vyp. 88. Ch. 1. S. 323–327. https://www.researchgate.net/publication/394875462_CIFROVA_RIC_TA_INSI_CIFROVI_BLAGA_AK_OB'EKTI_CIVILNIH_PRAV
6. Yamkovyi, V.I., Anzina, K.V. (2026). Tsyvilno-pravovyi rezhym tsyfrovyykh rechei: problemy vyznachennia pravovoi pryrody, klasyfikatsii ta zakhystu prav. *Pravova derzhava*. № 61. S. 54–63. https://www.researchgate.net/publication/405445852_CIVIL_LEGAL_REGIME_OF_DIGITAL_THINGS_PROBLEMS_OF_DETERMINING_THE_LEGAL_NATURE_CLASSIFICATION_AND_PROTECTION_OF_RIGHTS
7. Kalaur, I.R., Zaitseva-Kalaur, I.V. (2025). Tsyfrova rich yak ob'ekt tsyvilnykh prav: zakonodavcha model pravovoho rezhymu ta doktrynalni tendentsii. *Tsyvilistychna platforma*. № 1 (4). S. 6–18. <https://clp.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/kalaur-ivan.-zajtseva-kalaur-inna.-tsyfrova-rich-iak-ob-iekt-tsyvilnykh-prav.-zakonodavcha-model-pravovoho-rezhymu-ta-doktrynalni-tendentsii.pdf>
8. Maidanyk, R.A. (2025). Tsyfrova rich yak maino ta yii oboronozdatnist. *Tsyvilistychna platforma*. № 1 (4). S. 19–59. <https://clp.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/roman-majdanyk.-tsyfrova-rich-iak-majno-ta-ii-oboronozdatnist.pdf>
9. Berveno, S.M. (2025). The legal nature of property rights in real estate sale contracts: Ukrainian and international experience. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Pravo*. Vyp. 90. Ch. 2. S. 11–15. https://www.researchgate.net/publication/396607683_The_legal_nature_of_property_rights_in_real_estate_sale_contracts_Ukrainian_and_international_experience
10. Yamnenko, T.M. (2025). Virtualni aktyvy u finansovii systemi: vyklyky dlia pravovoho rehuliuвання. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 2. S. 273–275. https://lsej.org.ua/2_2025/65.pdf?utm_source
11. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2074-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/uk-et/2074-20?lang=uk&utm_source
12. Pro harantuvannya rechovykh prav na ob'ekty nerukhomoho maina, yaki budut sporudzheni v maibutnomu: Zakon Ukrainy vid 15.08.2022 № 2518-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2023. № 23–24. St. 90. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20?lang=uk&utm_source
13. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 24.06.2020 u spravi № 910/27779/14. https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90283211&utm_source
14. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu vid 20.05.2020 u spravi № 295/3022/16-ts. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89518561>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА**Мехед Олег Валерійович**

здобувач

Національного університету біоресурсів і природокористування України

e-mail: oleg1785@ukr.net

ORCID: 0009-0000-5762-1148

Oleg Mekhed

Applicant

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

e-mail: oleg1785@ukr.net

ORCID: 0009-0000-5762-1148

Дата надходження статті: 25.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 08.07.2026

Дата прийняття статті: 27.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

UDC 351.86:321.74/.8(438:479.24)

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-69-74](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-69-74)

BETWEEN DEMOCRATIC CONTROL AND REGIME LOGIC: INTERNAL SECURITY SYSTEMS OF POLAND AND AZERBAIJAN

Oleksandr Sotula

Abstract

This paper compares how Poland and Azerbaijan organize their internal security. It looks at institutions, the legal basis on which they rest, and perhaps more importantly the actual working of civilian oversight. The discussion draws on a range of approaches, from classical realism to critical security studies, and treats internal security both as a core state function and as something shaped by processes of securitization and ideas of human security.

What is striking is that the two countries, despite belonging to very different regime types and geopolitical camps, display a number of formal institutional similarities. These similarities, however, conceal sharply different normative logics and patterns of accountability. Methodologically the study relies on close reading of legal acts and strategic documents, combined with desk research of academic literature and reports produced by international monitoring organizations. The comparison brings out both structural convergences and deep divergences in the distribution of authority, the construction of threats, and the practical functioning of oversight. One of the more interesting findings concerns the phenomenon of institutional mimicry – the way similar organizational forms can serve almost opposite political purposes depending on the broader context. The concluding section sketches possible reform directions. For Poland, the main task appears to be the consolidation of democratic control under conditions of hybrid pressure. For Azerbaijan, the challenge runs deeper: moving the security sector away from regime protection and toward something closer to the rule of law.

Key words: internal security, security services, civilian control, Poland, Azerbaijan, security sector reform, hybrid threats, securitization, human security.

1. Introduction. At first glance internal security looks like a rather straightforward administrative category. A closer look quickly shows that the notion is far more layered [13]. It is not only about enforcing territorial control or ordinary policing. It also concerns the state's capacity to hold society together, to keep its own institutions legitimate, and to protect citizens against risks that keep changing shape, often hybrid in character [33]. In this broader sense, internal security becomes one of the basic conditions for constitutional government and for the kind of public trust on which democratic stability depends [13].

Comparing Poland and Azerbaijan is useful precisely because the two cases sit so far apart. After 1989, Poland systematically rebuilt its security apparatus with an eye on Euro-Atlantic requirements. NATO membership in 1999 and EU accession in 2004 locked in expectations of multilateral coordination and relatively strict civilian oversight [13]. Azerbaijan's path after 1991 was different. Core elements of the Soviet security architecture were retained and then adapted to the pressures of the region, above all the long conflict over Nagorno-Karabakh and complicated relations with neighboring powers [10].

There is surprisingly little direct comparative work on these two security systems [6]. Most of the literature either stays within Western European democracies or offers broad surveys of post-Soviet

states. Cross-regional paired comparisons of this kind remain rare. Yet Poland and Azerbaijan, standing near opposite ends of the spectrum of democratic control over security, show rather clearly, how external norms, domestic political traditions and formal legal frameworks interact in practice [20].

The present study tries to examine both systems in a structured way. It begins with the theoretical and legal framing of internal security, moves on to organizational structures, and then turns to oversight mechanisms and the role of external geopolitical and resource factors [26]. The empirical material consists of legislative texts, national security strategies, reports by international human-rights organisations, and the wider theoretical literature [1; 2; 15].

2. Theoretical and Conceptual Foundations of Internal Security.

Security as a contested concept

Any attempt to analyse internal security has to start from the recognition that "security" itself is a notoriously slippery concept [2]. Arnold Wolfers already observed that national security functions as an elastic symbol, one whose concrete meaning shifts with historical and institutional context [36]. That elasticity has not disappeared. States continue to blur the boundary between internal and external risks, and threat narratives are frequently put to political use [21].

Classical realist thinking tended to keep security studies focused on external, state-centered military defence [33]. Internal security was largely left to the domain of ordinary policing. The expansion of non-military challenges after the Cold War, organized crime crossing borders, terrorism, cyber operations, deep social fragmentation, made that narrow framing increasingly inadequate [16].

Theoretical responses followed. The Copenhagen School widened the agenda by bringing in political, economic, societal and environmental sectors alongside the military one [7]. Critical approaches went further still, moving the referent object from the state to the individual and insisting that real security has more to do with human emancipation than with the simple preservation of a regime [5]. Once this dual expansion is taken seriously, it becomes difficult to claim that institutions, which routinely violate civil rights, are actually delivering security in any comprehensive sense.

Internal security, sovereignty, and legitimacy

Legally and politically, internal security remains bound up with state sovereignty and the monopoly on legitimate coercion [14]. The old Hobbesian exchange – individuals give up a measure of autonomy in return for protection – still sits at the foundation of much political theory. Weber's classic definition of the modern state as the entity that successfully claims the monopoly of legitimate physical force adds another layer: long-term stability depends less on raw coercion than on some degree of public acceptance of that authority [34].

Judging an internal security system therefore means looking not only at whether it “works” in a narrow sense, but also at whether it stays within constitutional bounds and respects basic human-rights standards [24]. This distinction becomes especially important when formal structures look similar yet operate under very different conditions of transparency and accountability. Poland's framework, anchored in the 1997 Constitution and further constrained by EU and NATO commitments, continues to prioritize constitutional legitimacy, even when domestic politics are polarised [19; 26]. Azerbaijan's arrangement, built around a strong presidency, tends to put regime continuity first [18].

Securitization and the politics of threat construction

Securitization theory remains one of the more useful tools for examining how internal security agendas are actually formed (Buzan et al., 1998). Threats are not simply “out there”; they are produced through political speech that frames particular issues as existential dangers requiring exceptional measures [8].

The process works differently in different political systems. In constitutional democracies, claims about threats usually remain open to legislative debate, judicial review and media scrutiny. In more authoritarian settings the same process tends to stay inside the executive, expanding discretionary power with little external contestation [3]. In the Polish case, hybrid risks, cyber vulnerabilities and foreign influence operations are framed as security issues, yet still within a statutory framework that can be contested [26]. In Azerbaijan, civic organizations and political dissenters are frequently presented as threats to national security, which effectively erases the distinction between legitimate opposition and criminal activity directed against the state [1; 15].

3. Legal and Institutional Frameworks of Internal Security in Poland and Azerbaijan.

Constitutional and statutory bases in Poland

Poland's internal security system operates under relatively explicit constitutional instructions. Article 5 of the 1997 Constitution charges the state with protecting independence, territorial integrity, the rights of citizens and public safety more broadly [19]. These general tasks are then given concrete form in a series of statutes that define the powers, internal structure and monitoring arrangements of the various agencies [28; 29; 30; 31].

One of the more consequential reforms was the Act of 24 May 2002, which formally separated domestic security functions (now under the Internal Security Agency, ABW) from foreign intelligence (Foreign Intelligence Agency, AW) [30]. The separation was intended to break with the Soviet-era model in which a single service handled both internal surveillance and external intelligence (Cohen, 2002). Subsequent legislation establishing the Central Anti-Corruption Bureau and specialized military intelligence bodies pushed the system further in the direction of functional decentralization [17].

Strategic planning, expressed most clearly in the National Security Strategy, places particular emphasis on hybrid threats, cyber incidents and foreign disinformation [26]. The whole domestic legal structure is also tied to NATO and EU operational standards, which in practice set external limits on what the agencies can do [37].

Constitutional and statutory bases in Azerbaijan

The Azerbaijani framework rests on the 1995 Constitution, substantially revised by the referenda of 2009 and 2016 [18]. Those revisions further concentrated power in the executive and expanded presidential control over appointments, policy direction and administrative oversight [10]. The statutory language still contains democratic-sounding

guarantees, yet daily practice reflects a high degree of centralised administrative control [1; 15].

The main operational weight falls on the State Security Service (DTX) and the Ministry of Internal Affairs, together with specialized border and state-protection units [10]. The DTX retains a combination of intelligence, counter-intelligence and criminal investigation powers, preserving a clear line of continuity with earlier Soviet administrative structures [38]. The Ministry of Internal Affairs, for its part, exercises wide authority over ordinary policing and the maintenance of internal order.

What really defines the system is the direct vertical subordination of the key agencies to the presidency [18]. This arrangement leaves parliamentary and judicial monitoring bodies with limited real autonomy and marks a clear contrast with the more distributed Polish model.

Organizational architectures: decentralization versus centralization

On the surface both countries maintain distinct agencies for domestic security, border management, anti-corruption work and the protection of the executive [17]. The underlying administrative logic, however, points in opposite directions.

Poland has opted for a decentralized, functionally specialized architecture. The ABW deals with internal threats, the AW with foreign intelligence, the Police with ordinary law enforcement, the Border Guard with territorial control, and the CBA with corruption; military intelligence remains largely confined to the defense sphere [28; 31; 32]. Coordination between these bodies is handled through formal institutions such as the College for Special Services under the Council of Ministers [17].

Azerbaijan works with a much more centralized structure. The DTX functions as the core security body and retains combined intelligence and investigative powers, while the Ministry of Internal Affairs oversees domestic policing [10]. Decision-making is concentrated at the top: the President chairs the Security Council and retains direct authority over the leadership of the services [18]. That concentration has obvious consequences for both accountability and the way the agencies operate on a day-to-day basis.

4. Civilian and Democratic Control over Internal Security Services.

Mechanisms of oversight in Poland

Effective civilian oversight is generally regarded as one of the core elements of democratic security governance [4]. In the Polish case it rests on a combination of constitutional constraints, parliamentary monitoring, judicial authorization and executive supervision [12].

Specialized parliamentary committees examine agency budgets, review operational reports and look into particular administrative problems [6]. Intrusive forms of operational surveillance normally require prior judicial approval, and the possibility of recourse to the European Court of Human Rights adds a further layer of legal accountability [11]. Executive supervision is shared between the Prime Minister and the relevant ministers, who set policy directions and control senior appointments [17].

These mechanisms are not immune to political pressure. During periods of intense domestic contestation the intensity of legislative oversight can fluctuate with the parliamentary majority [25]. Even so, the existence of binding judicial review and relatively institutionalized oversight channels still sets the Polish system apart from more purely autocratic arrangements.

Mechanisms of oversight in Azerbaijan

Formal oversight provisions can be found in Azerbaijani law, but in practice they tend to function as little more than administrative formalities [1; 15]. Parliamentary bodies possess only limited independent capacity to scrutinize security operations. The judiciary, while theoretically empowered to review certain measures, rarely does so in any meaningful way under current political conditions [10].

Real authority over personnel, appointments and strategic priorities remains firmly in executive hands [18]. Independent civil-society organisations and investigative media face tight legal constraints that severely restrict their ability to monitor abuses [1; 15]. As a result, agency accountability runs almost exclusively upward toward the executive rather than outward toward the legislature or the broader public.

Democratic content versus authoritarian practice

The comparison of oversight arrangements in the two countries illustrates rather clearly how similar legal structures can produce opposite practical outcomes once the broader political context is taken into account. Both systems have written constitutions, judicial institutions and detailed statutory regulations. The capacity of those institutions to constrain the use of state coercion, however, differs sharply.

In Poland, even under conditions of political strain, civilian oversight continues to exercise real influence. Parliamentary debates, court decisions and media reporting still affect the behavior of the agencies [20]. Integration into EU and NATO frameworks supplies an additional set of external standards concerning proportionality and the rule of law [37].

In Azerbaijan the formal institutions operate alongside political practices that are oriented primarily toward the continuity of the regime [1; 10]. Civic organizations and political opponents remain subject to ongoing securitization, which leaves few effective channels for legal recourse. Any serious attempt to assess the democratization of the security sector therefore has to move beyond the letter of the law and look at actual operational practice and the real distribution of political power.

5. Geopolitical Determinants, Energy Resources, and Prospects for Reform.

External threats and internal security agendas

Geopolitical location continues to shape domestic security agendas in both cases [37]. Poland's position on NATO's eastern flank, its proximity to zones of regional conflict and the recurring pressure along the Belarusian border have pushed hybrid threats, cyber incidents and foreign disinformation to the center of strategic planning [26]. Historical experience of vulnerability reinforces the emphasis on institutional resilience and territorial defence [13].

Azerbaijan's security perspective has been dominated for decades by the Nagorno-Karabakh conflict [38]. Placed between Russia, Iran and Armenia, and deeply integrated into regional energy logistics, the country has developed a distinctly militarized approach to internal security [10]. The prolonged sense of external threat has helped normalize elevated levels of domestic surveillance and a political environment in which dissent is readily classified as a danger to national stability.

Energy resources and security sector financing

Resource economics play a noticeable role as well. As a net energy importer, Poland has long been concerned with the risks of supply disruption, particularly in relation to Russian natural gas [37]. That concern stimulated sustained investment in diversification, LNG infrastructure and deeper integration into European energy networks [26], thereby strengthening broader state resilience.

Azerbaijan's position as a major oil and gas exporter works in the opposite direction. Hydrocarbon revenues provide a direct and relatively stable source of funding for a well-resourced, centralised security apparatus [10]. At the same time, the energy infrastructure itself constitutes both a strategic asset and a critical object of protection, so that internal security operations become closely intertwined with national economic policy and foreign relations.

Short- and medium-term prospects for reform

The short- and medium-term reform prospects of the two countries point in different directions.

In Poland, the main tasks appear to be the further strengthening of democratic control mechanisms, the improvement of cyber-defense capabilities, and better adaptation to evolving forms of hybrid pressure [26]. EU and NATO standards continue to supply external reference points, while relatively active civic institutions maintain a degree of pressure for transparency and administrative accountability [20].

In Azerbaijan, the structural incentives for genuine democratisation of the security sector remain limited. As long as regime stability is treated as the overriding priority within a highly centralized executive framework, any adjustments are more likely to focus on operational modernization – technical counter-terrorism capacities, digital surveillance tools – than on the expansion of independent civilian oversight [1; 10]. A more substantial shift would require a real rebalancing of authority between the executive and the legislative branch, together with stronger legal protections for open political debate.

6. Conclusions. The comparison suggests that similar statutory language and organizational charts can mask political realities that are fundamentally different. Both Poland and Azerbaijan maintain specialized security agencies, constitutional declarations of rights, and formal mechanisms of oversight. The extent to which these elements add up to a functioning democratic security architecture, however, varies widely.

For Poland, the ongoing institutional challenge is to keep democratic civilian control meaningful in the face of political polarization and hybrid threats. Continued adherence to statutory limits, a reasonable degree of operational transparency, and public accountability remain essential if existing democratic standards are to be preserved.

For Azerbaijan, the central question is whether the security sector can move away from its present role as an instrument of executive protection and toward a system more clearly oriented toward public rights and legal accountability. Achieving that kind of change would require both institutional reform and a political environment in which legitimate public discourse is no longer routinely treated as a national-security threat.

In the end, both security architectures reflect the political contexts in which they operate. Future comparative work will need to keep examining the ways in which geopolitical forces, economic structures and domestic political systems shape internal security models across democratic, transitional and authoritarian settings.

Conflict of Interest. The author declares no conflict of interest regarding this study, including any financial, personal, authorship, or other relations

that could have influenced the research and its results presented in this article.

Financing. The research was conducted without financial support.

Data availability. The manuscript has no associated data.

Declaration on the use of artificial intelligence (AI) and AI-assisted technologies. During the preparation of the article, the OpenAI artificial intelligence language model was used as an auxiliary tool for the linguistic and stylistic processing of the text, structuring individual fragments of the article, and formatting bibliographic descriptions, the English translation of the abstract, and the References section. Artificial intelligence technologies

were applied during the preparation of introductory structural elements of the article, as well as separate editorial and stylistic fragments of the main text. The selection and analysis of scientific sources, the processing of regulatory materials, and the formulation of scientific arguments, conclusions, and proposals were conducted independently by the authors. All results obtained through artificial intelligence tools were additionally verified by analyzing the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine, scientific sources, and law enforcement practice. The use of artificial intelligence technologies did not affect the independence of the authors' scientific conclusions and did not determine the results of the study.

References:

1. Amnesty International. Azerbaijan. Amnesty International Report 2022/23. London : Amnesty International Ltd, 2023.
2. Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*. Vol. 23, No. 1. P. 5–26.
3. Securitization theory: How security problems emerge and dissolve / ed. by T. Balzacq. London : Routledge, 2011. 264 p.
4. Bayley, D. H. (2006). Changing the guard: Developing democratic police abroad. Oxford : Oxford University Press, 200 p.
5. Booth, K. (1991). Security and emancipation. *Review of International Studies*. Vol. 17, No. 4. P. 313–326.
6. Born, H., Caparini, M. (2007). Democratic control of intelligence services: Containing rogue elephants. Aldershot : Ashgate, 308 p.
7. Buzan, B. (1991). People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-cold war era. 2nd ed. Hemel Hempstead : Harvester Wheatsheaf, 393 p.
8. Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J. de. (1998). Security: A new framework for analysis. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 239 p.
9. Cohen, R. (2002). Democratic oversight of security sector: Lessons from Poland. Geneva : DCAF, 45 p.
10. Cornell, S. E. (2011). Azerbaijan since independence. New York : M. E. Sharpe, 485 p.
11. European Court of Human Rights. Annual report 2022. Strasbourg : ECHR, 2022. 210 p.
12. Feaver, P. D. (2003). Armed servants: Agency, oversight, and civil-military relations. Cambridge, MA : Harvard University Press, 380 p.
13. Fehler, W. (2009). (red.) Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski: Aspekty teoretyczne i praktyczne. Warszawa : Arte, 312 s.
14. Hobbes T. Leviathan / ed. by R. Tuck. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 544 p.
15. Human Rights Watch. Azerbaijan. World Report 2023. New York : Human Rights Watch, 2023. 712 p.
16. Kaldor, M. (2012). New and old wars: Organized violence in a global era. 3rd ed. Cambridge : Polity Press, 248 p.
17. Kitler, W. (2011). Bezpieczeństwo narodowe RP: Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system. Warszawa : Akademia Obrony Narodowej, 488 s.
18. Konstytucja Republiki Azerbejdżanu z dnia 12 listopada 1995 r., ze zmianami z 24 sierpnia 2002 r., 18 marca 2009 r. i 26 września 2016 r. Baku : Milli Məclis, 1995.
19. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.. Dziennik Ustaw. 1997. Nr 78, poz. 483.
20. Loader, I., Walker, N. (2007). Civilizing security. Cambridge : Cambridge University Press, 290 p.
21. Lyon, D. (2001). Surveillance society: Monitoring everyday life. Buckingham : Open University Press, 192 p.
22. Mathews, J. T. (1989). Redefining security. *Foreign Affairs*. Vol. 68, No. 2. P. 162–177.
23. Misiuk, A. (2008). Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Warszawa : Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 352 s.
24. O'Donnell, G. (1998). Horizontal accountability in new democracies. *Journal of Democracy*. Vol. 9, No. 3. P. 112–126.
25. Schedler, A. (1999). Conceptualizing accountability. The self-restraining state: Power and accountability in new democracies / ed. by A. Schedler, L. Diamond, M. F. Plattner. Boulder : Lynne Rienner, P. 13–28.

26. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, 2020. 40 s.
27. UNDP. Human development report 1994: New dimensions of human security. New York : Oxford University Press, 1994. 226 p.
28. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. Dziennik Ustaw. 1990. Nr 30, poz. 179.
29. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej. Dziennik Ustaw. 1990. Nr 78, poz. 462.
30. Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Dziennik Ustaw. 2002. Nr 74, poz. 676.
31. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. Dziennik Ustaw. 2006. Nr 104, poz. 708.
32. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Dziennik Ustaw. 2006. Nr 104, poz. 709.
33. Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*. Vol. 35, No. 2. P. 211–239.
34. Weber, M. (1946). Politics as a vocation. From Max Weber: Essays in sociology / ed. by H. H. Gerth, C. W. Mills. New York : Oxford University Press, P. 77–128.
35. Security studies: An introduction / ed. by P. D. Williams. London : Routledge, 2008. 560 p.
36. Wolfers, A. (1952). “National security” as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*. Vol. 67, No. 4. P. 481–502.
37. Zięba, R. (2004). Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: Koncepcje, struktury, funkcjonowanie. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar, 416 s.
38. Zürcher, C. (2007). The post-Soviet wars: Rebellion, ethnic conflict, and nationhood in the Caucasus. New York : NYU Press, 304 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сотула Олександр

Доктор хабілітований (Dr hab.)
Координатор напрямку «Право»
Вища школа суспільних наук та безпеки,
Польща
e-mail: osotula@wsbw.pl
ORCID: 0000-0003-4633-4500

Oleksandr Sotula

Dr hab.
Koordynator kierunku Prawo,
Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i
Bezpieczeństwa, Polska
e-mail: osotula@wsbw.pl
ORCID: 0000-0003-4633-4500

Дата надходження статті: 26.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 08.07.2026

Дата прийняття статті: 27.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 343.125.2:343.121.5

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-75-83](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-75-83)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Степанова Г. М., Борко Н. О., Кучеренко М. О.

PROCEDURAL SAFEGUARDS FOR THE RIGHTS OF A JUVENILE SUSPECT DURING DETENTION: ISSUES OF LEGAL REGULATION AND LAW ENFORCEMENT

Hanna Stepanova, Nadiia Borko, Mariia Kucherenko

Анотація

Метою статті є дослідження гарантій прав неповнолітнього підозрюваного під час затримання, виявлення недоліків їх нормативного закріплення та практичної реалізації, а також визначення напрямів удосконалення законодавства України.

Використано формально-юридичний, системно-структурний і порівняльно-правовий методи. Проаналізовано Конституцію України, Кримінальний процесуальний кодекс України, міжнародні акти та практику європейських судових інституцій.

Встановлено, що найбільші ризики порушення прав неповнолітнього виникають у перші години після обмеження свободи, коли дитина не завжди здатна оцінити своє процесуальне становище, зрозуміти надану інформацію та наслідки власних дій. Обґрунтовано, що участь захисника має забезпечуватися одразу після фактичного затримання і до отримання від неповнолітнього відомостей про обставини кримінального правопорушення. Наголошено на необхідності невідкладного повідомлення батьків або інших визначених законом осіб, точної фіксації часу затримання та роз'яснення прав зрозумілою для дитини мовою. Вручення стандартної пам'ятки без перевірки розуміння її змісту не може вважатися належним роз'ясненням прав.

Виявлено недостатню узгодженість порядку затримання, передбаченого статтями 207-213 КПК України, зі спеціальними гарантіями щодо неповнолітніх. Запропоновано конкретизувати порядок інформування затриманої дитини, фіксувати спосіб і час повідомлення батьків або законного представника та гарантувати участь захисника до початку спілкування службової особи з неповнолітнім щодо обставин правопорушення. Зроблено висновок, що ефективність процесуальних гарантій залежить від своєчасності та зрозумілості їх реалізації з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Ключові слова: неповнолітній підозрюваний, затримання, процесуальні гарантії, право на захист, захисник, законний представник, права дитини.

Abstract

The article examines safeguards for the rights of a juvenile suspect during detention, identifies shortcomings in their regulation, and suggests ways to improve Ukrainian legislation. Formal legal, systemic, and comparative methods are used. The Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, international instruments, and European case law are analyzed. The greatest risks to a child's rights arise during the first hours after deprivation of liberty, when the child may be unable to assess their procedural status, understand the information provided, or anticipate the consequences of their actions. A defence lawyer should be involved immediately after detention and before the juvenile provides information about the criminal offence. Attention is paid to prompt notification of parents or other persons specified by law, accurate recording of the time of detention, and explanation of rights in language the child can understand. Providing a standard letter of rights without verifying whether its content has been understood cannot be regarded as an adequate explanation of procedural rights. The study reveals insufficient consistency between the general procedure established by Articles 207–213 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the special safeguards applicable to juveniles. It is proposed to specify the procedure for informing a detained child, record the method and time of notifying parents or a legal representative, and ensure the participation of a defence lawyer before an official discusses the circumstances

of the offence with the juvenile. The effectiveness of these safeguards depends on their timely and comprehensible implementation in accordance with the best interests of the child.

Key words: *juvenile suspect, detention, procedural safeguards, right to defence, defence lawyer, legal representative, children's rights.*

1. Вступ. Затримання неповнолітнього підозрюваного належить до найбільш чутливих заходів кримінального процесуального примусу. З моменту фактичного обмеження свободи дитина опиняється у незвичній для неї ситуації, зміст і правові наслідки якої вона не завжди здатна належно усвідомити. Вікові та психологічні особливості неповнолітнього підвищують ризик того, що надані йому процесуальні права залишаться формальними, якщо їх реалізація не буде забезпечена захисником, законним представником та уповноваженими службовими особами. Тому законність затримання неповнолітнього визначається не лише наявністю передбачених законом підстав, а й фактичним дотриманням спеціальних гарантій від моменту позбавлення його свободи пересування.

Правову основу таких гарантій становлять положення Конституції України про свободу та особисту недоторканність, повагу до гідності людини й особливу охорону дитинства [18]. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає підстави затримання, момент, з якого особа вважається затриманою, порядок роз'яснення її прав, повідомлення інших осіб про затримання, залучення захисника та особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх [20]. Додаткове значення має законодавство про безоплатну правничу допомогу, яке передбачає можливість невідкладного залучення захисника до затриманої особи [19]. Разом ці положення формують нормативну модель, за якої неповнолітній має отримати реальну правничу допомогу з моменту фактичного затримання, а його батьки або інші законні представники повинні бути негайно поінформовані про застосований захід.

Проблематика кримінального процесуального затримання висвітлена у працях українських науковців з різних позицій. С. С. Барган, А. С. Абдель Фатах і М. М. Потоцький досліджують затримання як процесуальний засіб пізнавальної діяльності слідчого [1]. М. В. Гузела розглядає його як захід кримінального процесуального примусу в контексті гарантій статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11], а А. Ф. Волобуєв аналізує затримання з погляду забезпечення належної правової процедури [21]. Окремі питання участі адвоката під час затримання особи досліджено О. О. Волобуєвою [22]. Значення правничої допомоги для захи-

сту прав підозрюваного, зокрема на початкових етапах кримінального провадження, розкрито також у порівняльному дослідженні А. Chystiakova, Y. Kuzmichova-Kyslenko, R. Bilokin, S. Moskalenko та Н. Stepanova [3].

Спеціальну процесуальну форму провадження щодо неповнолітніх висвітлено Г. М. Степановою та О. Ю. Хахуцяк у межах дослідження особливих порядків кримінального провадження [14, pp. 730–740]. Питання участі законного представника неповнолітнього та можливого конфлікту інтересів між ним і дитиною проаналізовано М. В. Червінко [2]. Окремі проблеми відповідності положень статей 211 і 492 КПК України європейським стандартам, зокрема щодо максимальної тривалості затримання неповнолітнього без судового рішення, порушено Т. О. Лоскутовим [13, pp. 203–207]. Сучасні підходи до диференціації кримінальної процесуальної форми узагальнено також у навчальному посібнику «Особливі порядки кримінального провадження», підготовленому О. Ю. Хахуцяк, Г. М. Степановою та іншими авторами [12].

Міжнародні стандарти вимагають, щоб позбавлення дитини свободи застосовувалося як крайній захід і протягом якомога коротшого належного періоду [16]. Комітет ООН з прав дитини наголошує на необхідності врахування віку, рівня розвитку та особливої вразливості дитини під час її контакту із системою кримінальної юстиції [17]. Вимоги щодо доступності інформації, участі захисника, повідомлення батьків або інших належних осіб та поведіння, яке відповідає найкращим інтересам дитини, закріплено у стандартах правосуддя, дружнього до дитини [5], Директиві 2013/48/ЄС [7] і Директиві (ЄС) 2016/800 [8]. Хоча зазначені директиви не є складовою національного законодавства України, вони становлять важливий орієнтир для оцінювання достатності передбачених КПК України процесуальних гарантій.

Особливе значення для розуміння змісту цих гарантій має рішення Суду справедливості Європейського Союзу у справі C-603/22, M.S. and Others. Суд звернув увагу на необхідність надання дитині інформації про її права простою і доступною мовою, забезпечення допомоги адвоката та участі особи, яка несе батьківську відповідальність [6]. Подібний підхід простежується у практиці Європейського суду з прав людини.

У справах *Panovits v. Cyprus* та *Salduz v. Turkey* Суд підкреслив особливу вразливість неповнолітнього під час перебування під контролем правоохоронних органів і значення своєчасного доступу до захисника для забезпечення справедливості кримінального провадження [9; 10]. Ці позиції конкретизують загальні гарантії, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених кримінальному процесуальному затриманню та провадженню щодо неповнолітніх, недостатньо дослідженим залишається саме механізм реалізації спеціальних гарантій у період від фактичного позбавлення неповнолітнього свободи до його звільнення або доставлення до слідчого судді. На практиці проблеми виникають під час визначення моменту затримання, негайного повідомлення про процесуальні права, забезпечення доступу до захисника, інформування батьків чи інших законних представників, а також фіксації виконання відповідних обов'язків уповноваженими службовими особами. За таких умов формальне дотримання процедури не завжди свідчить про те, що неповнолітній фактично зрозумів свої права та отримав можливість ними скористатися.

Метою статті є визначення змісту процесуальних гарантій прав неповнолітнього підозрюваного під час затримання, виявлення недоліків їх нормативного регулювання та практичної реалізації, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення відповідних положень кримінального процесуального законодавства України. Предмет дослідження обмежено кримінальним процесуальним затриманням неповнолітнього, яке охоплює період від моменту фактичного обмеження свободи його пересування до звільнення або доставлення до слідчого судді. Питання застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та проведення окремих слідчих дій не становлять самостійного предмета цього дослідження.

2. Матеріали та методи. Матеріалами дослідження стали положення національного кримінального процесуального законодавства, міжнародні стандарти захисту прав дитини, практика міжнародних і національних судових установ, а також наукові праці, присвячені затриманню особи та особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Нормативну основу дослідження становили Конституція України [18], Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» [19] і Кримінальний процесуальний кодекс України [20].

Основну увагу приділено положенням КПК України, які визначають процесуальний статус підозрюваного, підстави затримання без ухвали слідчого судді, момент фактичного затримання, обов'язок повідомлення про затримання, порядок залучення захисника та особливості застосування затримання до неповнолітнього. Норми національного законодавства аналізувалися у редакції, чинній на час проведення дослідження.

Міжнародно-правову основу сформували Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [4], Конвенція ООН про права дитини [16], Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини [5], а також Загальний коментар № 24 Комітету ООН з прав дитини [17]. Для визначення європейських підходів до забезпечення прав неповнолітнього під час затримання використано Директиву 2013/48/ЄС щодо права на доступ до адвоката [7] та Директиву (ЄС) 2016/800 щодо процесуальних гарантій для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні [8]. Положення зазначених директив розглядалися не як джерела національного права України, а як орієнтири для оцінювання відповідності національного регулювання сучасним європейським стандартам.

До матеріалів судової практики включено рішення Суду справедливості Європейського Союзу у справі C-603/22, *M.S. and Others* [6], рішення Європейського суду з прав людини у справах *Panovits v. Cyprus* [9] і *Salduz v. Turkey* [10], а також постанову Верховного Суду від 9 липня 2024 року у справі № 678/428/23 [15]. Критеріями відбору судових рішень були їх зв'язок із моментом фактичного затримання, своєчасністю доступу до захисника, належним інформуванням про процесуальні права та особливою вразливістю неповнолітнього підозрюваного.

Теоретичну основу дослідження становили наукові праці, у яких розглянуто правову природу затримання, його примусовий і пізнавальний характер, вимоги належної правової процедури, участь захисника та законного представника, а також особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх [1–3; 11–14; 21; 22]. Під час опрацювання наукової літератури перевага надавалася публікаціям, положення яких безпосередньо стосуються фактичного затримання, реалізації права на захист і спеціальних процесуальних гарантій дитини.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. За допомогою методу системного аналізу процесуальні гарантії неповноліт-

нього розглянуто як взаємопов'язану систему, що включає нормативне визначення підстав затримання, фіксацію його фактичного моменту, роз'яснення прав, доступ до захисника, повідомлення законних представників і можливість перевірки законності обмеження свободи.

Формально-юридичний метод використано для з'ясування змісту положень національного законодавства, виявлення неузгодженостей між загальними правилами затримання та спеціальними нормами кримінального провадження щодо неповнолітніх. Особливу увагу приділено визначенню обсягу обов'язків уповноваженої службової особи від моменту фактичного обмеження свободи пересування неповнолітнього.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення положень законодавства України з міжнародними та європейськими стандартами захисту прав дитини [5–8; 16; 17]. Таке порівняння дало змогу визначити, наскільки національний порядок затримання забезпечує доступне інформування неповнолітнього, своєчасну участь захисника, повідомлення особи, яка несе батьківську відповідальність, та врахування найкращих інтересів дитини.

Метод аналізу судової практики використано для встановлення підходів міжнародних і національних судів до оцінювання моменту фактичного затримання, ефективності правничої допомоги та здатності неповнолітнього усвідомлено користуватися своїми процесуальними правами [6; 9; 10; 15]. Методи аналізу, синтезу та узагальнення дали можливість систематизувати виявлені проблеми правового регулювання і сформулювати пропозиції щодо вдосконалення механізму забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного.

Межі дослідження охоплюють період від фактичного позбавлення неповнолітнього свободи пересування до його звільнення або доставлення до слідчого судді. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, порядок його продовження та проведення окремих слідчих дій не розглядалися як самостійний предмет дослідження.

3. Результати та обговорення. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що затримання неповнолітнього підозрюваного має розглядатися одночасно у двох взаємопов'язаних площинах. З одного боку, до нього застосовуються загальні правила затримання особи, передбачені статтями 207–213 КПК України. З іншого боку, вік затриманого зумовлює необхідність застосування спеціальної процесуальної форми, закріпленої у главі 38 КПК України [20]. Саме поєднання

загальних і спеціальних положень повинно забезпечувати підвищений рівень захисту неповнолітнього, який через недостатню життєву зрілість не завжди здатний самостійно оцінити правове значення дій уповноважених службових осіб.

Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх досліджуються як прояв диференціації кримінальної процесуальної форми, спрямованої на врахування віку, рівня розвитку та вразливості дитини [12; 14, pp. 730–740]. Проте положення глави 38 КПК України не утворюють завершеного спеціального порядку затримання неповнолітнього. Значна частина відповідних гарантій розосереджена між загальними нормами про затримання, положеннями про обов'язкову участь захисника та нормами про участь законного представника. Через це практичне застосування таких положень залежить від їх правильного системного тлумачення уповноваженою службовою особою.

У науковій літературі затримання характеризують по-різному. С. С. Барган, А. С. Абдель Фатах і М. М. Потоцький розглядають його як процесуальний засіб пізнавальної діяльності слідчого, під час якого можуть бути отримані відомості, важливі для подальшого доказування [1]. М. В. Гузела, навпаки, наголошує, що кримінальне процесуальне затримання є заходом процесуального примусу, має самостійну мету і не повинно перетворюватися на спосіб збирання доказів [11]. А. Ф. Волобуєв пов'язує правомірність затримання з дотриманням належної правової процедури та справедливого балансу між публічним інтересом і правами затриманого [21].

На нашу думку, пізнавальний результат може супроводжувати затримання, однак не повинен визначати його правову природу. Особливо це стосується неповнолітнього. Використання моменту фактичного обмеження свободи для одержання від дитини пояснень або іншої інформації до прибуття захисника створює ризик підміни процесуальної мети затримання завданнями доказування. Тому будь-яке спілкування уповноважених осіб із затриманим неповнолітнім, яке стосується обставин кримінального правопорушення, має оцінюватися з урахуванням того, чи був забезпечений доступ до захисника та чи усвідомлювала дитина своє право не відповідати на запитання.

Першим результатом дослідження є висновок про визначальне значення моменту фактичного затримання. Відповідно до статті 209 КПК України особа вважається затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою

особою чи у визначеному нею приміщенні [20]. Отже, виникнення процесуальних гарантій не може пов'язуватися лише зі складенням протоколу, доставленням особи до підрозділу поліції або офіційним повідомленням про підозру.

Такий підхід має особливе значення для неповнолітнього, який може сприймати вимогу працівника поліції як безумовно обов'язкову навіть тоді, коли фізична сила або спеціальні засоби не застосовуються. Зовнішня відсутність примусу не завжди свідчить про збереження свободи пересування. Вирішальним має бути те, чи могла дитина фактично залишити місце перебування і чи було їй зрозуміло, що вона має таку можливість.

У постанові від 9 липня 2024 року у справі № 678/428/23 Верховний Суд зазначив, що відсутність протоколу затримання сама по собі не зумовлює автоматичної недопустимості всіх одержаних надалі доказів. Порушення, пов'язане з нескладенням або несвоєчасним складенням протоколу, може бути враховане шляхом установлення судом реального часу затримання [15]. Цей висновок є важливим для розмежування фактичного та процесуально оформленого затримання.

Водночас щодо неповнолітнього встановлення судом фактичного часу затримання вже після завершення відповідних подій не завжди здатне усунути негативні наслідки порушення. Якщо від реального моменту обмеження свободи не було своєчасно повідомлено захисника та батьків, подальше виправлення часу в процесуальних документах не відновлює можливості скористатися допомогою цих осіб у найуразливіший період. Тому точна фіксація години і хвилини фактичного затримання неповнолітнього повинна розглядатися не як формальна вимога до протоколу, а як початкова гарантія, від якої обчислюються строки та визначається своєчасність виконання інших обов'язків.

Другим результатом є виявлення проблеми недостатньої диференціації строків затримання залежно від віку особи. Стаття 211 КПК України встановлює, що загальний строк затримання без ухвали слідчого судді не може перевищувати сімдесяти двох годин. Не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання особа має бути звільнена або доставлена до суду [20]. Ці строки однаково застосовуються до повнолітніх і неповнолітніх.

Т. О. Лоскутов звертає увагу на невідповідність такого підходу європейським стандартам, оскільки статті 211 і 492 КПК України фактично допускають перебування неповнолітнього без судового рішення протягом того самого строку, що

й дорослої особи [13, pp. 203–207]. Це не повною мірою узгоджується з положенням Конвенції ООН про права дитини, за яким затримання дитини повинно застосовуватися лише як крайній захід і протягом якомога коротшого належного періоду [16]. На необхідності мінімізації тривалості будь-якого позбавлення дитини свободи наголошує і Комітет ООН з прав дитини [17].

Отримані результати підтверджують необхідність установлення у статті 492 КПК України окремого, скороченого строку доставлення затриманого неповнолітнього до слідчого судді. Доцільно передбачити, що таке доставлення повинно здійснюватися у найкоротший можливий строк, але не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту фактичного затримання. Якщо протягом цього строку неповнолітнього не доставлено до слідчого судді, він має бути негайно звільнений. Такий підхід відповідатиме принципу пріоритету найкращих інтересів дитини та зменшить тривалість її перебування у стані процесуальної невизначеності.

Третій результат стосується способу інформування неповнолітнього про підстави затримання та його процесуальні права. Формальне вручення стандартної пам'ятки не завжди забезпечує розуміння дитиною її змісту. Інформація повинна надаватися з урахуванням віку, рівня розвитку, освіченості та емоційного стану неповнолітнього. Це передбачає використання простих речень, уникнення складної юридичної термінології та надання можливості поставити уточнювальні запитання.

Директива (ЄС) 2016/800 вимагає, щоб дитина отримувала інформацію про свої права у простій і доступній формі, яка враховує її особливі потреби та вразливість [8]. Аналогічний підхід закріплено у Керівних принципах щодо правосуддя, дружнього до дитини [5]. У рішенні у справі C-603/22, *M.S. and Others*, Суд справедливості Європейського Союзу зазначив, що дитині та особі, яка несе батьківську відповідальність, має бути надана зрозуміла інформація про процесуальні права не пізніше першого офіційного спілкування з поліцією або іншим компетентним органом [6].

Зі змісту цих стандартів випливає, що уповноважена службова особа повинна не лише повідомити права, а й переконатися, що неповнолітній зрозумів їх основний зміст. Підпис дитини під пам'яткою не може вважатися достатнім підтвердженням такого розуміння. У протоколі доцільно окремо зазначати спосіб роз'яснення прав, використання адаптованої до віку пам'ятки та відповідь неповнолітнього на запитання про те,

чи зрозумілі йому підстави затримання, право мовчати, право на захисника і право на повідомлення батьків або інших належних осіб.

Четвертий результат полягає у визначенні раннього доступу до захисника як центральної гарантії прав неповнолітнього. Обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього повинна забезпечуватися з моменту встановлення його віку або виникнення обґрунтованих сумнівів у досягненні ним повноліття [20]. Стаття 213 КПК України покладає на уповноважену службову особу обов'язок негайно повідомити про затримання орган, уповноважений на надання безоплатної правничої допомоги [19; 20].

Участь адвоката під час затримання є необхідною не тільки для подальшого представництва інтересів підозрюваного. Захисник повинен мати можливість перевірити підстави затримання, його фактичний час, стан неповнолітнього, дотримання порядку повідомлення батьків та зрозумілість наданої дитині інформації. На значенні раннього доступу до адвоката наголошують О. О. Волобуєва [22] та автори порівняльного дослідження ролі адвоката у захисті прав підозрюваних [3].

У справах *Salduz v. Turkey* та *Panovits v. Cyprus* Європейський суд з прав людини підкреслив, що неповнолітній перебуває в особливо вразливому становищі, а відсутність своєчасної правничої допомоги може поставити під сумнів справедливості усього подальшого провадження [9; 10]. Директива 2013/48/ЄС також передбачає доступ до адвоката без невинуватеної затримки після позбавлення особи свободи [7]. Для неповнолітнього ця вимога повинна тлумачитися особливо суворо.

У практичній площині недостатньо лише направити повідомлення центру з надання безоплатної правничої допомоги. До прибуття захисника та проведення конфіденційного спілкування з ним неповнолітньому не повинні пропонувати надавати пояснення щодо обставин кримінального правопорушення, підписувати заяви про відмову від правничої допомоги або вчиняти інші дії, наслідків яких він може не усвідомлювати. У протоколі затримання доцільно фіксувати точний час повідомлення відповідного центру, час прибуття адвоката та час першого конфіденційного спілкування захисника з неповнолітнім.

П'ятим результатом є встановлення самостійного значення негайного повідомлення батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників та органу опіки і піклування. Частина друга статті 213 КПК України покладає відповідний обов'язок

безпосередньо на службову особу, яка здійснила затримання [20]. Тому повідомлення цих осіб не може перекладатися на самого неповнолітнього або відкладатися до доставлення його у підрозділ поліції.

Участь законного представника є важливою складовою спеціальної процесуальної форми, але вона не може механічно ототожнюватися із захистом найкращих інтересів дитини. М. В. Червінко слушно звертає увагу на можливість конфлікту інтересів між неповнолітнім і його законним представником [2]. Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що повідомлення конкретної особи може зашкодити інтересам дитини, це не повинно призводити до повної відмови від відповідної гарантії. У такому разі необхідно невідкладно залучити іншу належну особу або представника органу опіки та піклування.

Недоліком чинного регулювання є відсутність у статті 213 КПК України чітких вимог до форми фіксації повідомлення. Слово «негайно» визначає терміновість дії, але не встановлює обов'язку зазначати у протоколі час, спосіб повідомлення, особу, яка його прийняла, та причини невдалих спроб зв'язку. Це ускладнює подальшу перевірку дотримання гарантії. Тому статтю 213 КПК України доцільно доповнити положенням про обов'язкову фіксацію точного часу, способу і результату повідомлення кожної належної особи.

Окремої уваги потребує співвідношення затримання і подальшого судового контролю. Перевірка законності затримання неповнолітнього не повинна обмежуватися встановленням формальної наявності підстав, передбачених статтею 208 КПК України. Слідчий суддя має з'ясувати реальний момент обмеження свободи, тривалість доставлення, своєчасність складення протоколу, доступність роз'яснення прав, час повідомлення захисника та законних представників, а також наявність у неповнолітнього можливості конфіденційно поспілкуватися з адвокатом.

Проведене дослідження дозволяє запропонувати взаємопов'язаний механізм забезпечення прав неповнолітнього під час затримання. Його основними елементами мають бути: точна фіксація моменту фактичного затримання; невідкладне повідомлення підстав обмеження свободи у зрозумілій для дитини формі; негайний виклик захисника; заборона отримувати від неповнолітнього інформацію про обставини правопорушення до конфіденційної консультації з адвокатом; повідомлення батьків або інших належних осіб; скорочений строк доставлення до слідчого судді; повна документальна фіксація виконання кожної гарантії.

Таким чином, основна проблема чинного регулювання полягає не у відсутності процесуальних гарантій як таких, а у недостатній визначеності моменту, порядку та способу їх практичної реалізації. Загальні положення про затримання розраховані переважно на дорослого учасника кримінального провадження і не враховують повною мірою особливості сприйняття та поведінки дитини. Усунення цього недоліку потребує доповнення КПК України спеціальними правилами затримання неповнолітнього, які поєднують скорочені строки, доступне інформування, невідкладну правничу допомогу та контрольоване повідомлення законних представників.

4. Висновки. За результатами дослідження встановлено, що затримання неповнолітнього потребує одночасного застосування загальних положень КПК України про затримання особи та спеціальних правил кримінального провадження щодо неповнолітніх. Водночас ці гарантії закріплені у різних нормах і не утворюють цілісного спеціального порядку, що ускладнює їх однакове застосування.

Визначальне значення має момент фактичного затримання, з якого неповнолітній змушений залишатися поряд з уповноваженою службовою особою або у визначеному нею приміщенні. Саме від цього моменту, а не від часу складення протоколу чи доставлення до підрозділу поліції, повинні обчислюватися строки та забезпечуватися всі процесуальні гарантії. Несвоєчасне оформлення затримання створює ризик фактичного обмеження свободи без захисника та законного представника.

До прибуття захисника і проведення конфіденційної консультації неповнолітньому не повинні пропонувати надавати пояснення щодо обставин правопорушення, відмовлятися від правничої допомоги або вчиняти дії, наслідків яких він може не усвідомлювати. Участь адвоката повинна бути реальною та спрямованою на перевірку підстав і часу затримання, дотримання прав дитини та порядку повідомлення законних представників.

Інформація про підстави затримання, право мовчати, право на захисника та повідомлення батьків повинна надаватися простою і доступною мовою з урахуванням віку та рівня розвитку дитини. Підпис під стандартною пам'яткою не є достатнім підтвердженням того, що неповнолітній зрозумів свої права. У протоколі необхідно зазначати спосіб їх роз'яснення та результат перевірки розуміння.

Самостійною гарантією є негайне повідомлення батьків, усиновителів, опікунів, піклуваль-

ників та органу опіки і піклування. Виконання цього обов'язку не може покладатися на неповнолітнього або відкладатися до його доставлення у підрозділ поліції. За наявності конфлікту інтересів із законним представником необхідно невідкладно залучити іншу належну особу.

Встановлено, що застосування до неповнолітнього загальних строків затримання не повною мірою відповідає вимозі якомога коротшого обмеження свободи дитини. У зв'язку із цим запропоновано передбачити у статті 492 КПК України обов'язок доставити затриманого неповнолітнього до слідчого судді у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту фактичного затримання. У разі недотримання цього строку неповнолітній повинен бути негайно звільнений.

Для вдосконалення законодавства доцільно закріпити у главі 38 КПК України окремий порядок затримання неповнолітнього; запровадити адаптовану до віку пам'ятку про процесуальні права; установити обов'язкову фіксацію часу повідомлення захисника і законних представників, прибуття адвоката та проведення конфіденційної консультації. Під час перевірки законності затримання слідчий суддя повинен з'ясовувати реальний момент обмеження свободи, своєчасність доступу до захисника, належність інформування дитини та виконання обов'язку щодо повідомлення її законних представників.

Отже, ефективність процесуальних гарантій неповнолітнього залежить не лише від їх нормативного закріплення, а насамперед від наявності чіткого механізму реалізації з моменту фактичного затримання.

Конфлікт інтересів. Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту: Під час підготовки статті використовувалась мовна модель штучного інтелекту ChatGPT (OpenAI, GPT-5) як допоміжний інструмент для мовно-стилістичного опрацювання тексту, структуровання окремих фрагментів статті та технічного оформлення бібліографічних описів і англomовного перекладу анотації та References. Технології штучного інтелекту використовувалися під час підготовки вступних структурних

елементів статті, а також окремих редакційних і стилістичних фрагментів основного тексту. Авторами самостійно здійснювалися підбір та аналіз наукових джерел, опрацювання нормативного матеріалу, формулювання наукових положень, висновків і пропозицій. Усі результати, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, були додатково перевірені шляхом аналізу положень кримінального процесуаль-

ного законодавства України, наукових джерел та правозастосовної практики. Використання технологій штучного інтелекту не вплинуло на самостійність наукових висновків авторів та не визначало результати проведеного дослідження.

Внесок авторів. Степанова Ганна Миколаївна – внесок 30 %, Борко Надія Олександрівна – 35%, Кучеренко Марія Олегівна – 35 %.

References:

1. Barhan, S. S., Abdel Fatah, A. S., & Pototskyi, M. M. (2026). Detention as a procedural means of the investigator's cognitive activity. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1(3), 33-37. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.5> [in Ukrainian].
2. Chervinko, M. V. (2022). Legal representative of a minor in criminal proceedings: Problematic aspects. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (2), 288-292. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.54> [in Ukrainian].
3. Chystiakova, A., Kuzmichova-Kyslenko, Y., Bilokin, R., Moskalenko, S., & Stepanova, H. (2025). The lawyer's role in safeguarding suspects' rights: A comparative study across Ukraine, Poland, and Lithuania in the era of technological and criminal justice reform. *Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias*, 4, Article 1422. <https://doi.org/10.56294/sctconf20251422>
4. Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng
5. Council of Europe. (2010). Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. <https://rm.coe.int/16804b2cf3>
6. Court of Justice of the European Union. (2024, September 5). Judgment in Case C-603/22, M.S. and Others (Procedural rights of minors), ECLI:EU:C:2024:685. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62022CJ0603>
7. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty. (2013). Official Journal of the European Union, L 294, 1-12. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj/eng>
8. Directive (EU) 2016/800 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. (2016). Official Journal of the European Union, L 132, 1-20. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/800/oj/eng>
9. European Court of Human Rights. (2008a). *Panovits v. Cyprus*, Application No. 4268/04, judgment of 11 December 2008. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90244>
10. European Court of Human Rights. (2008b). *Salduz v. Turkey [GC]*, Application No. 36391/02, judgment of 27 November 2008. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>
11. Huzela, M. V. (2020). The problem of detention as a measure of criminal procedural coercion: Ensuring the rights of the detainee in the light of Article 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the case law of the European Court of Human Rights. *Visnyk of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 7(4), 238-245. <https://doi.org/10.23939/law2020.28.238> [in Ukrainian].
12. Khakhutsiak, O. Yu., Stepanova, H. M., Halahan, O. I., Kubarieva, O. V., Koval, B. V., & Svyrydenko, S. V. (2026). Special procedures of criminal proceedings: A study guide. National Academy of Internal Affairs. <https://nnpp.navs.edu.ua/news/osoblivi-poryadki-kriminalnogo-provazhennya-u-fokusi-nauki-i-praktiki-prezentovano-novij-navchalnij-posibnik.html> [in Ukrainian].
13. Loskutov, T. O. (2019). Compliance of certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine with European human rights standards. *Entrepreneurship, Economy and Law*, (8), 203-207. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.38> [in Ukrainian].
14. Stepanova, H. M., & Khakhutsiak, O. Yu. (2025). Special procedures of criminal proceedings. In D. P. Pysmennyi, L. D. Udalova, & S. S. Cherniavskiy (Eds.), *Criminal procedure: Textbook* (pp. 699-760). Center for Educational Literature. [in Ukrainian].

15. Supreme Court. (2024, July 9). Resolution in Case No. 678/428/23, proceeding No. 51-2629km24. <https://court.gov.ua/press/news/1649123/> [in Ukrainian].
16. United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
17. United Nations Committee on the Rights of the Child. (2019). General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system (CRC/C/GC/24). <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child>
18. Ukraine. (1996). Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-VR of 28 June 1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
19. Ukraine. (2011). On free legal aid: Law of Ukraine No. 3460-VI of 2 June 2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> [in Ukrainian].
20. Ukraine. (2012). Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 4651-VI of 13 April 2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
21. Volobuiev, A. F. (2024). Detention as a measure to ensure due legal procedure in criminal proceedings. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 86(5), 39-45. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.5> [in Ukrainian].
22. Volobuieva, O. O. (2023). Certain aspects of a lawyer's participation during the detention of a person suspected of committing a criminal offense. Legal Scientific Electronic Journal, (1), 596-599. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/139> [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Степанова Ганна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальної юстиції
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1280-0163

Борко Надія Олександрівна

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0009-0006-1551-1841

Кучеренко Марія Олегівна

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0009-0007-7716-2015

Hanna Stepanova

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor at the Department of Criminal Justice Educational and Research Institute of Law and Psychology
National Academy of Internal Affairs
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1280-0163

Nadiia Borko

Bachelor's Degree Student
Educational and Research Institute of Law and Psychology
National Academy of Internal Affairs
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0009-0006-1551-1841

Mariia Kucherenko

Bachelor's Degree Student
Educational and Research Institute of Law and Psychology
National Academy of Internal Affairs
e-mail: annast7675@ukr.net
ORCID: 0009-0007-7716-2015

Дата надходження статті: 27.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 10.07.2026

Дата прийняття статті: 27.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 347.77:004.738.5:341.645

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-84-96](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-84-96)

ПРАКТИКА ДОМЕННИХ СПОРІВ В США ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУДОВІ ТА ПОЗАСУДОВІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ

Суханов О. Д.

DOMAIN DISPUTE PRACTICE IN THE USA AND EUROPEAN UNION COUNTRIES: JUDICIAL AND EXTRAJUDICIAL METHODS OF RESOLUTION

Oleksandr Sukhanov

Анотація

Стаття присвячена аналізу судових і позасудових методів вирішення доменних спорів у Сполучених Штатах та країнах Європейського Союзу. Мета дослідження – виявити ефективні правові механізми для захисту доменних імен як цінних активів у цифровому середовищі. У статті розглядається правовий статус доменних імен: виявлено, що судова практика в інших країнах загалом не визнає домени товарними знаками. Проте Європейський суд з прав людини у справі «Paeffgen проти Німеччини» визнав доменне ім'я майном, яке має економічну цінність і підлягає захисту відповідно до статті 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також проаналізовано американське законодавство щодо боротьби з кіберсквотингом, зокрема, положення Закону про захист споживачів від кіберсквотингу 1999 року, включаючи принцип «безпечної гавані» для реєстраторів, а також судову практику у справах *Solid Host v. Namecheap* і *Boigris v. EWC*. Особливу увагу приділено позасудовому врегулюванню спорів через процедуру Єдиної політики вирішення спорів щодо доменних імен, затвердженої Корпорацією з управління доменними іменами та IP-адресами.

Abstract

This article is dedicated to the analysis of judicial and extrajudicial methods of resolving domain disputes in the United States and European Union countries. The purpose of the study is to identify effective legal mechanisms for protecting domain names as valuable assets in the digital environment. The article examines the legal status of domain names: it is established that judicial practice in other countries generally does not recognize domains as trademarks. However, the European Court of Human Rights in the case of *Paeffgen v. Germany* recognized a domain name as property with economic value, subject to protection under Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The article also analyzes US legislation on combating cybersquatting, in particular the provisions of the Anticybersquatting Consumer Protection Act of 1999, including the 'safe harbor' principle for registrars, as well as judicial practice in the cases *Solid Host v. Namecheap* and *Boigris v. EWC*. Particular attention is paid to extrajudicial dispute resolution through the Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy (UDRP), adopted by the Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN).

Ключові слова: доменне ім'я, кіберсквотинг, доменний спір, інтелектуальна власність, торговельна марка, альтернативне вирішення спорів, медіація, реєстрація домену, захист прав, цифровий простір.

1. Вступ. Швидкий розвиток цифрових технологій та глобалізація Інтернету роблять захист доменних імен особливо важливим. Доменні імена слугують не лише технічними ідентифікаторами, але й цінними активами для бізнесу, репутації та інтелектуальної власності. У зв'язку з цим, питання захисту доменів і врегулювання конфліктів у цій галузі мають велике значення для стабільного розвитку інтернет-простору.

Світовий інформаційний простір, стикається з низкою викликів у сфері захисту доменних

імен. Основними проблемами є кіберсквотинг (недобросовісне привласнення доменів, пов'язаних з популярними торговими знаками), незаконне полювання на домени, а також труднощі у виявленні та притягненні до відповідальності правопорушників.

В останній час питання кіберсквотингу активно досліджується українськими вченими, зокрема його поняття та зміст розкриті у публікаціях: «Особливості використання об'єктів інтелектуальної власності в соціальних мережах» за автор-

ством Яшарової М. М. та Матюшенко М. В. [1]; «Порівняльно-правова характеристика заходів охорони від кіберсквотингу, встановлених адміністраторами доменів .ua та .укр» за авторством Булат Н.М. [2]; «Актуальні питання незаконного використання торговельних марок у доменних іменах» за авторством Пирцхалава К.З. [3]; «Використання торговельної марки в мережі інтернет» за авторством Бааджи Н.П. [4], тощо.

Слід відзначити, що США є однією з країн із провідним досвідом у сфері регулювання доменних імен, адже саме тут була створена Система доменних імен (DNS) [5]. Правове регулювання доменних імен у цій країні здійснюється як через судові прецеденти, так і на законодавчому рівні. Крім того, США має успішний досвід боротьби з кіберсквотингом завдяки спеціальному закону, що може стати основою для адаптації окремих його положень у національне законодавство.

Доктор юридичних наук Булеца С.В. зазначає, що на європейському рівні значного поширення набула практика позасудового вирішення спорів щодо доменних імен, а саме – у порядку процедури UDRP (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy) – Єдиної політики вирішення спорів щодо доменних імен, затвердженої ICANN (Internet Corporation of Assigned Names and Numbers) [6], некомерційною громадською корпорацією, у роботі якої беруть участь люди з усього світу для забезпечення безпечного, стабільного та відмовостійкого функціонування Інтернету [7].

Таким чином, актуальність даної проблеми обумовлена необхідністю узагальнення інформації щодо вирішення доменних спорів та здійсненням аналізу досвіду судових та позасудових способів вирішення доменних спорів США та країн Європейського Союзу з метою дослідження перспективи їх застосування в законодавчій та регуляторній діяльності країн для побудови ефективної системи захисту доменних імен.

Метою цієї статті є вивчення та аналіз законодавчих аспектів регулювання доменних імен у Сполучених Штатах та країнах Європейського Союзу, а також визначення найдивнішого способу захисту доменних імен. Для досягнення поставленої мети ставляться наступні завдання: дослідити підходи США та країн ЄС до правового статусу доменних імен, розглянути кодифіковане законодавство щодо протидії кіберсквотингу, включаючи передумови його прийняття та судову практику; визначити дієві шляхи захисту вирішення доменних спорів.

2. Матеріали та методи. Ряд науковців і практиків, зокрема, Яшарова М., Булат Н., Пирцхалава К., Бааджи Н., Булеца С., Клименко А., Калан-

дей В., Ляшенко А. Некіт К., Зеров К., Колосов В., Олійник К., Савчук В. та інші під час здійснення наукової діяльності видавали праці дослідженню різних аспектів правовідносин щодо доменних імен та вирішенню спорів, що виникають щодо доменних імен. В той же час, з метою узагальнення інформації щодо практики вирішення доменних спорів та здійснення її аналізу для подальшого використання у законотворчій діяльності необхідно приділити увагу вивченню міжнародного досвіду судових та позасудових способів вирішення доменних спорів.

Під час написання даної статті використовувалися загальновизнані методи наукового пізнання, а саме: аналітичний, порівняльно-правовий, системно-структурний та інші.

3. Результати. Інформація, розміщена в мережі Інтернет, стає доступною для нас завдяки веб-сайтам та їх основним елементам – веб-сторінкам. Неодмінною складовою веб-сайту є домен, адже без нього його функціонування стає неможливим, оскільки доменне ім'я виконує роль ідентифікатора. Водночас домен є унікальним для кожного веб-ресурсу, що зумовлює необхідність його правового захисту.

Головною метою домену є ідентифікація та адресація веб-сайту в мережі Інтернет, що реалізується завдяки системі доменних імен (DNS), яка являє собою розподільчий механізм перетворення імені хоста (комп'ютера або іншого мережевого пристрою) в ІРадресу [8, с. 94].

Число доменних спорів в Україні та у світі стабільно збільшується через швидкий розвиток інформаційних технологій та зростання кількості веб-сайтів, які суттєво відрізняються між собою.

В той же час, стрімкий розвиток інформаційних технологій призвів до появи такого явища як «кіберсквотинг», яке полягає у реєстрації доменного імені, що є тотожним (схожим до ступеню змішування) із комерційним позначенням іншої особи (часто добре відомої юридичної/фізичної особи) з метою отримання прибутку (продати доменне ім'я, перешкодити діяльності конкурента, отримати більше «кліків» унаслідок виникнення асоціацій із певною особою) [9].

З огляду на вищевикладене можна дійти до висновку, що доменні імена є важливими ідентифікаторами веб-сайтів, які забезпечують їх унікальність та доступність в Інтернеті. Через стрімкий розвиток цифрових технологій та зростання кількості веб-ресурсів збільшується кількість доменних спорів, включаючи випадки кіберсквотингу – реєстрації схожих доменів з метою прибутку або перешкоджання конкурентам. Це підкреслює необхідність правового захисту доменних імен як цінних елементів онлайн-простору.

Судова практика зарубіжних країн вважає, що захоплення доменного імені, яке має схожість із товарним знаком, є порушенням прав володільця товарного знаку. В той же час, така практика не визнає доменні імена товарними знаками.

Суди Європейського Союзу визначають юрисдикцію, в тому числі Інтернет-спорів, за нормами Брюссельської Конвенції (усталена назва Постанови Ради (ЄС) № 1215/2012 від 12.12.2012 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень із цивільних та комерційних справ (далі – Брюссельська Конвенція)). Загальним правилом визначення юрисдикції, згідно з нормами Брюссельської конвенції, є вибір юрисдикції, тобто подання позову, за місцезнаходженням відповідача. Проте для визначення юрисдикції у справах, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності, суди допускають можливість відходу від загального правила та застосування норми, за якою юрисдикція визначається за місцем вчинення дії, що призвела або може призвести до спричинення шкоди [10]. Загалом у кожному конкретному випадку територіальна юрисдикція суду визначається індивідуально, з урахуванням норм міжнародного приватного права, локальних процесуальних норм [11].

Як приклад можна навести рішення апеляційного суду Великої Британії по справі *British Telecommunications plc. та ін. vs One In A Million Ltd. та ін.* в якому суд визнав порушенням прав на товарні знаки дії *One In A Million Ltd.*, яка зареєструвала велику кількість відомих товарних знаків як доменних імен, наприклад: *marksandspencer.com*, *marksandspencer.co.uk* тощо [12, с. 41].

Європейський суд із прав людини (далі – «ЄСПЛ»), зі свого боку, висловив позицію, що доменне ім'я є різновидом майна. У справі «*Raeffgen (Паеффген) проти Німеччини*» ЄСПЛ зауважив, що теорія «власності», відображена в ст. 1 Протоколу № 1, має самостійне значення, яке не обмежується володінням тільки матеріальними речами і не залежить від формальної класифікації в національному праві. Інші конкретні права та інтереси, що утворюють майно, також можуть розглядатися як «права власності», а відповідно, і як «об'єкти власності» з метою цієї статті [13].

ЄСПЛ зазначив, що для визначення того, чи є доменне ім'я об'єктом прав власності, необхідно встановити, чи зачіпаються в процесі його використання фінансові інтереси і чи є економічна цінність у такого об'єкта. Власник доменного імені має право самостійно визначати способи його використання (розмістити рекламу, сайт про послуги та/або товари, зроби-

ти доступ платним або безплатним, може здати доменне ім'я в оренду, може продати його тощо). Тому виняткове право на використання доменного імені має економічну цінність, а відповідно, є правом власності в значенні ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основних свобод [14].

Водночас, визначивши характер цих прав, ЄСПЛ надав і належну оцінку тому факту, що в цьому контексті право власності виникає з договору, в якому чітко зумовлено обов'язок власника доменного імені дотримуватися прав третіх осіб під час використання доменного імені та нести всі ризики, пов'язані з наявністю пріоритетних прав інтелектуальної власності, які можуть бути протиставлені такому використанню [11].

Таким чином, рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Raeffgen GmbH v. Germany*» заклало певні підстави для розгляду доменного імені як об'єкта права інтелектуальної власності [15, с. 329].

Також варто зазначити, що у згадуваній справі «*Raeffgen v. Germany*» Суд дійшов висновку, що заборона заявнику використовувати доменне ім'я «*freundin-online.de*» з огляду на те, що «*freundin*» є комерційним найменуванням і торговельною маркою іншої особи, є правомірним «контролем над використанням майна» («*served to control the use of its property*») [16]. Варто також зауважити, що, приймаючи рішення, Суд виходив із таких обставин. Заявник-реєстрант доменного імені «*freundinonline.de*» майже не використовував спірну інтернет-адресу для розміщення свого сайту. Водночас він не зміг окреслити заплановану обмежену кількість способів використання доменного імені, що не створювали б загрозу порушення прав третіх осіб. Зокрема, заявник не зміг переконати Суд, що буде використовувати спірну інтернет-адресу для розміщення сайту так, щоб не вводити в оману користувачів мережі Інтернет щодо того, що сайт під доменним ім'ям «*freundin-online.de*» не має нічого спільного з комерційним найменуванням і торговельною маркою «*freundin*» [16].

Таким чином, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 18 вересня 2007 року у цій справі, окрім визнання права на доменне ім'я «майном» у розумінні ст. 1 Протоколу 1 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» (про що вже згадувалось у дисертаційному дослідженні), дійшов висновку, що недобросовісне використання комерційного найменування, торговельної марки в позначенні доменного імені є порушенням, що тягне заборону використовувати таке доменне ім'я [16].

Узагальнивши вищевикладену інформацію можна стверджувати, що судова практика зарубіжних країн зазвичай не визнає доменні імена товарними знаками, проте захоплення домену, схожого з відомим товарним знаком, розглядається як порушення прав власника знаку. Європейський суд із прав людини визнав доменне ім'я різновидом майна, яке має економічну цінність і фінансову значущість, що надає йому статус права власності відповідно до ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини. Власник домену має свободу у виборі способів використання, однак зобов'язаний дотримуватися прав третіх осіб, що володіють пріоритетними правами інтелектуальної власності.

У США у 1999 р. було прийнято Закон про захист споживачів від кіберсквотінгу (Anticybersquatting Consumer Protection Act – АСПА), яким було встановлено цивільну відповідальність за кіберпіратство. На особу покладалася відповідальність за цивільним позовом перед володільцем торговельної марки за недобросовісні наміри отримати прибуток від цієї марки у разі реєстрації, передачі або використанні доменного імені. Водночас передбачено, що недобросовісні наміри не можуть бути виявлені в жодному разі, коли суд визначить, що особа вірила та мала достатні підстави вважати, що використання доменного імені було добросовісним або законним.

У законі визначений невичерпний перелік факторів недобросовісності, які можуть бути взяті до уваги судом. Встановлено відповідальність за недобросовісне використання доменного імені за реєстрантом або уповноваженим ліцензіатом цього реєстранта. Визначено територіальну юрисдикцію доменних спорів у судовому окрузі за місцем знаходження реєстратора доменного імені, реєстру чи іншого органу, що зареєстрував доменне ім'я у разі неможливості встановлення особи реєстранта. Визначено обов'язок реєстратора не передавати, призупиняти чи іншим чином змінювати доменне ім'я під час розгляду справи, крім як за рішенням суду (15 USC § 1125 (d)). Визначено способи захисту, які можуть бути вжиті судом, зокрема, вилучення, скасування доменного імені або передачу доменного імені володільцю торговельної марки. Крім того, володільць марки може вимагати відшкодування прибутків відповідача, будь-яких збитків і витрат на правову допомогу [17].

Важливою новацією, внесеною до Кодексу США відповідно до АСПА, є можливість позивача у доменних спорах обирати в будь-який час до винесення остаточного рішення судом першої інстанції, замість відшкодування фактичних збитків, компенсацію в розмірі не менше 1000

доларів США і не більше 100 000 доларів США за доменне ім'я (15 USC § 1117 (d) [18]).

Важливим для нормального функціонування системи доменних імен в Інтернеті є встановлення у законі так званої безпечної гавані – гарантії звільнення від відповідальності технічних реєстраторів доменних імен. Зокрема, встановлено, що реєстратор доменних імен, реєстр доменних імен або інший орган реєстрації доменних імен не несуть відповідальності за збитки за реєстрацію або підтримку доменного імені для іншої особи за відсутності недобросовісного наміру отримати прибуток від такого, реєстрація або обслуговування доменного імені (15 USC § 1114 (d) [19]).

Після прийняття відповідного законодавства положення АСПА почали активно застосовувати, тлумачити та інтерпретувати в судовій практиці США, зокрема:

Solid Host, NL v. Namecheap, Inc – суд постановив, що положення АСПА про «безпечну гавань» обмежують відповідальність реєстраторів лише в межах їхніх основних функцій, тобто реєстрації доменів, і не захищають їх у випадках, коли вони діють поза межами цих функцій або мають недобросовісний намір отримати прибуток від чужої торгової марки [20].

Boigris проти EWC P&T, LLC – Апеляційний суд США підтвердив рішення на користь EWC, визнавши, що доменні імена *Bryan Boigris*, такі як «*europawaxcenter.com*» та «*euwaxcenter.com*», схожі до ступеня змішування з торговельною маркою «*European Wax Center*». Суд зазначив, що доменні імена майже ідентичні за виглядом, звуком і значенням, тому могли ввести споживачів в оману. *Boigris* діяв недобросовісно, зареєструвавши домени з метою отримання прибутку від бренду EWC [21].

Також, вказане законодавство, хоче і не містить визначення поняття «кіберсквотинг», але вказує на те, хто є кіберсквотерами. Так, такими особами вважаються ті, хто:

1) реєструє відомі торговельні марки (інші комерційні позначення) як доменні імена в Інтернеті для того, щоб в подальшому домогтися стягнення плати від законних, правдивих власників таких позначень знаків;

2) реєструють відомі комерційні позначення як доменні імена з метою продати домен у подальшому за якомога вищою ціною;

3) реєструють відомі комерційні позначення як доменні імена, щоб ввести в оману споживача шляхом неправильного використання доменного імені для переадресування клієнтів із сайту власника знака на власний сайт кіберсквотеру та для продажу контрафактної продукції [22].

У судовій практиці США також указується, що кіберсквотинг виникає тоді, коли особа, яка не є власником торговельної марки, реєструє доменне ім'я, в якому використовує чужу відому торговельну марку. Метою такої реєстрації є бажання отримати вигоду або шляхом продажу прав на домен власнику торговельної марки, або шляхом переадресації споживачів (користувачів Інтернету) із сайту справжнього правовласника на сайт кіберсквотера [23].

Отже, Закон США про захист споживачів від кіберсквотингу (АСРА) запровадив відповідальність за реєстрацію доменних імен із недобросовісною метою отримання прибутку від торговельної марки, надаючи власникам марок право на компенсацію та інші способи захисту. Закон містить принцип «безпечної гавані», що звільняє реєстраторів доменів від відповідальності за добросовісне надання послуг, якщо відсутній намір отримати неправомірний прибуток. Судова практика США, зокрема у справах *Solid Host, NL v. Namecheap, Inc.* та *Voigris проти EWC P&T, LLC*, підтверджує активне застосування АСРА для захисту прав власників торговельних марок від кіберсквотингу.

Залежно від критеріїв і тактики, яку використовує кіберсквотер, сферу діяльності під назвою «кіберсквотинг» поділяють на декілька видів [24].

По-перше, це продаж коротких доменних імен. Цінність становлять доменні імена, які мають невелику кількість символів (від одного до чотирьох).

По-друге, вартість домену є пов'язаною з його лексичним значенням [25]. Так, за даними журналу *Business Insider*, найдорожчими доменними іменами в історії стали *Sex.com* (у 2010 році компанія *Escom LLC* стала банкрутом і продала його компанії *Clover Holdings Ltd* за 13 млн доларів), *Fund.com* (у 2008 році цю адресу продали компанії *Fund.com* за 9 999 950 доларів), *Porno.com* (у 1997 році Г. Шварц купив домен у студента коледжу в 1997 році, заплативши \$ 42 тис., після чого сайт заробив понад \$ 10 млн тільки за банери і перенаправлення користувачів, а потім його було продано за 8 888 888 доларів). До доменних імен, які було продано більш ніж за мільйон доларів, належать також *Diamonds.com*, *Slots.com*, *Clothes.com*, *Medicare.com* та низка інших [26].

По-третє, предметом уваги кіберсквотерів є географічні назви та імена відомих особистостей (політиків, представників шоу-бізнесу), що обумовлює високу відвідуваність певного ресурсу. Так, наприклад, створений у 1995 році сайт *Ukraine.com* жодним чином не є пов'язаним з державними структурами України, а здійснює

переадресацію на сайти готелів і містить рекламні матеріали щодо української культури та ремесел, орієнтовані на зарубіжних відвідувачів.

По-четверте, одним із видів кіберсквотингу є так званий тайпсквотинг – явище, пов'язане із свідомим використанням назв доменних імен із помилками, які забезпечують їх зовнішню схожість на широко відомі доменні імена. Так, наприклад, сьогодні виставлено на продаж доменне ім'я *kokakola.com*, зареєстроване володільцями сайту *raskrutka.by* [27, с. 191–194].

Поширення випадків кіберсквотингу тягне за собою намагання суб'єктів господарських відносин захистити свій товарний знак, що обумовлює реєстрацію всіх доменних імен, навіть лише віддалено схожих на основне, з тим, щоб здійснювати переадресацію з них на основний ресурс. У сукупності ці процеси не можна, на нашу думку, відносити до кіберсквотингу як до протизаконної діяльності з корисливою метою отримання прибутку завдяки незаконному використанню імені або товарного знака, оскільки вказана діяльність не пов'язана з порушенням права інтелектуальної власності. Разом із тим зауважимо, що деякі автори відносять таке дублювання різноманітних написань доменного імені його власниками до так званого захисного кіберсквотингу. Ця проблема висвітлює сутність основного фактору, який ускладнює розвиток та створення правового підґрунтя інформаційних правовідносин. Йдеться про нерозвиненість термінологічного апарату інформаційного права, що призводить до прогалин і суперечностей у розумінні базових категорій інформаційних правовідносин [28].

Варто також згадати, що у світовій та європейській практиці у врегулюванні конфліктів (спорів) широкого застосування набув інститут медіації, який надає можливість обирати досудові й позасудові способи для вирішення конфліктів (спорів) за збереження можливості звертатись до суду для їх вирішення. Так, 21 травня 2008 року Європейським Союзом було ухвалено Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу, метою якої є спрощення доступу до методів альтернативного врегулювання спорів і сприяння мирному вирішенню спорів шляхом стимулювання використання медіації та забезпечення збалансованих взаємовідносин між медіацією й судовим провадженням. Пунктом 8 Преамбули до Директиви 2008/52/ЄС встановлено, що положення цієї Директиви застосовуватимуться лише до медіації у міжнародних спорах, але ніщо не повинно заважати державам-членам застосовувати ці положення також у внутрішніх медіаційних процесах [29].

З метою узагальнення вищевикладеного можна зробити висновок, що закон США про захист споживачів від кіберсквотингу (АСРА), прийнятий у 1999 році, запровадив важливі механізми для боротьби з недобросовісною реєстрацією доменних імен, пов'язаних з торговельними марками. Основною метою закону є захист інтересів власників брендів від осіб, які намагаються отримати прибуток, реєструючи або використовуючи доменні імена, схожі на відомі торговельні марки. АСРА також передбачає інструменти компенсації, які дозволяють власникам марок вимагати відшкодування збитків і стягнення штрафів за порушення їхніх прав.

Додатково закон запроваджує принцип «безпечної гавані», який захищає реєстраторів доменних імен від відповідальності у разі, якщо вони не мали недобросовісних намірів. Рішення у справах *Solid Host v. Namecheap* і *Boigris v. EWC* підтверджують практичне значення АСРА і надають приклади застосування закону для захисту від кіберсквотингу. Таким чином, АСРА не лише регламентує відповідальність за кіберсквотинг, але й закладає базу для справедливого вирішення доменних спорів в умовах цифрової економіки.

Щодо позасудового способу вирішення доменних спорів у то такі спори вирішуються у порядку процедури UDRP (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy) – Єдиної політики вирішення спорів щодо доменних імен, затвердженої ICANN (Internet Corporation of Assigned Names and Numbers) – організація, що на міжнародному рівні вирішує питання функціонування мережі Інтернет, у тому числі щодо доменів. Споры за вказаною процедурою можуть розглядатись 5 акредитованими організаціями (Approved Dispute Resolution Service Providers, далі – арбітражні суди), серед яких:

Азійський центр з вирішення доменних спорів;
Національний Арбітражний Форум;
Центр BOIB з Арбітражу та Посередництва;
Чеський арбітражний суд;
Арабський центр з вирішення спорів. [30].

Найбільш поширеними є системи ADR (Alternative dispute resolution) – альтернативне вирішення спорів, на базі UDRP (безпосередньо застосовуючи UDRP або адаптації UDRP), але деякі юрисдикції розробили власні системи ADR, а інші передбачати лише судові розгляди. Щодо системи на основі UDRP, то у 1999 році ICANN створила єдине вирішення суперечок щодо доменних імен за політикою (UDRP). Це набір правил вирішення суперечок на основі традиційного національного закону про торговельні марки, адаптованого для потреб Інтернету. UDRP не

отримує своєї юридичної сили від прийняття законодавчим органом, і в цьому сенсі не є законом. Швидше, це договір підряду включені в угоди про реєстрацію доменних імен відповідно до якого реєстрант приймає «юрисдикцію» одного з п'яти вирішень спорів постачальників даних послуг. Маючи справу UDRP потрібно пам'ятати, що він повністю базується на договорі [31, с. 827].

Отже, UDRP передбачає «Вікно» десяти днів для незадоволеної сторони розпочати провадження у справі судом, а якщо таке провадження розпочато, в провадженні UDRP рішення колегії припиняється. У ЄС деякі країни такі, як Румунія та Кіпр безпосередньо прийняли UDRP без змін як єдину систему вирішення їх суперечок щодо доменних імен ccTLD (Ім'я домену верхнього рівня коду країни).

У деяких країнах існують системи ADR, на які впливає UDRP, тобто жертви кіберсквотингу можуть піти кількома шляхами домагаючись захисту своїх прав. По-перше, як і в країнах, що надають у справах UDRP завжди є можливість подати позов до державного суду. Крім того, багато країн Європи прийняли власні внутрішні ADR політики, в основному засновані на UDRP, затверджені відповідним доменним іменем повноваження [32]. Примітно, що юрисдикцію державного суду не може бути скасовано, що є основним критерієм, що об'єднує правила, розглянуті в цій групі. Представниками його є Бельгія, Нідерланди та Швеція.

Також існують, незалежно розроблені системи ADR, тобто ті, які розробляються самостійно від UDRP. Вони попередньо класифікуються на два підрозділи, а саме ADR та «класичний арбітраж». І все-таки перша група поділяє деякі загальні концепції з UDRP, особливо той факт, що їхня процедура не призводить до остаточних юридично обов'язкових рішень [33].

Ще один своєрідний, але оригінальний набір правил ADR походить з Болгарії. Це суттєво відступає від систем, проаналізованих вище, головним чином завдяки тому факту, що для цього не потрібні недобросовісні наміри реєстранта, який оспорує реєстрацію. Загалом механізм ADR у Register.bg є наступне: По-перше, реєстрант має можливість отримати реєстрацію свого доменного імені як «Захищене» доменне ім'я. Для цього він повинен довести дійсне право на доменне ім'я, яке може виникнути з дуже широкого набору фактів. Відсутність будь-якої з цих підстав автоматично робить домен реєстрація імені «Незахищений». Практична значимість такого поділу доменних імен на захищені та незахищені відбувається пізніше в процедурі арбітражу, при якій скаржник посилається на одного з чотир-

надцяти прав, перелічених у Правилі 5.5.1. [34], може вимагати передачі незахищеного доменного імені від реєстранта, не роблячи додаткових показів. Арбітражна процедура проводиться до суперечки комітетом Register.bg і проводиться досить швидко. Процедура є суто приватна та не забороняє позов у національних судах [35].

З вищевикладеного вбачається, що позасудове вирішення доменних спорів можливе завдяки процедурі UDRP, затвердженій ICANN, яка дозволяє розглядати суперечки через акредитовані організації, такі як Центр BOIB та Національний арбітражний форум. UDRP є добровільною договірною системою, яка забезпечує швидке розв'язання суперечок, однак дозволяє звернутися до суду, якщо незадоволена сторона ініціює провадження протягом десяти днів. У Європі деякі країни адаптували UDRP для власних систем ADR, тоді як інші, наприклад Болгарія, створили незалежні механізми захисту, що дозволяють відновлення прав власності без вимоги наявності недобросовісних намірів.

BOIB рішуче засуджується недобросовісна реєстрація доменних імен [36, с. 46]. Так, цій проблемі присвячено низку положень у доповіді, підготовленій BOIB, «Управління доменними іменами й адресами: питання інтелектуальної власності» від 30 квітня 1999 року [37]. Саме з метою боротьби з недобросовісною реєстрацією доменних імен на основі рекомендацій BOIB розроблена UDRP, яка була прийнята ICANN 24 жовтня 1999 року [38]. UDRP спрямована на охорону передусім прав на торговельні марки. Проте, як зауважує В. Пуасірі, положеннями UDRP керуються при розгляді справ і щодо географічних зазначень, імен фізичних осіб, загальних слів [38].

Сутність UDRP складає закладена в ній так звана «концепція добросовісності застосування доменних імен» [39]. Ця концепція зводиться до презумпції правомірності реєстрації доменного імені, якщо особа має щодо нього права та законні інтереси [40]. Відповідно до UDRP наявність права та законного інтересу визнається, зокрема, в таких трьох випадках, кожен із яких має самостійне значення [41, п. 4 (с)].

1. До отримання повідомлення про наявність спору щодо доменного імені володілець останнього має розпочати його використання (чи використання позначення, яке відповідає доменному імені) або продемонструвати підготовку до такого використання у зв'язку з добросовісною пропозицією товарів або послуг [42, п. 4 (с) (i)].

Так, приклад першого з окреслених випадків можна знайти у справі «EAuto, L.L.C. v. Triple S. Auto Parts d/b/a Kung Fu Yea Enterprises, Inc.»,

яка розглядалася Центром арбітражу та медіації BOIB ще у 2000 році [43]. Позивач стверджував, що використання відповідачем доменного імені «eautolamps.com» порушує його права на торговельну марку «EAUTO». Утім відповідач пояснив, що протягом десяти років здійснював діяльність із продажу автомобільних ламп, а коли вирішив займатися також електронною комерцією, обрав описове доменне ім'я «eautolamps.com». Товари для продажу через Інтернет він добросовісно пропонував ще до того, як отримав повідомлення від позивача, що, на думку Центру арбітражу та медіації BOIB, є «переконливим підтвердженням законного інтересу відповідача щодо доменного імені відповідно до Політики, параграфу 4 (с) (i)» [43].

2. Володілець доменного імені має бути загальновідомим під цим доменним ім'ям, навіть якщо він не має прав на знак для товарів і послуг [42, п. 4 (с) (ii)].

Справ, розглядаючи які Центр арбітражу та медіації BOIB прийняв рішення на користь реєстрантів доменних імен з огляду на їх загальновідомість під своїми доменними іменами, порівняно мало [44, с. 76]. Прикладом є, зокрема, справа «Shakespeare Company LLC v. Bob Pflueger», яку Центр арбітражу та медіації BOIB розглядав у 2010 році [252]. Позивач, володілець торговельної марки «PFLUEGER» і реєстрант доменного імені «www.pfluegerfishing.com», виробник рибальських снастей, вбачав незаконним використання відповідачем доменного імені «pflueger.com». Відповідач пояснив, що доменне ім'я є співзвучним із його прізвищем, а сайт використовується ним з 17 квітня 1997 року як сімейний фотоальбом і жодного відношення до продажу рибальських товарів він не має. Більше того, протягом використання спірного доменного імені відповідач розміщував на своєму сайті повідомлення про те, що сайт не стосується діяльності позивача. Як доказ того, що використання спірного доменного імені не вводить в оману інтернет-користувачів, відповідач привів також той факт, що пошук у мережі Інтернет на перших двадцяти сторінках за запитом «Pflueger fishing» не веде до сайту «www.pflueger.com», а ті небагато людей, які знаходять цей сайт повинні розуміти, що сімейні фото та рибальські снасті не мають нічого спільного. Про загальновідомість відповідача завдяки його доменному імені, на думку Центру арбітражу та медіації BOIB, свідчив такий факт. На сайті зі спірним доменним ім'ям було розміщено повідомлення: «Ласкаво просимо до домашньої сторінки Pflueger!.. Ось декілька захоплюючих фото й інше... Якщо ви звідкись нас знаєте та хотіли б надіслати e-mail,

щоб привітатися, натисніть TUT». На це посилення натиснули загалом 445 разів. Таким чином, Центр арбітражу та медіації BOIB дійшов висновку про те, що відповідач зареєстрував доменне ім'я «для ідентифікації вебсайту про нього та/або його сім'ю (сім'ю Pflueger) відповідно до параграфу 4 (c) (ii) Політики» [45].

3. Володілець доменного імені має здійснювати законне некомерційне використання чи добросовісне використання останнього без намірів отримати комерційну користь шляхом уведення в оману споживачів або дискредитації знака для товарів і послуг, щодо якого пред'явлені претензії [42, п. 4 (c) (iii)].

Наявність добросовісного некомерційного використання доменного імені Центр арбітражу та медіації BOIB встановив у справі «Bridgestone Firestone, Inc., Bridgestone/Firestone Research, Inc., and Bridgestone Corporation v. Jack Myers» [46]. Позивач, володілець прав на торговельні марки «Bridgestone» і «Firestone» і реєстрант доменних імен «bridgestonefirestone.com», «ihatebridgestone.com», «ihatefirestone.com» і «bridgestonesucks.com», вбачав у використанні відповідачем доменного імені «bridgestone-firestone.net» порушення своїх прав. Спірне доменне ім'я використовувалося відповідачем для критики та коментарів щодо діяльності позивача [46]. Центр арбітражу та медіації BOIB щодо цього зазначив: «Хоча свобода слова не включена до переліку як один із прикладів права та законного інтересу щодо доменного імені відповідно до Політики, цей перелік не є вичерпним, і Колегія доходить висновку, що здійснення свободи слова для критики та коментарів також демонструє право чи законний інтерес щодо доменного імені згідно з Параграфом 4 (c) (iii). Інтернет – це передусім структура для глобальної комунікації, і право на свободу слова повинно бути однією з основ інтернет-права» [46]. Вплинуло на висновки Центру арбітражу та медіації BOIB і те, що доменне ім'я було зареєстроване відповідачем у некомерційній зоні .NET, натомість у зоні .COM було зареєстроване відповідне доменне ім'я самого позивача [46].

Зі свого боку, на недобросовісність поведінки особи, яка зареєструвала та використовує ім'я, за правилами п. 4 (b) UDRP можуть вказувати, зокрема, такі обставини (кожен із випадків має самостійне значення) [42, 4 (b)].

1. Доменне ім'я було зареєстроване чи придбане головним чином із метою наступного продажу, здавання в оренду або іншого роду передачі зареєстрованого доменного імені заявнику, який є володільцем знака для товарів і послуг, або його конкуренту за гроші чи інші цінності, що переви-

щують витрати, документально підтверджені та безпосередньо пов'язані з доменним ім'ям [42, п. 4 (b) (i)].

2. Доменне ім'я зареєстровано з метою перешкодити володільцю знака для товарів і послуг відобразити цей знак у відповідному доменному імені за умови, що реєстрант брав участь у моделі такої поведінки [42, п. 4 (b) (ii)]

3. Доменне ім'я зареєстроване головним чином з метою перешкодити діяльності конкурента [42, п. 4 (b) (iii)]

4. При використанні доменного імені його володілець свідомо прагнув із метою отримання комерційної вигоди привернути увагу користувачів Інтернету до свого вебсайту або іншої адреси в режимі онлайн, створюючи ймовірність плутанини зі знаком заявника щодо походження, джерела фінансування, належності або підтримки сайту чи онлайн адреси, або товарів чи послуг, які пропонуються на сайті чи онлайн адресі [42, п. 4 (b) (iv)]

Поряд з тим, необхідно приділити увагу такому методу альтернативного вирішення спорів (ADR) з інтелектуальної власності як медіація, яка здобуває все більше визнання у США, країнах ЄС та у всьому світі в цілому. Така тенденція притаманна країнам, які інтегрують ADR в національні правові системи шляхом створення відповідного національного законодавства. Переусім, медіація успішно працює в правових системах англосаксонського права, зокрема в таких країнах як США, Великобританія та Австралія. Також слід зазначати, що медіація активно використовується як спосіб позасудового вирішення спорів у різних сферах життєдіяльності, у тому числі і сфері інтелектуальної власності і отримала нормативне закріплення у нормативно-правових актах з урахуванням рекомендацій та принципів Ради Європи у більшості країн Європейського Союзу (ФРН, Австрія, Бельгія, Норвегія, Польща, Литва, Румунія, Фінляндія, Португалія та ін.) в яких відбулася рецепція інституту медіації. Європейський стандарти справедливого судочинства передбачають медіацію, як спосіб позасудового вирішення спору та установлюють зобов'язання держав-членів Європейського союзу щодо ефективного запровадження медіації у своїх правових системах. Для сприяння врегулюванню спорів у сфері інтелектуальної власності шляхом застосування альтернативних методів у 1994 році Всесвітня організація інтелектуальної власності (BOIB) заснувала Центр з арбітражу та посередництва (WIPO Arbitration and Mediation Center). Наразі зростає кількість справ, які вирішуються через медіацію за участю

цього Центру. Відкриття Центру медіації Європейської агенції інтелектуальної власності (The EUIPO Mediation Centre) у 2023 році також підтверджує важливість розвитку цього напрямку.

Тут варто зазначити про важливість існування та розвитку позасудових способів вирішення спорів, оскільки, як приклад, в умовах повномасштабної війни та збройної агресії російської федерації проти України неабиякої актуальності набуло питання альтернативних / позасудових шляхів вирішення спорів, оскільки, цілком закономірно, у суспільній свідомості позначилась криза стереотипу розуміння сутності конфліктів, їх ролі та шляхів вирішення.

В США Закон про альтернативне вирішення спорів 1998 року (Alternative Dispute Resolution Act of 1998) [47] регулює роботу федеральних судів, вимагаючи обов'язкове використання хоча б одного альтернативного способу вирішення спорів, такого як медіація, у цивільних справах. Якщо сторони обирають конфіденційну медіацію, розгляд справи залишається на рівні суду першої інстанції до остаточного рішення. Крім того, у США є приватні медіатори, що спеціалізуються на питаннях інтелектуальної власності.

На основі вищезгаданого можна зробити висновки, що медіація є широко використовуваним та ефективним інструментом для вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності в США. Поряд з нормативним закріпленням цього методу, різні державні установи, як-от Рада з розгляду справ і апеляцій щодо товарних знаків (The Trademark Trial and Appeal Board), активно рекомендують звертатися до медіації замість судових процесів. Крім того, США співпрацює з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності для популяризації медіації у сфері захисту інтелектуальних прав.

Цікавим є кейс розвитку та становлення позасудового способу вирішення спорів у Великій Британії, у якій посередництво широко використовується для вирішення комерційних спорів упродовж багатьох років.

Так у 1989 р. були засновані наступні організації медіаторів: Група ABC у Брістолі (ADR Group) і Центр ефективного вирішення спорів у Лондоні (CEDR) [48].

У 1990-х роках в Англії та Уельсі значно просунулися реформи цивільного правосуддя, відомі як реформи лорда Вулфа. Вони були спрямовані на вирішення проблем високої вартості, затримок і складності судових процесів. У межах цих реформ було запроваджено кращий контроль судьями за процесом і розширено використання альтернативних методів вирішення спорів, зо-

крема медіації. Ці зміни вилилися у прийнятті нових Цивільних процесуальних правил (Civil Procedure Rules, CPR) у 1998 році [49].

З прийняттям нових Цивільних процесуальних правил сторони спору стали зобов'язані розглядати ADR на початку спору та протягом усього його існування. Якщо ж сторона відмовлялася, у суду з'явилися повноваження щодо наказування такій стороні сплатити деякі або усі судові витрати сторони, яка від ADR не відмовилася, незалежно від факту винесення судового рішення.

Чеський арбітражний суд при Чеській торговій палаті і Сільськогосподарській палаті Чеської Республіки здійснює альтернативне вирішення доменних спорів відповідно до .eu Alternative Dispute Resolution Rules (ADR Rules) [50], а також відповідно до Правил публічної політики для домену .eu Європейської комісії (Регламент ЄС 874/2004) [51]. Відповідно до положень статті 18 Регламенту ЄС 874/2004, якщо доменне ім'я розглядається судом держави-члена як наклепницьке, расистське або таке, що суперечить державній політиці, воно блокується Реєстром після повідомлення про рішення суду й анулюється після повідомлення про остаточне рішення суду. Реєстр блокує майбутню реєстрацію тих імен, на які поширюється така постанова суду, поки воно залишається чинним. Відкликання доменних імен за власною ініціативою реєстратора і без передання спору на позасудове врегулювання конфліктів може відбуватися виключно з таких підстав: непогашена заборгованість перед реєстратором, або невиконання власником загальних критеріїв прийнятності відповідно до статті 4 (2) (b) Регламенту (ЄС) 733/2002, або порушення власником умов реєстрації. Реєстратор встановлює процедуру, відповідно до якої він може відкликати доменні імена на цих підставах. Ця процедура повинна охоплювати повідомлення власнику доменного імені і надавати йому можливість вжити відповідних заходів. Анулювання доменного імені і за необхідності його подальше передання також можуть здійснюватися відповідно до рішення, ухваленого органом позасудового врегулювання [51].

Правові наслідки спекулятивних (Speculative в англійському варіанті) і неправомірних реєстрацій визначено у статті 21 Регламенту ЄС 874/2004. Зареєстроване доменне ім'я підлягає анулюванню з використанням відповідної позасудової чи судової процедури, якщо це ім'я є ідентичним з ім'ям, право щодо якого визнано або встановлено національним законодавством та/або законодавством Співтовариства, чие схожим на нього до ступеня змішування. Наприклад, це можуть бути права,

згадані в статті 10 (1) Регламенту, де: доменне ім'я було зареєстровано власником без прав чи законних інтересів щодо імені або було зареєстровано чи використовується недобросовісно. При цьому законний інтерес у зазначеному вище значенні може бути продемонстрований, якщо:

- до будь-якого повідомлення про альтернативну процедуру вирішення спорів (ADR) власник доменного імені використовував доменне ім'я або ім'я, що відповідає доменному імені, в зв'язку з пропозицією товарів чи послуг або зробив очевидну підготовку до цього;

- власник доменного імені є підприємством, організацією або фізичною особою, зазвичай відомим під доменним ім'ям, навіть за відсутності права, визнаного або встановленого національним законодавством та/або законодавством Співтовариства;

- власник доменного імені використовує доменне ім'я законним, некомерційним або сумлінним чином без наміру ввести споживачів в оману або завдати шкоди репутації імені, право на яке визнано чи встановлено національним законодавством та/або законодавством Співтовариства [51].

Недобросовісність, відповідно до положень Регламенту ЄС 874/2004, може бути продемонстрована, якщо – обставини вказують на те, що доменне ім'я було зареєстровано або придбано в першу чергу з метою продажу, оренди чи іншого передання доменного імені власнику імені, право щодо якого визнано або встановлено національним законодавством та/або законодавством Співтовариства чи державним органом; – доменне ім'я було зареєстровано, щоб перешкодити власнику такого імені, право щодо якого визнано або встановлено національним законодавством та/або законодавством Співтовариства чи державним органом, відобразити це ім'я у відповідному доменному імені, за умови, що може бути продемонстрована модель такої поведінки з боку реєстранта; або доменне ім'я не використовувалося відповідним чином протягом як мінімум двох років з моменту реєстрації; або в обставинах, коли на момент початку процедури ADR власник доменного імені, право на яке визнано чи встановлено національним законодавством та/або законодавством Співтовариства, або власник доменного імені державного органу заявив про свій/його намір використовувати доменне ім'я відповідним чином, але не робить цього протягом шести місяців з дня початку процедури APC;

- доменне ім'я було зареєстровано в першу чергу з метою перешкодити професійній діяльності конкурента;

- доменне ім'я навмисно використовувалося для приваблювання користувачів Інтернету в комерційних цілях до власника веб-сайту доменного імені або іншого місця в мережі, створюючи ймовірність сплутування з ім'ям, право на яке визнано чи встановлено національними та/або законами Співтовариства або яке є назвою державного органу;

- зареєстроване доменне ім'я є особистим ім'ям, для якого не існує очевидного зв'язку між власником доменного імені та зареєстрованим доменним ім'ям [51].

Досліджуючи питання правового забезпечення діяльності центрів вирішення доменних спорів, неможливо оминати проблему доцільності створення національного арбітражу UDRP. Хоча на рівні теоретикометодологічних обґрунтувань це питання досліджено ще недостатньо, думка про це вже висловлювалася у деяких коментарях практиків – юристів, які здійснюють супроводження доменних спорів. Так, наприклад, на практичній конференції доменної індустрії UADOM, яка відбулася в Києві 6 грудня 2019 року, ідею щодо створення національного арбітражу UDRP обстоювала представник адвокатського об'єднання «Адвокатська група «Солодко і партнери»» О. С. Сотник [52].

Дискусії. Розвиток правового регулювання доменних імен демонструє різні підходи у США та Європейському Союзі, що відкриває важливу дискусію про необхідність універсалізації таких підходів. Американський Закон про захист споживачів від кіберсквотингу (ACPA) та європейська система позасудового вирішення спорів UDRP мають свої переваги, але викликають суперечки щодо можливості їх застосування у глобальному масштабі. Одним із ключових питань є те, чи здатні існуючі правові норми адаптуватися до зростаючих масштабів кіберсквотингу, особливо у зв'язку з міжнародним характером Інтернету та потребою в узгодженості між різними юрисдикціями.

Дискусії також стосуються ефективності судових та позасудових методів захисту прав власників торговельних марок. У той час як позасудові методи, такі як UDRP, забезпечують швидке вирішення спорів, вони не завжди надають достатньо простору для врахування складних правових аспектів, що можуть виникнути в кіберспорах. Наприклад, в окремих випадках рішення арбітражних організацій не відповідають правам і законним інтересам реєстрантів доменів, що викликає питання про необхідність додаткових судових гарантій для балансу прав усіх сторін.

Важливим є також питання щодо правового статусу доменних імен, які розглядаються як

елементи інтелектуальної власності, проте не визнаються товарними знаками. Визначення домену як об'єкта власності, закріплене рішеннями ЄСПЛ, є значним кроком у правовому регулюванні, але цей підхід не має універсального визнання в інших країнах. Дискусія продовжується щодо того, як саме узгодити права власників доменів та права власників торговельних марок у випадках кіберсквотингу, не обмежуючи при цьому права користувачів і підприємців, які добросовісно використовують доменні імена.

Загалом, аналіз міжнародної практики та обговорення проблематики кіберсквотингу вказують на необхідність комплексного підходу, який поєднає судові й альтернативні методи вирішення спорів та забезпечить універсальний захист інтелектуальних прав у цифровій сфері.

4. Висновки. Узагальнюючи аналіз судової та позасудової практики врегулювання доменних спорів у США та ЄС, можна дійти наступних висновків.

Стрімке зростання кіберсквотингу, пов'язаного з недобросовісною реєстрацією доменів, що імітують торговельні марки, актуалізує потребу в ефективному правовому регулюванні для захисту власників інтелектуальної власності.

В США важливу роль відіграє Закон про захист споживачів від кіберсквотингу (АСРА), який дозволяє власникам торговельних марок подавати цивільні позови проти осіб, що недобросовісно використовують доменні імена. Цей закон передбачає штрафи, вилучення доменів і навіть передачу прав на домен законним власникам. Водночас закон містить принцип «безпечної гавані», який звільняє реєстраторів доменів від відповідальності, якщо вони діяли без умислу на отримання неправомірного прибутку.

У Європейському Союзі значну увагу приділено позасудовим методам вирішення доменних спорів, зокрема процедурі UDRP (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy), роз-

роблений ICANN. UDRP забезпечує швидке та ефективне вирішення спорів через акредитовані організації, такі як Центр арбітражу та медіації BOIB (Всесвітньої організації інтелектуальної власності), Національний арбітражний форум, Азійський центр з вирішення доменних спорів, Чеський арбітражний суд та інші. Процедура UDRP базується на договорі між реєстрантом доменного імені та ICANN і дозволяє обом сторонам спору уникнути тривалих судових процесів.

Деякі країни ЄС, такі як Румунія та Кіпр, повністю інтегрували UDRP у свої національні системи, тоді як інші розробили власні моделі альтернативного вирішення спорів (ADR), адаптовані до локальних вимог. Наприклад, Болгарія впровадила унікальну систему ADR, що дозволяє доменним власникам захищати права на свої домени навіть за відсутності недобросовісного наміру. Інші країни, як Велика Британія, використовують посередництво для розв'язання доменних конфліктів, яке стало важливою складовою реформи цивільного правосуддя.

Отже, судові та позасудові системи вирішення спорів у США та ЄС взаємодоповнюються, дозволяючи власникам торговельних марок та доменів обирати оптимальний підхід залежно від ситуації та юрисдикції.

Конфлікт інтересів. Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовували технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Джерела:

1. Яшарова, М. М., & Матюшенко, М. В. (2023). Особливості використання об'єктів інтелектуальної власності в соціальних мережах. *Право і суспільство*, 1, 101–106. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.15>
2. Булат, Н. М. (2024). Порівняльно-правова характеристика заходів охорони від кіберсквотингу, встановлених адміністраторами доменів .ua та .укр. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*, 5, 16–21. <https://doi.org/10.32782/chasopyskiiivp/2024-5-3>
3. Пирцхалава, К. З. (2023). Актуальні питання незаконного використання торговельних марок у доменних іменах. *Право та державне управління*, 2, 237–243. <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.34>
4. Бааджи, Н. П. (2024). Використання торговельної марки в мережі інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*, 1, 808–813. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/195>
5. Domain Name System (DNS), History of Domain Names. <http://www.historyofdomainnames.com/dns/>
6. Булеца, С. Б., & Тегза, А. В. (2021). Кіберсквотинг як порушення права інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 67(1), 59–63. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.11>

7. Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, Офіційний веб-сайт. <https://www.icann.org>
8. Клименко, А. А., & Каландей, В. О. (2019). Проблеми реалізації права інтелектуальної власності на інформаційні ресурси в Україні. Актуальні проблеми приватного права, 93–96.
9. Ляшенко, А. Кіберсквотинг по-українськи: проблеми вирішення доменних спорів в доменній зоні .UA. http://ipstyle.ua/ua/articles/domain_name/ukrainian_cybersquatting.html
10. Горбань, О. Юрисдикція судів при розгляді інтернет-спорів. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/yurisdikciya-sudiv-pri-rozglyadi-internetsporiv.html>
11. Олійник, К. (2019). Доменні спори: українська й міжнародна актуальна практика. ЮРИСТ & ЗАКОН, 38. https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013152
12. Некіт, К. Г. (2017). Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав. Часопис цивілістики, 23, 40–44.
13. Зеров, К. «Paeffgen (Паеффген) проти Німеччини»: право на доменне ім'я є правом власності. [https://protocol.ua/ua/paeffgen_gmbh_proti_nimechchini_pravo_na_domenne_im_ia_e_pravom_vlasnosti_\(st_1_prrotokolu_1_konventsii_zayavi_25379_04_21688_05_21722_05_ta_21770_05_vid_18_veresnya_2007_roku\)/](https://protocol.ua/ua/paeffgen_gmbh_proti_nimechchini_pravo_na_domenne_im_ia_e_pravom_vlasnosti_(st_1_prrotokolu_1_konventsii_zayavi_25379_04_21688_05_21722_05_ta_21770_05_vid_18_veresnya_2007_roku)/)
14. Колосов, В. А. Природа прав на доменное имя. <https://kolosov.info/kommentarii/priroda-prav-na-domennoe-imya>
15. Bulat, N. (2020). A domain name and a trademark: a comparison and a relationship according to Ukrainian legislation. The Lawyer Quarterly, 10(3), 324–336.
16. European Court of Human Rights. (2007). Decision as to the admissibility of application nos. 25379/04, 21688/05, 21722/05 and 21770/05 by Paeffgen GmbH against Germany. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82671>
17. United States Code, Title 15, Section 1125, Office of the Law Revision Counsel. <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title15-section1125&num=0&edition=prelim>
18. United States Code, Title 15, Section 1117, Office of the Law Revision Counsel. <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title15-section1117&num=0&edition=prelim>
19. United States Code, Title 15, Section 1114, Office of the Law Revision Counsel. <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title15-section1114&num=0&edition=prelim>
20. Solid Host, NL v. Namecheap, Inc., 652 F. Supp. 2d 1092 (C.D. Cal. 2009). [suspicious link removed]
21. Bryan Boigris v. EWC P&T, LLC, United States Court of Appeals for the Eleventh Circuit, No. 20-11929 (2021). <https://media.ca11.uscourts.gov/opinions/pub/files/202011929.pdf>
22. AntiCybersquatting Consumer Protection Act, Обзор положений. <http://www.cybertelecom.org/dns/acpa.htm>
23. Sporty's Farm L.L.C. v. Sportsman's Market, Inc., 202 F.3d 489 (2d Cir. 2000). [suspicious link removed]
24. Сказко, О. М. (2019). Право на захист доменного імені від кіберсквотингу у системі інформаційних прав фізичних і юридичних осіб. Матеріали Круглого столу до 71-ї річниці Загальної декларації прав людини, 191–192.
25. Кордунова, Ю., & Кухарська, Н. Кіберсквотинг – доменне рейдерство. <http://hdl.handle.net/123456789/4554>
26. ТОП-10 найдорожчих доменів у світі, за матеріалами Business Insider. <https://ukr.segodnya.ua/lifestyle/science/top-10-samyh-dorogih-domenov-v-mire--631785.html>
27. Сказко, О. М. (2019). Методологічні підходи до сутності кіберсквотингу у науці інформаційного права. Visegrad Journal on Human Rights, 4(2), 191–194.
28. Сказко, О. М. (2020). Юридична відповідальність за кіберсквотинг: проблеми і перспективи. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти, 54–56.
29. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21 травня 2008 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text
30. Савчук, В., & Демченко, Х. Європейський захист від кіберсквотера. Де пасе задніх Україна. Європейська Правда. <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/evropejskij-zahist-vid-kiberskvotera-de-pase-zadnih-ukrain>
31. Sharrock, L. M. (2001). The Future of Domain Name Dispute Resolution: Crafting Practical International Legal Solutions from Within the UDRP Framework. Duke Law Journal, 51(2), 817–849.
32. Dispute Resolution: Relationship between Belgian ADR and UDRP procedure. http://dns.be/en/legal/domain_name_disputes/adr_procedure
33. Bettinger, T. (Ed.). (2005). Domain Name Law and Practice: An International Handbook. IANA Root Zone Database. <http://www.iana.org/domains/root/db>
34. Nominet UK, Dispute Resolution Service Policy and Procedure. <http://www.nominet.org.uk/disputes/when-use-drs/policy-and-procedure/drs-policy>
35. SIDN, Dispute Resolution Regulations for .nl Domain Names. https://www.sidn.nl/fileadmin/downloads_en/Procedures/Dispute%20Resolution
36. Семёнова, Т. В. (2012). Соотношение доменного имени с другими объектами гражданских прав. Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D, 6, 160–164.
37. Сосновський, М. (2012). Проблематика національного домену верхнього рівня та можливі шляхи державного регулювання. Всі «за» і «проти». Інтелектуальна власність, 11, 44–48.

38. Долотов, М. (2013). Зворотне захоплення доменних імен та українське законодавство. Інформація і право, 1(7), 89–98.
39. Коваленко, Т. (2013). Кіберсквотинг, ринок купівлі та продажу доменів. Теорія і практика інтелектуальної власності, 6, 40–45.
40. Пономарьов, М. Узагальнення судової практики розгляду судами справ у спорах, пов'язаних із використанням імен доменів. <http://artimmer.com/ua/publicacii/uzagalnennya-sudovoi-praktyky/269-uzagal'ennya-sudovoi-praktiki-rozglyadu-sudami-sprav-u-sporax,-pov-yazanixiz-vikoristannyam-imen-domeniv>
41. Caruana, C. (2014). The Legal Nature of Domain Names. ELSA Malta Law Review, IV. <http://www.elsa.org.mt/wp-content/uploads/2015/02/5.-Caruana-Claudio-The-Legal-Nature-of-DomainNames.pdf>
42. Goyal, H., & Porwal, M. (2014). India: Protection of Domain Name as a Trademark. Mondaq. <http://www.mondaq.com/india/x/327272/Trademark/Protection+of+Domain+Name+As+A+Trademark>
43. WIPO Arbitration and Mediation Center. (2000). Administrative Panel Decision: EAuto, L.L.C. v. Triple S. Auto Parts d/b/a Kung Fu Yea Enterprises, Inc. Case No. D2000-0047. <https://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2000/d2000-0047.html>
44. Булат, Н. М. (2019). Ключові положення Єдиних правил розгляду спорів про доменні імена та практика їх застосування. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України, 18, 73–82.
45. WIPO Arbitration and Mediation Center. (2010). Administrative Panel Decision: Shakespeare Company LLC v. Bob Pflueger. Case No. D2010-1126. <https://www.wipo.int/amc/en/domains/search/text.jsp?case=D2010-1126>
46. WIPO Arbitration and Mediation Center. (2000). Administrative Panel Decision: Bridgestone Firestone, Inc., Bridgestone/Firestone Research, Inc., and Bridgestone Corporation v. Jack Myers. Case No. D2000-0190. <https://www.wipo.int/amc/en/domains/decisions/html/2000/d2000-0190.html>
47. Alternative Dispute Resolution Act of 1998, H.R.3528. <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/3528/text>
48. Centre for Effective Dispute Resolution (CEDR). (2023). The Tenth CEDR Mediation Audit 2023. <https://www.cedr.com/wpcontent/uploads/2023/02/Tenth-CEDR-Mediation-Audit-2023.pdf>
49. The Civil Procedure Rules 1998, UK Statutory Instruments. <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/1998/3132/contents/made?text=serviceaddress#match-1>
50. Czech Arbitration Court, .eu Alternative Dispute Resolution Rules. <https://eu.adr.eu/index.php?lang=en>
51. European Commission. (2004). Commission Regulation (EC) No 874/2004 of 28 April 2004 laying down public policy rules concerning the implementation and functions of the .eu Top Level Domain. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0874>
52. Сотник, О. С. (2019). Єдина політика вирішення доменних спорів. Презентації практичної конференції доменної індустрії UADOM. <https://uadom.cctld.ua/?presentation2019>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Суханов Олександр Дмитрович
здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівня,
аспірант кафедри права
факультету права та міжнародних відносин
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»
e-mail: sukhanov.o.d@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0445-0637

Oleksandr Sukhanov
PhD student of the third
(educational and scientific)
level of higher education,
Department of Law,
Faculty of Law and International Relations,
National University "Kyiv Aviation Institute"
e-mail: sukhanov.o.d@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0445-0637

Дата надходження статті: 28.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 10.07.2026

Дата прийняття статті: 28.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

УДК 342.9

DOI [https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2\(38\)-97-104](https://doi.org/10.32689/3083-7731-2026-2(38)-97-104)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КРАЇНАХ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Устинова І. П., Бандар Н.

MAIN CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S MIGRATION POLICY IN THE COUNTRIES OF THE MIDDLE EAST

Iryna Ustynova, Nizar Bandar

Анотація

У статті досліджено сучасні особливості реалізації міграційної політики України у відносинах з державами Близького Сходу в умовах глобалізаційних процесів, зростання міжнародної мобільності населення та трансформації світових міграційних потоків. Проаналізовано основні напрями міграційної взаємодії України з країнами регіону, зокрема у сфері трудової, освітньої та вимушеної міграції, а також визначено роль держав Близького Сходу у системі зовнішніх міграційних зв'язків України.

Особливу увагу приділено дослідженню правових, організаційних та інституційних проблем реалізації державної міграційної політики. Встановлено, що сучасні міграційні процеси характеризуються недостатнім рівнем нормативно-правового забезпечення окремих напрямів міжнародного співробітництва, обмеженістю механізмів захисту прав та законних інтересів громадян України за кордоном, а також наявністю ризиків, пов'язаних із нелегальною міграцією, торгівлею людьми та порушенням трудових прав українських мігрантів.

У роботі проаналізовано вплив сучасних геополітичних викликів, зокрема наслідків повномасштабної збройної агресії проти України, на формування нових міграційних тенденцій та зміну пріоритетів державної міграційної політики. Обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів міждержавної взаємодії з країнами Близького Сходу у сфері міграції, працевлаштування, консульського захисту громадян та обміну міграційною інформацією.

На підставі проведеного дослідження визначено перспективні напрями розвитку міграційної політики України, серед яких удосконалення законодавчої бази, розширення договірно-правового співробітництва з державами регіону, посилення інституційної спроможності органів державної влади у сфері міграції, а також впровадження сучасних механізмів захисту прав українських громадян за кордоном. Зроблено висновок, що підвищення ефективності реалізації міграційної політики України в країнах Близького Сходу є важливою передумовою забезпечення національних інтересів держави, зміцнення міжнародного співробітництва та формування збалансованої системи управління міграційними процесами.

Ключові слова: міграційна політика, міжнародна міграція, країни Близького Сходу, міжнародне співробітництво, міграційні процеси.

Abstract

The article examines the current features of the implementation of Ukraine's migration policy in relation to the countries of the Middle East in the context of globalization, increasing international mobility, and the transformation of global migration flows. The main areas of migration cooperation between Ukraine and the countries of the region are analyzed, particularly in the fields of labor migration, educational mobility, and forced migration. The study also identifies the role of Middle Eastern countries within Ukraine's system of external migration relations.

Special attention is paid to the analysis of legal, organizational, and institutional challenges affecting the implementation of state migration policy. It is established that contemporary migration processes are characterized by an insufficient level of legal regulation in certain areas of international cooperation, limited mechanisms for protecting the rights and legitimate interests of Ukrainian citizens abroad, as well as the existence of risks associated with irregular migration, human trafficking, and violations of the labor rights of Ukrainian migrants.

The article examines the impact of current geopolitical challenges, particularly the consequences of the full-scale armed aggression against Ukraine, on the formation of new migration trends and the transformation of national migration policy priorities. The necessity of improving mechanisms of interstate cooperation with Middle Eastern countries in the fields of migration management, employment, consular protection of citizens, and migration information exchange is substantiated.

Based on the findings of the study, perspective directions for the development of Ukraine's migration policy are identified, including the improvement of the legislative framework, expansion of bilateral legal cooperation with the states of the region, strengthening the institutional capacity of public authorities responsible for migration governance, and implementation of modern mechanisms for protecting the rights of Ukrainian citizens abroad. It is concluded that enhancing the effectiveness of Ukraine's migration policy in the Middle East is an important prerequisite for safeguarding national interests, strengthening international cooperation, and establishing a balanced system of migration management.

Key words: migration policy, international migration, Middle East countries, international cooperation, migration processes.

1. Вступ. У сучасних умовах глобалізації міжнародна міграція перетворилася на один із ключових факторів соціально-економічного розвитку держав, впливаючи на ринки праці, демографічну ситуацію, національну безпеку та міждержавні відносини. Для України питання формування та реалізації ефективної міграційної політики набуває особливого значення у зв'язку з посиленням зовнішніх міграційних процесів, зростанням масштабів трудової міграції, вимушеним переміщенням населення внаслідок збройної агресії Російської Федерації та необхідністю захисту прав і законних інтересів громадян України за кордоном.

Особливе місце у системі зовнішньополітичних та міграційних відносин України посідають держави Близького Сходу, які останніми роками демонструють зростаючу економічну та політичну роль у міжнародних процесах. Регіон характеризується високою динамікою міграційних потоків, значною концентрацією іноземної робочої сили та активним розвитком міжнародного співробітництва у сфері праці, освіти та інвестицій. У зв'язку з цим країни Близького Сходу поступово стають важливим напрямом трудової, освітньої та ділової міграції громадян України.

Разом із тим реалізація міграційної політики України у відносинах з державами Близького Сходу супроводжується низкою правових, організаційних та інституційних проблем. Серед них особливої уваги потребують питання правового забезпечення міграційних процесів, захисту прав українських трудових мігрантів, розвитку двостороннього співробітництва у сфері міграції, протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми, а також удосконалення механізмів консульського супроводу громадян України за кордоном.

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю адаптації державної міграційної політики до сучасних геополітичних викликів, забезпечення ефективного управління міграційними процесами та посилення міжнародного співробітництва з державами Близького Сходу. Вивчення зарубіжного досвіду та аналіз існуючих проблем реалізації міграційної політики дозволяють сформулювати науково обґрунтовані

пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства та підвищення ефективності державного управління у зазначеній сфері.

2. Матеріали та методи. Обрана тема наукового дослідження потребує застосування різноманітних наукових методів і підходів для отримання якісних результатів. Тому для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз; системний метод; аналітичний тощо. Метою статті є дослідження особливостей реалізації міграційної політики України у відносинах з державами Близького Сходу, визначення проблем правового регулювання міграційних процесів, оцінка ефективності існуючих інституційних механізмів та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення державної міграційної політики відповідно до сучасних міжнародно-правових стандартів.

3. Результати та обговорення. Доцільно зазначити, що окрім гуманітарного виміру, у таких умовах актуалізується й безпековий аспект. Масові переміщення населення, особливо у регіони з підвищеним рівнем нестабільності, можуть сприяти зростанню соціальної напруги та навіть ескалації конфліктів у приймаючих державах. Зокрема, за висновками окремих дослідників, потоки біженців можуть виступати чинником транснаціонального поширення внутрішніх збройних конфліктів, як це мало місце, наприклад, у Руанді, особливо за наявності етнополітичних чи ресурсних суперечностей [1].

У зв'язку з цим у науковому середовищі дедалі більшого поширення набувають розширені підходи до визначення поняття «біженець», закріплені у регіональних міжнародних актах, зокрема Картахенській декларації 1984 року [2] та Конвенції ОАЄ 1969 року [3]. Вони передбачають надання захисту не лише у випадках індивідуального переслідування, але й за умов зовнішньої агресії, внутрішніх конфліктів, масових порушень прав людини чи інших обставин, що суттєво порушують громадський порядок. Такий підхід узгоджується з сучасним розумінням міграційної кризи та свідчить про необхідність більш гнучкого правового реагування на нетипові ситуації.

Водночас міграційну кризу не слід розглядати виключно крізь призму інтересів держав-реципієнтів. У ширшому контексті вона є викликом для всієї міжнародної спільноти, оскільки ставить під сумнів ефективність глобальної системи колективної відповідальності за захист осіб, змушених залишати свої домівки. Особливо гостро постає проблема нерівномірного розподілу навантаження, зокрема між країнами першого прийому в Європейському Союзі та більш економічно розвиненими державами-членами, що зумовлює потребу у формуванні дієвого механізму міжнародної солідарності, який передбачав би не лише фінансову підтримку, але й запровадження систем переселення, надання правової допомоги, координацію дій та обмін інформацією на міждержавному рівні.

Цікавим є підхід, який визначає «європейську міграційну кризу» як негативне соціальне явище в межах європейського простору, зумовлене сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, а також політичних і економічних передумов. Наслідком цього є порушення стану рівноваги, що проявляється у значному зростанні кількості мігрантів і досягає критичного рівня, який потребує невідкладного, якісно нового реагування, зокрема шляхом механізмів розподілу квот [4, с. 135].

У цьому контексті особливу увагу привертає досвід Європейського Союзу, де після кризи 2015–2016 років було здійснено спробу сформувати цілісну систему реагування. Спочатку це відбулося через запровадження тимчасових квот для переміщення шукачів притулку, а згодом шляхом перегляду Дублінського регламенту та впровадження нових інструментів у межах Нового пакту про міграцію та притулок [5]. Водночас зазначені заходи продемонстрували обмежену результативність, що зумовлено політичними розбіжностями між державами, недостатньою гнучкістю механізмів та проблемами їх практичної реалізації.

Паралельно у регіоні Латинської Америки спостерігається більш адаптивна динаміка правового реагування. Держави, які приєдналися до Картахенської декларації, виявили здатність оперативно змінювати нормативні підходи у відповідь на кризу, спричинену масовим переміщенням громадян Венесуели. Зокрема, було запроваджено спеціальні режими тимчасового захисту, спрощені процедури легалізації статусу, розширено гуманітарні коридори та інші механізми підтримки, що свідчить про те, що саме регіональний рівень часто забезпечує найбільш ефективне та контекстуально чутливе реагування на виклики міграційної кризи.

Для України проблема міграційної кризи має комплексний і багатовимірний характер. З одного боку, держава виконує функції транзитної території, а в окремі періоди, і країни призначення для мігрантів. З іншого боку, починаючи з 2014 року, Україна сама стала джерелом вимушеної міграції внаслідок збройної агресії російської федерації. Така подвійна роль суттєво ускладнює формування узгодженої державної політики у сфері захисту переміщених осіб, оскільки одночасно необхідно реагувати на внутрішні виклики, пов'язані з внутрішньо переміщеними особами, та виконувати міжнародні зобов'язання щодо іноземців, які шукають захисту. Ґрунтовний аналіз цих питань представлено у колективній монографії «Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти», де систематизовано законодавчі, адміністративні та міжнародні механізми забезпечення прав ВПО [6].

У цьому ж контексті деякі автори підкреслюють, що Україна, маючи один із найдовших сухопутних кордонів із країнами Східної Європи, потенційно може опинитися у становищі транзитної держави, подібно до Греції, Угорщини чи Сербії. Обмеження нелегальних маршрутів через Середземне море може спричинити їх зміщення, що стимулюватиме пошук альтернативних шляхів, у тому числі через територію України [4, с. 138].

Наведене, у свою чергу, актуалізує необхідність удосконалення нормативно-правових механізмів протидії нелегальній міграції, зокрема через впровадження ефективних процедур ідентифікації, реєстрації, доступу до захисту та повернення осіб, які незаконно перетинають державний кордон. Серед наукових праць, присвячених аналізу зарубіжного досвіду у цій сфері, варто відзначити дослідження Н. П. Тиндик, у яких розглядаються адміністративно-правові механізми протидії нелегальній міграції в європейських та інших країнах світу [7].

З правової точки зору, така ситуація вимагає не лише посилення прикордонного контролю, але й розроблення комплексної державної стратегії, орієнтованої на дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та захисту біженців, з урахуванням потенційного зростання міграційного навантаження. Важливою складовою такої стратегії є інформаційно-аналітичне забезпечення, що включає збір, систематизацію та використання даних про міграційні потоки для прийняття управлінських рішень. Як зазначається у спеціальній літературі, ефективно державне управління у сфері запобігання незаконній мі-

грації неможливе без розвиненої системи аналітичного моніторингу та належної координації діяльності відповідних органів [8].

У межах дослідження кримінально-правових аспектів протидії нелегальній міграції заслуговує на увагу позиція, яка аналізує сучасні підходи Європейського Союзу до боротьби з незаконною, зокрема трудовою, міграцією та роль кримінального законодавства у цьому процесі. У дослідженні підкреслюється, що ефективність таких заходів залежить не лише від санкцій за правопорушення, але й від загальної координації міждержавної політики в межах ЄС [9].

Водночас важливим є і філософсько-правовий вимір цієї проблематики. Зокрема, у навчальній літературі акцентується увага на взаємозв'язку правових механізмів протидії нелегальній міграції з цінностями громадянського суспільства, зокрема через посилення превентивної ролі освіти, формування правової свідомості та підвищення відповідальності державних інституцій перед суспільством [10].

Варто підкреслити, що повномасштабне вторгнення російської федерації у лютому 2022 року стало переломним чинником, який докорінно трансформував демографічну структуру та соціально-економічну ситуацію в Україні, спричинивши найбільшу за останні десятиліття кризу вимушеної мобільності в Європі. Відповідно до даних Організації Об'єднаних Націй, у період від початку широкомасштабної війни до кінця жовтня 2024 року чисельність населення України зменшилася майже на 10 мільйонів осіб, що становить близько чверті від довоєнного показника. Про це повідомила керівниця східноєвропейського регіонального відділення Фонду ООН у галузі народонаселення Флоренс Бауер [11; 12].

Таке скорочення зумовлене сукупністю факторів, серед яких масовий виїзд громадян за кордон, зниження рівня народжуваності, а також людські втрати внаслідок воєнних дій. У результаті мільйони українців набули статусу внутрішньо переміщених осіб, тоді як значна частина населення була змушена шукати захисту за межами держави. Зокрема, за інформацією Кароліни Ліндхольм Біллінг, представниці Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні, «...на сьогодні в Україні налічується близько 3,7 мільйона осіб, які залишаються внутрішньо переміщеними, тоді як ще приблизно 5,6 мільйона громадян отримали статус біженців за кордоном» [13].

Цей виклик має не лише гуманітарне, а й стратегічне значення, адже стабілізація ситуації та повернення людського капіталу є визначальними

передумовами післявоєнного відновлення й економічної реконструкції держави. У зв'язку з цим дослідження зазначеної проблематики, а також пошук нових підходів до формування та впровадження міграційної політики щодо вимушено переміщених осіб є надзвичайно актуальним.

Окрім викликів і проблем, наведених у таблиці, слід окремо підкреслити інституційну слабкість системи управління міграційними процесами в Україні. Вона проявляється у фрагментарності та неузгодженості управлінських рішень, а також у розпорошенні повноважень між різними державними структурами, що ускладнює формування цілісної міграційної політики та створення єдиної централізованої бази даних, що, своєю чергою, призводить до дублювання функцій і затримок у прийнятті ефективних рішень щодо регулювання міграційних процесів [14].

Додатково варто відзначити відсутність належного прогностичного аналізу міграційної динаміки. Управлінські підходи здебільшого мають реактивний характер, тоді як проактивне планування майже не застосовується. Недостатня розробленість моделей прогнозування міграційних потоків (відтоку та притоку населення) унеможливорює ефективне стратегічне планування ресурсів, особливо на рівні регіонів.

Отже, слабкість інституційної системи управління міграцією негативно впливає на її ефективність, особливо в умовах кризових ситуацій та суспільних потрясінь, які посилюють вимушену мобільність населення, що сьогодні є характерним для України, що зумовлює потребу у розробленні нових концептуальних підходів до вирішення накопичених проблем та модернізації міграційної політики держави.

Вважається, що подолання міграційних викликів у кризових умовах потребує переходу до антропоцентричної (людиноорієнтованої) моделі управління міграційними процесами, у якій захист прав людини виступає одночасно і ключовою метою, і базовим інструментом політики [15].

Це, насамперед, передбачає аналіз інституційної реакції та наявних правових прогалин. Відсутність комплексної стратегії, адаптованої до умов повномасштабної війни, спричиняє системні недоліки у захисті прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема:

1. Житлові та економічні права ВПО. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [16] переважно виконує функцію гуманітарного захисту, але не забезпечує довгострокової інтеграції. Тимчасові житлові рішення та обмеженість компенсаційних механізмів (зокрема програма «ЄВідновлення»,

яка хоч і є дієвою, але недостатньо масштабованою) не гарантують стійких умов життя для ВПО. Це призводить до порушення соціально-економічних прав на належний рівень життя та ускладнює їхню інтеграцію в приймаючі громади.

Водночас, за даними Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України, станом на 20 квітня 2026 року в країні зареєстровано 4 620 018 внутрішньо переміщених осіб [16], що свідчить про масштабність проблеми. Додатково, за оцінками KSE Institute, станом на листопад 2024 року було зруйновано або пошкоджено близько 236 тисяч об'єктів житлового фонду, а прямі втрати сягнули майже 60 млрд доларів США [17]. При цьому реальні масштаби руйнувань залишаються динамічними, оскільки воєнні дії тривають, спричиняючи подальші втрати житлової інфраструктури країни.

2. Інституційна розпорошеність управління. Як уже зазначалося, функціональна розмежованість між Міністерством соціальної політики, Міністерством у справах сім'ї та єдності України (формування політики соціального захисту ВПО), Міністерством закордонних справ (забезпечення прав громадян за межами держави), Пенсійним фондом України (виплати та адміністрування допомог для ВПО) та Державною міграційною службою (облік зовнішньо переміщених осіб) формує своєрідний управлінський розрив у регулюванні низки критично важливих сфер, зокрема освіти, медицини та соціальної інтеграції. Така фрагментація перешкоджає створенню інтегрованої цифрової системи обліку мігрантів і ускладнює якісне прогнозування міграційних процесів. У результаті виникає ситуація, що свідчить про кризу інституційної довіри до державних механізмів, які не забезпечують оперативної та узгодженої взаємодії між структурами.

3. Невизначеність правового статусу українських біженців за кордоном. Запроваджений у країнах ЄС механізм тимчасового захисту, попри його критичну важливість у період кризи, створює довгострокові ризики для України. Значна частина громадян, які інтегруються в європейські соціально-економічні системи, поступово втрачає зв'язок із державою походження. Відсутність системної державної політики щодо збереження їхньої ідентичності та стимулювання повернення становить загрозу для відтворення національного людського капіталу. За даними Моніторингу основних подій в економіці України (березень 2025 року), станом на 17 квітня 2025 року у світі перебувало близько 6,918 млн українських біженців, з яких 6,358 млн у країнах

Європи. Порівняно з груднем 2024 року їх кількість у ЄС зросла на 104 тис. осіб [18].

На основі наведеного аналізу подальший розвиток державної міграційної політики доцільно зосередити у трьох стратегічних напрямках. Перший напрям передбачає впровадження концепції «дипломатії реінтеграції» та формування нового правового механізму, зокрема, спеціального «перехідного міграційного статусу», який має замінити чинний режим тимчасового захисту. Такий підхід означає трансформацію зовнішньої міграційної політики від переважно реактивного консульського супроводу до проактивної моделі, спрямованої на підтримання сталих зв'язків між українськими громадянами за кордоном і державою походження та створення умов для їхнього добровільного повернення [19].

Сутність «дипломатії реінтеграції» полягає у поєднанні зовнішньополітичних, правових та економічних інструментів, які спрямовані на збереження соціально-економічної та культурної прив'язаності мігрантів до України, а також на мінімізацію бар'єрів для їх подальшої репатріації.

Ключовим елементом цієї моделі має стати запровадження «перехідного статусу», для якого необхідно вже сьогодні ініціювати переговорний процес з Європейським Союзом. Такий статус може передбачати:

- збереження соціальних прав громадян шляхом гармонізації пенсійних та соціальних внесків із українською системою та запобігання втраті страхового стажу;

- спрощені механізми повернення, включно з пріоритетним доступом до державних програм підтримки (житлові ініціативи, гранти для започаткування бізнесу в регіонах відновлення);

- визнання освітніх і професійних кваліфікацій, здобутих за кордоном, через механізми взаємного визнання дипломів і сертифікацій, що сприятиме ефективній реінтеграції фахівців [20].

Реалізація цього підходу є не лише елементом міжнародно-правового захисту громадян, а й стратегічним інструментом збереження та відновлення національного людського капіталу України.

Другий напрям – цифрова інтеграція внутрішньо переміщених осіб та пріоритет житлової політики. Внутрішня міграційна політика держави має бути переорієнтована на довгострокову, системну інтеграцію ВПО в приймаючі громади з акцентом на економічне закріплення та цифрову відкритість усіх процесів.

У цьому контексті ключовим завданням є трансформація житлової політики шляхом відходу від підходу тимчасового розміщення

на користь стійких інструментів забезпечення житлом. Йдеться, зокрема, про розширення державних компенсаційних механізмів (зокрема модернізацію програми «ЄВідновлення»), а також впровадження доступних іпотечних програм для ВПО, які мають бути тісно пов'язані з державними ініціативами відновлення регіонів. Такий підхід одночасно вирішує соціальну проблему забезпечення житлом і стимулює економічну активність, передусім у будівельному секторі та суміжних галузях.

Паралельно необхідним є впровадження комплексної цифровізації системи обліку вимушено переміщених осіб через створення платформи «Електронний мігрант». Вона має стати складовою екосистеми «Дія» та забезпечити подолання інституційної розрізненості.

До її функціоналу доцільно включити: формування єдиного цифрового профілю ВПО та зовнішніх мігрантів із відображенням їхніх потреб, навичок і кваліфікацій; автоматизацію надання соціальних послуг і виплат, що мінімізує бюрократичні процедури та людський фактор; аналітико-прогностичний модуль, який дозволить моделювати міграційні тенденції та оцінювати потреби громад, що приймають населення, для розробки адресних програм інтеграції та відновлення [15]. Третій напрям – зміцнення інституційної спроможності органів виконавчої влади у сфері міграційної політики. Реалізація попередніх стратегічних завдань неможлива без глибокого інституційного оновлення системи управління.

Першочерговим кроком має стати централізація функцій шляхом створення єдиного координуючого органу з питань міграції. Такий орган повинен виконувати роль головного центру формування політики, збору та аналізу даних, міжнародної взаємодії, а також моніторингу ефективності реалізації державних рішень у міграційній сфері.

Другим ключовим елементом реформування є запровадження проактивних аналітичних підходів до управління, зокрема моделей прогнозування на основі ймовірнісного (марковського) аналізу. Це дозволить перейти від реактивного реагування до випереджального планування міграційних процесів. Серед основних інструментів доцільно виокремити оцінку ймовірності повернення мігрантів залежно від рівня безпеки, економічних стимулів і житлових умов, а також моделювання потреб регіонів у соціальній інфраструктурі (освіта, охорона здоров'я, житло) з метою запобігання соціальним дисбалансам.

Комплексна реалізація зазначених підходів має бути закріплена в межах державної Концеп-

ції розвитку міграційної політики, орієнтованої на людиноцентричний підхід і захист прав людини, а її структура повинна охоплювати щонайменше три стратегічні блоки: внутрішню міграційну політику, зовнішню міграційну політику та інституційне посилення системи управління міграційними процесами [15].

Наразі в Україні вже триває підготовка відповідних програмних документів різними науковими та експертними інституціями, зокрема Всеукраїнською асоціацією компаній з міжнародного працевлаштування, Інститутом демографії та проблем якості життя НАН України, а також Маріупольським державним університетом у партнерстві з Міжнародним фондом «Відродження». У межах проєкту «Міграційна політика України: шляхи вдосконалення» планується розроблення Стратегії державної міграційної політики до 2035 року [21]. Таким чином, управління міграційними процесами в Україні постає як своєрідний індикатор зрілості державних інституцій та їхньої здатності забезпечувати верховенство права, особливо у сфері захисту прав людини.

Подолання кризи інституційної довіри з боку вимушено переміщених осіб можливе лише через глибоку трансформацію системи управління на засадах людиноорієнтованості, що забезпечить прозорість, ефективність і швидкість реагування як всередині країни, так і в міжнародному вимірі. Реалізація цих стратегічних змін створить передумови не лише для подолання поточної кризи, а й для перетворення людського капіталу мігрантів на один із ключових ресурсів повоєнного розвитку України.

4. Висновки. Реалізація міграційної політики України в країнах Близького Сходу є складним та багатовимірним процесом, який перебуває під впливом як внутрішньодержавних трансформацій, так і зовнішніх геополітичних факторів. Сучасна міграційна динаміка в цьому регіоні визначається високим рівнем трудової мобільності, активними економічними процесами та значною часткою іноземної робочої сили, що формує специфічні умови для міжнародного співробітництва України.

Ключовими проблемами реалізації міграційної політики залишаються недостатня ефективність договірно-правової бази, обмеженість інституційних механізмів захисту прав українських громадян за кордоном, а також недостатній рівень координації між державними органами у сфері міграційного управління. Окремо відзначено наявність ризиків, пов'язаних із нелегальною міграцією, порушенням трудових прав та

недостатньою інтеграцією українських мігрантів у правові системи країн перебування.

Аналіз сучасних міграційних процесів засвідчив, що під впливом воєнного стану та демографічних змін відбувається суттєва трансформація міграційних потоків, що вимагає перегляду стратегічних підходів до формування державної міграційної політики. У цьому контексті особливої актуальності набуває розширення міжнародного співробітництва з країнами Близького Сходу, удосконалення консульського захисту та впровадження ефективних механізмів регулювання трудової міграції.

Підвищення ефективності міграційної політики України можливе за умови комплексного оновлення нормативно-правової бази, посилення інституційної спроможності державних органів, розвитку цифрових сервісів у сфері міграційного управління та впровадження сучасних механізмів захисту прав мігрантів. Таким чином, удосконалення міграційної політики України в країнах Близького Сходу має здійснюватися на основі системного підходу, орієнтованого на європей-

ські стандарти, принципи міжнародного права та довгострокові національні інтереси держави.

Конфлікт інтересів. Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовували технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів. Робота є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані автором унаслідок аналізу та безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел і матеріалів.

References:

1. Forsberg, E. (2009). Refugees and intrastate armed conflict: A contagion process approach. Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research.
2. Cartagena Declaration on Refugees, adopted by the Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama (Cartagena de Indias, 22 November 1984). (1984). UNHCR. <https://www.unhcr.org/media/cartagena-declaration-refugees-adopted-colloquium-international-protection-refugees-central>
3. OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa (10 September 1969, Addis Ababa). (1969). UNHCR. <https://www.unhcr.org/media/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted-assembly-heads>
4. Andreiko, V. I. (2019). Rozvytok mihratsiinykh protsesiv v Yevropi ta Ukraina [Development of migration processes in Europe and Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Istorii*, 2, 134–142. <http://visnyk-ist.uzhnu.edu.ua/article/view/185419/186932>
5. Dymov, K. B. (2024). Reformuvannia mihratsiinoho zakonodavstva YeS: Mizhnarodno-pravovyi analiz kliuchovykh aspektiv Novoho paktu shchodo mihratsii ta prytulku [Reforming EU migration legislation: International legal analysis of key aspects of the New Pact on Migration and Asylum]. *Akademichni vizii*, 27. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10889995>
6. Rohach, O. Ya., Savchyn, M. V., & Mendzhul, M. V. (Eds.). (2017). Mekhanizm zabezpechennia prav vnutrishno peremishchenykh osib: Natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty [Mechanism for ensuring the rights of internally displaced persons: National and international aspects]. RIK-U.
7. Tyndyk, N. P. (2010). Administratyvno-pravovi aspekty protydii nelegalnii mihratsii v zarubizhnykh krainakh [Administrative and legal aspects of combating illegal migration in foreign countries]. *Demokratychni vriaduvannia*, 1, 80–88. http://lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/visnyk/fail/N_Tyndyk.pdf
8. Stoliap, Yu. A., & Krutik, Yu. V. (2023). Skladovi informatsiino-analitychnoho zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia u sferi zapobihannia ta protydii nezakonnii mihratsii [Components of information and analytical support for public administration in preventing and combating illegal migration]. In *Derzhavna polityka shchodo protydii torhivli liudmy i nezakonnii mihratsii: Ukraina ta svit* (pp. 156–160). Lviv State University of Internal Affairs.
9. Chornozub, L. (2021). Protydiia nezakonnii trudovii mihratsii v YeS (kryminalno-pravovi aspekty) [Combating illegal labor migration in the EU: Criminal law aspects]. In *Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia – 2021* (pp. 137–144). Mykolaiv.

10. Filozofsko-pravovi zasady protydii nelegalnii mihratsii ta torhivli liudmy u hromadianskomu suspilstvi [Philosophical and legal principles of combating illegal migration and human trafficking in civil society]. (2014). Bila Tserkva.
11. Bilous, O. (2024, October 22). Nasedennia Ukrainy skorotylosia na 10 milioniv pislia vtorhnennia Rosii – OON [Ukraine's population has decreased by 10 million since Russia's invasion – UN]. RBK-Ukraine. <https://www.rbc.ua/rus/news/nasedennia-ukrayini-skorotylosia-10-milyoniv-1729595266.html>
12. Escritt, T. (2024, October 22). Ukraine's population has fallen by 10 million since Russia's invasion, UN says. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-population-has-fallen-by-10-million-since-russias-invasion-un-says-2024-10-22/>
13. Saakov, V. (2025, September 8). V Ukraini zrostaie kil'kist vnutrishno peremishchenykh osib [The number of internally displaced persons is increasing in Ukraine]. DW. <https://www.dw.com/uk/v-ukraini-zrostaie-kil'kist-vnutrishno-peremishchenykh-osib-oon/a-73922743>
14. Potapenko, V., et al. (2025). Suspilstvo, transformovane viinoiu: Analychna dopovid [Society transformed by war: Analytical report]. NISS. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.02>
15. Krutko, D. S. (2025). Napriamy rozvytku mihratsiinoi polityky Ukrainy v umovakh vymushenoї mobilnosti hromadian [Directions for the development of Ukraine's migration policy under conditions of forced mobility of citizens]. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, 4(47). <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2025-4.7>
16. Informatsiino-obchysluvalnyi tsentr Minsotspolityky Ukrainy [Information and Computing Center of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. (n.d.). Dashboard VPO. <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
17. Andriienko, D., et al. (2025). Zvit pro priami zbytky infrastruktury... [Report on direct infrastructure damages...]. KSE Institute. https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
18. Kil'kist ukrainskykh bizhentsiv u Yevropi prodovzhuie zrostaty [The number of Ukrainian refugees in Europe continues to grow]. (2025, May 22). Texty.org.ua. <https://texty.org.ua/fragments/115135/kil'kist-ukrayinskykh-bizhentsiv-u-yevropi-prodovzhuie-zrostaty-v-yakyh-krayinah-najbilshe/>
19. Pylypchenko, O. O., & Semenets-Orlova, I. A. (2025). Problemy zabezpechennia prav liudyny v konteksti suchasnykh mihratsiinykh tendentsii [Problems of ensuring human rights in the context of contemporary migration trends]. *Ekspert: Paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*, 1(33), 52–58. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-1\(33\)-52-58](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-1(33)-52-58)
20. Kuryliuk, Y., Slyvka, M., & Kushnir, Y. (2021). Legal regulation of combating illegal migration in Ukraine and the EU. *Cuestiones Políticas*, 39(71), 472–491.
21. Vid depopulatsii do zrostantia: Stratehiia mihratsiinoi polityky Ukrainy do 2035 roku [From depopulation to growth: Migration policy strategy of Ukraine until 2035]. (n.d.). International Renaissance Foundation. <https://www.irf.ua/vid-depopulaciyi-do-zrostantia-strategiya-migracijnoyi-polityky-ukrayiny-do-2035-roku/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Устинова Ірина Петрівна

кандидат юридичних наук,
професор кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права,
факультету права та міжнародних відносин
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»
e-mail: ustynova1970@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1112-807X

Бандар Нізар

аспірант кафедри теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права,
факультету права та міжнародних відносин
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»
e-mail: nizar.bandar07@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2135-7821

Iryna Petrivna Ustynova

Candidate of Legal Sciences, Professor at
the Department of Theory of State and Law,
Constitutional and Administrative Law, Faculty of
Law and International Relations,
National University “Kyiv Aviation Institute”
e-mail: ustynova1970@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1112-807X

Nizar Bandar

Postgraduate Student at the Department
of Theory of State and Law, Constitutional
and Administrative Law, Faculty of Law and
International Relations,
National University “Kyiv Aviation Institute”
e-mail: nizar.bandar07@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2135-7821

Дата надходження статті: 29.05.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 14.07.2026

Дата прийняття статті: 29.07.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

**ЕКСПЕРТ:
ПАРАДИГМИ ЮРИДИЧНИХ НАУК
І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**EXPERT:
PARADIGM OF LAW
AND PUBLIC ADMINISTRATION**

№ 2 (38), 2026

*Коректура
Ірина Чудеснова*

*Комп'ютерне верстання
Наталія Фесенко*

Формат 60x84/8. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 12,32. Замов. № 0926/709. Наклад 300 прим.
Дата розміщення онлайн: 14.09.2026. Дата друку: 21.09.2026.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.